

TİRE TÜRBELERİ

Doç.Dr.Hakkı ÖNKAL

BAŞLARKEN

Riefstahl Tire'yi Bursa'ya benzetir. Kestane Dağı eteklerinden ovaya doğru yayılarak inen, binbir tonlu yeşillikler arasındaki kırmızı kiremitli çatıları, yüksek minareli camileri ile Tire, Bursa'nın gerçekten de küçük bir modelidir. Nasıl Bursa'da şehrin bir ucunu Hüdavendiğâr Gazi öbür ucunu Yıldırım tutmuşsa Tire'de de şehrin iki uzak ucu iki manevi sultanla Ali Baba ve Balım Sultan'la tutulmuştur. Bu manevi himaye arasında doğudan batıya uzanan şehirde camiler, mescidler sadece ayrı ayrı semtlerin ihtiyacına cevap veren birer mabed değil dar sokakların iki yanında yüzyılların esrarlı hatıralarını birbirlerine fısıldayan birer yakın dost gibidirler. Bu manzara beni, Tire'ye her gidişimde, şaşırtıcı bir hayranlıkla sarmıştır. Bu yapılar sırlarını açıklayamayan muzdarip yüzlü insanlar gibi dıştan fakir görünüşleriyle, âdeta, bünyelerinde gizledikleri sırların keşfini bekler gibidirler.

İlk nazarda "ikinci dereceden yapılar" kanaatini uyandıran bu eserler, mekân düzenlemelerinin çarpıcı değişikliği, mimari teferruatta yenilik arayışı, tuğla ve alçı süslemeleri ile ilgiye değer yapılardır.

Aydınoğulları tarihi ve Tire şehri hakkında sınırlı yayınları bir tarafa bırakacak olursak Tire eserleri ile ilgili araştırmalar İnci Aslanoğlu'nun kitabı ile Filiz Gürboğa'nın yayımlanmamış bitirme tezine münhasır bulunuyor.

Biz, türbelerle ilgili araştırmalarımız çerçevesinde, Tire türbelerine genel bir bakış vermeğe çalıştık. Herbiri mahallinde incelenen türbelerdeki kitabelerin çoğu ilk defa yayımlanmaktadır. Diğerleri yerlerinde kontrol edilmiş ve bazılarında küçük tashihler yapılmıştır.

Çalışmalarım sırasında isimlerini bile bilmediğim Tire'lilerden büyük yardım ve yakınlık gördüm. Herbirine ayrı ayrı teşekkür ederim. Tire'lilerin eserlerine gösterdikleri ilgi beni bu yapıların geleceği için ümitlendirdi.

I- GİRİŞ

A- TİRE'NİN KISA TARİHİ

XIV.yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'nun batı uçlarında fetih faaliyetine girişen Aydınoğulları bu bölgede kısa sürede bir beylik tesis etmek suretiyle, zaman içinde beyliğe merkezlik edecek olan Birgi, Ayasluğ (Selçuk), İzmir ve Tire gibi önemli şehirleri bünyesine katmıştır. Bunlardan birini teşkil eden Güme dağının kuzey eteklerindeki Tire, münbit arazisi ile daha ilk çağlardan itibaren çeşitli kavim ve milletlerin önemli bir yerleşme merkezi olmuştur. Bu önemli merkezin Aydınoğullarından evvel Mentешelilerce fetih teşebbüsünde bulunulduğu malumdur. Mentешe'nin damadı Sasa Bey şehri 1305 yılında kuşatmışsa da düşürememiştir. Öte yandan, Tire'nin, bu tarihten evvel, mücahid Türk dervişleri tarafından tazyik edilmeğe başlandığına hükmedilebilir. Bilindiği gibi, Tire'nin batısında Hisarcık köyü yakınlarında bir Balım Sultan tekkesi mevcuttur. Buradaki türbede Balım Sultan'ın oğluna ait 1316 tarihli bir mezar kitabesinin bulunması, bu tarihten daha evvel bir zaviyenin tesis edildiğini kabule imkân vermektedir. Aşık Paşazade'nin Gâziyan-ı Rûm adını verdiği bu derviş zümrelerinin fetihlere iştirak ederek ordulara destek temin ettiklerine ve halk kitleleri arasında faal bir rol oynayarak fetih işlerinin kolaylaşmasında büyük hizmetlerinin bulunduğu muhakkak nazarı ile bakılabilir.¹ İşte bu neviden tazyiklere uzun müddet mukavemet edemeyen Tire, Sasa ve Mehmed beylerin ortak harekâtı sonucunda 1308 de fethedilmiş ve aynı yıl Mehmed Bey'le ihtilâfa düşen Sasa Bey'in bertaraf edilmesiyle Tire kesin olarak Aydınoğlu topraklarına katılmıştır.

Bir müddet sonra, Gâzi Mehmed Bey'in, hâkim olduğu toprakları, oğulları arasında taksim ederken Tire'yi dördüncü oğlu Süleyman Şah'a verdiğini ve kendisini buraya "Bey" tayin ettiğini görüyoruz. Bunu Enverî Düsturnâmesinde şöyle bildirir.²

Tire'yi verdi Süleyman Şah'a Şah

Ol yana ol dahi tutdu azm-i râh.

Hadiselerin gelişme seyrine bakarak Süleyman Şah'ın Tire'de sâkin bir beylik sürdüğüne ve mücadeleli bir hayattan uzak kaldığına hükmedebiliriz. İbni Batuta Birgi'yi ziyaret ettiği sırada Süleyman Şah'ın babasıyla arasında vuku bulan bir münazaa sonrasında kayınpederi Mentешe beyi Orhan Bey'in yanına gittiğini bildirir.³ Bunun-

TİRE TÜRBELERİ

la birlikte, Süleyman Şâh'ın vefat ettiği 1349-1350 yılına kadar Tire'de beyliğini sürdürdüğü anlaşılıyor. 1350 den 1390 yılına kadar Tire'nin önemli siyasî ve askerî hadiseye sahne olmadığına hükümlenabilir. Bu sonuncu tarihte Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid ordusuyla Aydınolu ülkesine girerek Beyliğe nihayet vermiştir. Aydınolu İsa Bey Yıldırım'a mukavemet etmeksizin teslim olduğu için kendisine Tire verildiği gibi vakıflarına tasarruf hakkı da bırakılmıştı. İsa Bey, kayd-ı hayat şartıyla kendisine tahsis edilen Tire'de 1395 yılı civarında vefat etmiş ve büyük bir ihtimalle babası Mehmed Bey'in Birgi'deki türbesine defnedilmiştir. 1390 yılında ortadan kaldırılan beylik İsa Bey'in bu ölümünden sonra bütün unsurlarıyla inkıraz bulmuştur, diyebiliriz. Yıldırım Bayezid, Aydın Eli'ni oğlu Şehzade Süleyman Bey'e vermiştir ⁴ ki bu durum, Timur'un beylikleri tekrar ihya ettiği 1402 yılına kadar devam etmiştir.

Timur, Ankara savaşında Yıldırım'ı mağlup ve esir ettikten sonra Aydın Eli'ne giderek 1402-1403 kışını Tire'de geçirmiştir. Yukarıda da işaret edildiği üzere, Yıldırım tarafından ortadan kaldırılan beylikler tekrar canlandırılmış ve Aydın Eli de İsa Bey'in oğullarına verilmiştir. Aydınoluğulları 1425 yılına kadar eski topraklarında hâkimiyetlerini sürdürme mücadelesi vermişlerse de zikderilen tarihte Osmanlı Sultanı II Murad'ın, Cüneyd Bey'i ailesi ile birlikte ortadan kaldırmasıyla Aydın Eli tamamen ve kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Esasen bu dönemde dahi Osmanlıların Aydınoluğullarının Ayasluğ ve Tire gibi bazı merkezlerine hâkim buldukları Aşık Paşazade'nin bazı kayıtlarından anlaşılmaktadır.⁵ Böylece Tire'nin 1425 den daha önce Osmanlı topraklarına dâhil edilmiş olduğuna hükmedebiliriz.

Osmanlılar döneminde de Tire'nin önemini koruduğunu ve Anadolu eyaleti Aydın sancağının merkezi bulunduğunu görüyoruz. Nüfusunun artması, bir çok cami ve mescidin inşa edilmiş olması, şehrin bilhassa XV. yüzyılda büyük bir gelişme göstererek bir ticaret ve ilim merkezi hâlini aldığı ortaya koymaktadır. Fatih'in vezir-i a'zamı Rum Mehmed Paşa'nın Tire'de bir cami ve türbe yaptırdıktan başka zengin vakıflar tesis etmesi de bu hususu teyid etmektedir.

Evliya Çelebi'nin, XV. yüzyılda 26 mahalleden ibaret bulunan, Tire şehri mahallelerinin sayısının 68 olduğunu bildirmesi, XVI ve XVII. yüzyılda şehrin gelişmesine devam ettiğini gösterir.

Daha sonraki yüzyıllarda Aydın Güzelhisarı'na bağlı bir kaza olarak ilim ve sanat şehri olma özelliğini koruyan Tire 1919 baharında

maruz kaldığı işgâl felâketinden 4 Eylül 1922 de kurtularak eski şaşaa-
lı günlerine tekrar ulaşmak mücadelesini sürdürmektedir.

B- XIV. YÜZYIL ÖNCESİ ANADOLU TÜRBE MİMARİSİNE KISA BAKIŞ

Anadolu'da imar faaliyetlerine fetihten yaklaşık yüzyıl sonra, Bizans ve Haçlı saldırılarının tamamen kırılmasını müteakip kesif bir şekilde başlanmış ve Bizanslılar zamanında tam bir çöküntü için-
de bulunan Anadolu, fâtihtlerce yeniden imar ve inşa edilmiştir. Bu faa-
liyetin bir bölümünü teşkil eden türbelerden tarihi kesin olarak bili-
nen Niksar'daki Hacı Çıkrık Türbesi'nin 578/1182-1183 tarihli oluşu,
Erzurum'daki Emir Saltuk Türbesi'nin ise 1168 civarında inşa edildi-
ğinin umumiyetle benimsenmesi imar faaliyetinin bu tutunma döne-
minden sonra başladığını teyid etmektedir.

Bilindiği gibi Selçuklu türbeleri, genellikle, biri cenazelik diğeri
ziyaret veya dua odası diyebileceğimiz iki kattan müteşekkil yapılar-
dır. Değişik plân ve örtü şekline sahip cenazelik katları mumyaların
konulup muhafaza edildiği hacimler olup ⁶ çok kere dışta gövdenin
oturtulduğu kaidenin içinde yer alırlar. Üste katlar ise medfun şahsın
ruhuna Fatıha okumak veya dua edilmek üzere tasarlanmış mekânlar
olup mihrap ve temsili sanduklarla zenginleştirilmişlerdir.

Dış görünüşleri itibariyle Selçuklu türbeleri, bir kaide üzerinde
yükselen değişik formlara sahip gövdenin ehrâmî veya mahrûtî bir
külâhla örtülmesinden ibaret vertikal yapılardır. Bunun yanısıra bir
kubbe ile örtülü türbeler ile Anadolu'da ortaya çıkan ve "eyvan türbe"
denilen horizontal türbe tipleri de mevcuttur.⁷ Bu genel tasniften ayrı
olarak Selçuklu türbeleri gövdeleri itibariyle de şöyle
sınıflandırılabilir.⁸

I - Poligonal gövdeliler :

a) Sekiz kenarlılar:

1- Dışta ve içte sekiz kenarlılar: Sitte Melik Türbesi (Divriği,
1196)

2- Dışta sekizgen içte daire plânlılar: Mengücek Gazi Türbesi
(Kemah, XII. yy. ilk çeyreği)

3- Dışta sekizgen içte kare plânlılar: Ateş-bâz-ı Veli Türbesi
(Konya, 1285)

TİRE TÜRBELERİ

b) On kenarlılar: II. Kılıç Arslan Türbesi (Konya, 1178 Cıvanı)

c) Oniki kenarlılar:

1- Dışta ve içte oniki kenarlılar: Padişah Hatun Türbesi (Erzurum, 1291)

2- Dışta onikigen içte daire plânlılar: Döner Künbed (Kayseri, 1285 Cıvanı)

II - Silindirik gövdeliler: Hüseyin Timur Türbesi (Ahlat, 1279-1280)

III - Dilimli gövdeliler: Mama Hatun Türbesi (Tercan, XIII. yy. ortaları)

IV - Kübik gövdeliler: Seyyid Şerif Türbesi (Develi 1295-1296)

V - Eyvan tipi türbeler: Gömeç Hatun Türbesi (Konya, XIII. yy. sonları XIV. yy. başları)

VI - Dikdörtgen plânlılar: Torumtay Türbesi (Amasya 1278-1279)

VII - Künbedle eyvanın terkiibinden meydana gelen türbeler: Mevlâna Türbesi (Konya, 1274)

VIII - Bir binanın bünyesine dahil türbeler:

1- Dâhil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip türbeler: I. İzzeddin Keykâvus Türbesi (Sivas, 1220)

2- Dâhil olduğu yapının bir hacmini işgâl eden türbeler: Bedreddin Muslih Türbesi (Konya, 1242)

IX - Münferid plânlılar: Mama Hatun Türbesi (Tercan, XIII. yy. ortaları)

Dikkat edileceği üzere, Tercan'daki Mama Hatun Türbesi hem dilimli gövdeliler hem de münferid plânlılarda ortak olarak zikredilmiştir. Bilindiği gibi bu yapı, dilimli gövdeli asıl mezar binası ile ilk tipe bunun bir sur duvarıyla çevrelenmesiyle de ikinci tipe girebilecek özelliğe sahiptir.

Sivri kemer kavisli sathî nişlerle hareketlendirilmiş bazı örnekler bir tarafa bakılırsa Selçuklu türbelerinde cepheler sağır duvarlar mahiyetindedirler ve herhangi bir süs ihtiva etmezler. Dışta dikkati çeken yerler kapı ve pencere açıklıklarının yerleştirildiği cephelerdir. Bazı türbelerde cepheler üçgen veya daire kesitli düşey nişlerle zenginleştirilmiştir.

Cami, medrese, kervansaray gibi yapılara göre Selçuklu türbele-

rinde kapılar, daima, âbidevî bir karakterde değildir. Bir taç kapı şeklinde değerlendirilenler çoğu kere üstü mukarnas sıralarıyla son bulan nişler mâhiyetindedirler. Bunlar diğer Selçuklu portallerinin küçük boyutlu birer örneğidir.

Erken devir türbelerinden çok cûz'i bir bölümü hiç pencere ihtiva etmezse de diğerleri mazgal pencereleri ile aydınlatılmışlardır. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren alt sıra pencereleri mekâna yeterli ışık sağlarken cephelerde açıklık-kapalılık dengesi kurulmuş ve yapılar nefes alır bir hafifliğe kavuşturulmuşlardır.

Türbelerde kullanılan yapı malzemesi bölgelere göre değişiklik gösterirse de daha çok taşın tercih edildiği görülür. Büyük Selçuklular'ın İran'daki tuğla geleneği Anadolu'da kolayca terk edilmiş ve yapılar taşla inşa edilmeğe başlanmıştır. Ancak Konya gibi bazı merkezlerde taş ocaklarının sınırlı oluşu taşla birlikte tuğla malzemenin kullanılmasını da zarûri kılmıştır. İran geleneklerine bağlı kalmış ve onun hatıralarını devam ettiren Mengücek Gâzi ve Melik Gâzi (Pınarbaşı) türbeleri gibi eserler sayılıdır.

Anadolu Selçuklu âbidelerinde zengin uygulamalarına şahid olduğumuz süslemeyi onların paralelinde ve fakat daha sınırlı ölçüler içinde türbelerde de buluruz. Taş, tuğla, çini, alçı ve ahşap gibi değişik malzemeyle uygulanan süsleme, portal, pencere ve mihrab gibi dikkâtin daha çok toplandığı mahallerde kesifleşir. Taş süsleme diğerlerine göre daha hâkim ve yaygındır. Erken örneklerde geometrik ağ şeritleri silmeleri ve satırları süsler. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren motiflerin karakterinde değişmeler başlar ve geometrik süslemeye nebatî motifler de iştirak eder. Bunlarda en çok karşılaşılan motifler, palmet, rûmî, lotüs, geçme ve yıldızlardır. Yazılarla mukarnasları da bu repertuara katmak lâzımdır.

İnşa malzemesi olarak tuğlanın kullanıldığı yapılar da süsleme malzemesi de tuğladır. Tuğlaların dar ve geniş yüzleri dik, yatık ve diagonal dizilmek suretiyle zengin geometrik desenler elde edilebilmektedir. Tuğlanın sağladığı bu imkândan geniş ölçüde istifade etmiş bir yapı olarak Pınarbaşı'ndaki Melik Gazi Türbesi'ni zikredebiliriz. Tuğla örgü kubbeye sahip türbelerin bir kısmı yine tuğladan süsler ihtiva etmektedir.

Mimariye renk katan çini süsleme türbelerde hem iç mekânda hem de dış cephelerde kullanılmıştır. Teknik, çini mozaik tekniğidir. Çini süsleme ihtiva eden seçkin örnekler arasında I. İzzeddin Keykâvus

TİRE TÜRBELERİ

Türbesi (Sivas) ile Sahib Ata Türbesi'ni (Konya) saymak lâzımdır.

Alçı malzemeye uygulanan süsleme, Anadolu Selçuklu türbelerinde, sınırlı ölçüler içinde kalmıştır. Bu, alçı mihrabı ile Kayseri'deki Hasbek Türbesi gibi sayılı birkaç örnekle temsil edilir.

Anadolu Selçuklularının büyük bir gelişme kaydettikleri bir sanat dalı da ahşap oymacılığıdır. Kapı ve pencere kapakları, minberler, rahleler bunun günümüze ulaşmış canlı şahitleridirler. Türbeler bu dalda daha çok ahşap sandukları ile dikkati çeker. Bunun iki muhteşem örneği olarak Seyyid Mahmud Hayrani ile Mevlâna'ya ait sandukları zikredebiliriz.

Selçuklu türbelerinde figürlü süslemeye de rastlanır. Erzurum'daki Emir Saltuk, Kayseri'deki Döner Künbed ve Iğın'daki Şeyh Bedreddin türbeleri figür ihtiva eden türbelerdir. Bunlarda kabartma arslan, insan, ejder, çift başlı kartal gibi figürler görür. Bunların bir kısmının kötü ruhları defedici bir mana taşıdıkları, bir kısmının arma oldukları bir kısmının ise tezyîni mahiyet taşıdıkları düşünülebilir.

XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve XIV. yüzyıl başına kadar Anadolu'nun çok değişik merkezlerine yayılmış bulunan Selçuklu türbeleri, mimari ve tezyîni özellikleriyle SanatTarihimiz için olduğu kadar, sürekli ziyaret edilen, istimdadda bulunan mahaller olarak toplumumuz için de büyük bir ehemmiyeti hâiz bulunmaktadırlar.

II-TİRE TÜRBELERİ

1- BALIM SULTAN TÜRBESİ

Eser, Tire-Selçuk (7. km.) karayolundan yaklaşık 3 km. içerdeki Hisarlı köyü yakınlarında ve ağaçlar arasındadır. 3 km.lik dar ve çok bozuk bu yolun sonlarında kendi hâline terkedilmiş bir tekke intibayı uyandıran birkaç yapı ile karşılaşılır. Bir kısmı yeni ilâve binalar olan bu yapılardan ikisi, türbe olup daha büyük olan güney-batıdaki, Balım Sultan'a izafe olunan türbedir.

Sekizgen plân şemalı (1. Şk) taş ve tuğla malzeme ile ve fakat gayet itinasız bir tarzda inşa edilmiş bu eser (1. R.), sekizgen plânıyla genel türbe mimari gelişimine, kalitesiz ve kaba işçiliğiyle de Tire'deki türbelerin genel çizgisine bağlı kalmış fazla özellik göstermeyen fakir

bir yapıdır. Tuğladan sivri kemerli sathî bir niş içine yerleştirilmiş giriş açıklığı düz atkılı olup kuzey kenarında düzenlenmiştir. Alınlık muhtemelen 1985 yılındaki onarım sırasında itinasız bir şekilde sıvanmıştır.

İçte de sekizgen bir plân arzeden eser kubbe ile örtülüdür. Kubbe yuvarlağına, bugün izleri dahi güçlkle farkedilen duvarlar üzerine kurulmuş sivri kemerlerin arasında teşekkül eden düz pandantiflerle geçiş sağlanmıştır. Mekân, biri girişin hemen sağındaki diğeri doğu kenarında açılmış iki pencere ile aydınlatılmıştır. Bunların tuğladan sivri kemerli alınlıkları vardır. Batı kenarında ise bir niş mevcuttur. Türbe içinde en dikkat çekici unsur yazılar ihtiva eden şâhidelere sahip mezardır. Türbede boyutları ve formları eşit dört mezar var ise de bunlardan yalnızca biri, girişten itibaren üçüncüsü yazı ihtiva etmekte, diğerlerindeki şâhideler yazısız olarak boş bulunmaktadır. Her bir mezarın dikdörtgen şeklinde hem baş ucu hem de ayak ucu taşı bulunmaktadır. Yazı ihtiva edenlerin ön ve arka yüzleri tablalara bölünmek suretiyle ve nefis bir sülüsle zenginleştirilmiştir,(2. R.). Uzunca tutulmuş şakulî harflerin ufki uzanan harflerle husule getirdiği zarif istifler yoğun bir yeşil boya tabakası altında güzelliklerinden çok şey kaybetmişlerdir (3. R.). Baş ucu taşının dış yüzünde mezar sahibinin adının iç yüzünde vefat tarihinin verildiği bu yazıların metinleri, kitabeler bölümünde zikredilecektir. Son onarım sırasında mezar taşları betondan sandukalara dikilmiş zemin de çimento ile kaplanmıştır. Tamamen ve kötü bir işçilikle duvarları ve kubbesi sıvalı olan türbenin içi bu satıhların yeşile çalan koyu bir mavi ile boyanmasıyla büsbütün kasvetli bir atmosfere sokulmuştur.

Yapı dışta, içten daha ilgi çekici değildir. Sekizgen gövde, taş ve tuğla malzemenin müştereken kullanılmasıyla örülmüş ve bunların muntazam sıralar takip etmesi endişesinden uzak kalınmıştır. Mekânı aydınlatan iki pencere dışta da dikdörtgen şekilli olup atkı ve söveleri taştır. Bunların üzerine tuğladan sivri kemerler kurulmuş, alınlıklar moloz taşla örülüp doldurulmuştur. Üzeri oluklu kiremitlerle kaplı kubbe bir kasnak üzerinde yükselmeksizin doğrudan beden duvarlarına oturur.

Türbe, içindeki mezar taşlarıyla olduğu kadar, çok değişik türbe plân şemalarının denendiği Tire'de sekizgen gövdeli tek örnek oluşuyla da dikkati çeken iddiasız, sadé ve fakir bir yapıdır.

TİRE TÜRBELERİ

Kitabeler :

Üçüncü mezarın baş ucu taşının dış yüzüne arapça olarak ve dört satır hâlinde şunlar yazılmıştır :

قد انتقل المرحوم المغفور
الفاضل الكامل الزاهد
المحقق المدقق المشايخ سلاله
الكبار لطف (. جلي بن ؟) بالوم سلطان

Aynı taşın iç yüzünde ise şunlar okunur :

طاب ثراهما وجعل الجنة مثواهما
في اوائل شهر محرم الحرام من شهر
سنة ست عشر وسبعماية
الدنيا فانيه والآخرة باقيه

Kitabeler dilimize şöyle çevrilebilir : "Berhum, mağfur, fâzıl, kâmil, zâhid, muhakkık, müdekkik, meşayıhta ve büyük bir sülâleye mensub Lûtfullah Çelebi bin Balum Sultan 716 senesi Muharrem ayının başlarında (bu fânî dünyadan bâkî dünyaya) intikal etti. (Allah) her ikisinin toprağını güzelleştirsin ve mekânlarını cennet kılsın. Dünya fânî, âhiret bâkîdir".

Ayak ucu taşı dînî ibareler ihtiva etmektedir. O da başucu taşındaki benzer bir düzenlemeye sahiptir. Bektaşî an'anesine göre, Bektaşîliğin ikinci kurucusu sayılan, tarikate yeni âyin ve erkân usûlleri koymuş ve mücerred dervişlik teşkilatını kurmuş bulunan Balım Sultan'ın 922/1516 da vefat ettiği⁹ ve Hacibektaş'ta bir türbesinin bulunduğu bilinmektedir. Metnini verdiğimiz kitabede adı geçen Balım Sultan'ın ise oğlu yine aynı kitabeye göre 716/1316 da vefat etmiştir. Bu husus, sonuncunun aynı bir şahıs olduğunda şüphe bırakmaz. XIV. yüz-

yılda, Anadolu'da faaliyet gösteren bir takım heterodoks tarikatların XV. ve XVI. yüzyıllarda büyük bir nüfuz kazanan Bektaşilik bünyesine katıldıkları anlaşılıyor. Esasen beктаşiliğın XIV. yüzyılda Batı Anadolu'da muhtelif zümreler arasında yayılmış olduğu görölmektedir ki Tire yakınlarında bir tekke kurmak suretiyle faaliyet gösterdiğini tahmin ettiğimiz Balım Sultan'ın da bir beктаşi olma veya sonra beктаşi sayılmış bir heterodoks şeyh olma ihtimali mevcut görönmektedir.

Balım Sultan'ın oğlu olduğu anlaşılan; kati olarak okuyamadığımız için ismini Lûtfullah Çelebi olarak tereddütle teklif ettiğimiz şahsın vefat tarihi 716/1316 olduğuna göre türbenin de bu tarihten kısa bir süre sonra inşa edilmiş olabileceğini tahmin ediyoruz. Tire'nin 1308 de fethedildiğini gözönünde tutarsak Lûtfullah Çelebi bin Balım Sultan'ın aynı zamanda cihada da iştirak eden mücahid şeyhlerden biri olduğu kabül edilebilir. Türbenin fakirliği, itinalı işçilikten mahrum bulunuşu, henüz tutunma döneminin bir ürünü olduğunu ortaya kor mâhiyettedir.

2- ALİHAN TÜRBESİ

Halk arasında Alayhan veya Alihan Dede Türbesi adlarıyla da anılan eser, Yeni Camiin güneyindeki dar sokaklardan birinin köşesinde yer almaktadır. Yapı, ilk nazarda, mahalledeki evlerden herhangi biri intibamı uyandıracak bir dış görünüşe sahiptir. İlgi çekici plân şemasının ve cephe düzenlemesinin bunda rol oynadığı düşünülebilir. Eser dikdörtgen plânlı gövdenin bir bölümünün sekizgen kasnaklı bir kubbeye örtüldüğü sıvalı ve iki katlı bir yapıdır (4. R.).

Doğu-batı istikametinde uzanan dikdörtgenin köşeleri çalınmış güney kenarı, ön cephe olarak değerlendirilmiş olup üst kata çıkışı sağlayan giriş açıklığı bu cephede düzenlendiği gibi cenazelik katının niyâz penceresi de bu cephenin ortasında verilmiştir. Güney cephesinin batı ucunda düzenlenmiş üst kat girişi dikdörtgen şekilli bir açıklık olup yine dikdörtgen şeklinde bir çökertme içine alınmıştır. Açıklığın üzerine tuğladan sivri bir kemer kurulmuş, çökertmenin vücut verdiği köşelikler ile alınlık boş bırakılmıştır. Dört basamaklı bir merdivenle çıkılan üst kat dikdörtgen plânlı ve tonoz örtülü bir ön mekân ile buraya geniş bir sivri kemerle açılan kare plânlı ve kubbe örtülü bir bölümden ibarettir (2. Şk.). Ön mekân 1.75 X 3.60 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlı basık tonoz örtülü bir medhal mahiyetinde olup hâl-i hazır durumda kuzey duvarı ortasında yarım daire kavisli bir

ocak, batı kenarında ise sathî bir niş ihtiva etmektedir. Aydınlatılması için güney duvarında küçük bir pencere açılmış olan bu bölüm kalınlığı 0.72 m. olan geniş bir sivri kemerle ana bölüme bağlanmıştır (5. R.). Burası 3.58 X3.64 m. ölçülerinde kare plânlı bir mekân olup yarım küre biçimli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe yuvarlağına köşelerdeki üçgen şekilli intikal unsurlarıyla geçiş sağlanmış ve kubbe dar bir kasnağa oturtulmuştur. Yapı dışta olduğu gibi içte de her iki bölümüyle tamamen sıvalıdır. Kare plânlı bu bölüm güneyde iki doğuda da yine iki olmak üzere dikdörtgen şekilli basit dört pencere ile aydınlatılmış kuzey kenarına ise derinlikleri müsavi genişlikleri farklı iki niş açılmıştır. Bütün bunlar, son derece sade ve basit işçilikleriyle herhangi bir özellik göstermeyen ve kanaatimizce bir bölümüyle muhdes unsurlardır. Türbenin üst katının yakın zamanlara kadar bir mesken olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bir mesken hâhine getirilme sırasında her iki bölümdeki nişlerin açıldığına ve bir ocak yapıldığına mutlak nezari ile bakmak lâzımdır. Duvarlar tamamen sıvalı bulunduğu için pencerelerin durumu hakkında bir şey söylemek şimdilik mümkün değildir.

Alihan Türbesi'nin üst katının âdeta birinci kat gibi yüksek tutulması ve bu kata çıkışı sağlayan merdivenin içte düzenlenmesi düşündürücüdür. Gerçi Anadolu'da üst katları yüksek tutulmuş türbelere, özellikle XIII. yüzyılın son çeyreğinde sıkça rastlanır. Ahlat türbelerinin çoğunun üst katı yüksek bir subasmanın üzerindedir. Ancak bunlarda, vertikal bir yükseliş ve âbidevilik sağlama düşüncesinin hakim olduğuna hükmedilebilir. Alihan Türbesi'nde ise dikdörtgen plânın seçilişi, yapının enine gelişmesinin tercih edildiğini ortaya kor. Buna rağmen üst katın yüksek tutulması başka zaruretlerin bir sonucu olmak icab eder. Kanaatimizce, zeminin sert ve kayalık oluşu alt kat için düşünülen derinliğe ulaşılmasını engellemiş ve bu durum üst katın beklenenden daha yüksekte inşasını zarûri kılmıştır. Merdivenin içte düzenlenmesi hususuna gelince, bu kata ulaştıracak dışta bir merdiven ya duvara dayandırılmış bir asma merdiven veya yine duvara dayandırılmış bir dolgu merdiven şeklinde olabilirdi. Cephe estetiğini kısmen bozmayacak asma merdiven için blok taşlara ihtiyaç duyulacaktı ki Tire ve çevresinde bu tarz taşın kıtlığı mevcut eserlerin taş malzemelerinden anlaşılmalıdır. Dolgu merdivenin ise çok kaba düşüσεceğini tahmin etmek zor değildir. Öte yandan her iki tarz merdivenin, bu cephenin alt orta kısmında yer alan niyaz penceresine takriben 60 cm. kadar yaklaşmak suretiyle burayı kapatacağı da anlaşılmalıdır. Bütün

bu sebeplerden dolayı merdivenin içte düzenlendiğine hükümlenabilir.

Alt kat 3.55 X 6.08 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plân arzeder (3 Şk.). Genişletilip yükseltmek suretiyle asli şekli bozulmuş alt kat girişi doğu kenarının kuzey ucunda açılmıştır. Alt kat, doğu-batı istikametinde uzanan sivri kavisli bir beşik tonozla örtülüdür (6.R.) Burası biri güney kenarının ortasında diğeri doğu kenarında olmak üzere iki pencere ile aydınlanır. Mekânın güney-batı köşesinde üst kat merdiven çıkıntısı yer alır. Ayrıca batı kenarında bir basit niş mevcuttur. Tamamen sıvalı olan alt katın, yer yer dökülen bu sıvalarının altından moloz taş örgü olduğu anlaşılmaktadır. Güney kenarının hemen önünde, zeminden bir hayli yükseltilmiş geniş bir platform üzerinde sanduka uzanır. Kireç sıvalı bu sandukanın baş ve ayak ucunda, mermerden birer mezar taşı vardır. Formu, tablaları ve yazı karakteri ile devrinin özelliklerini aksettiren ve ikişer yüzü de yazılı olan bu mezar taşları, muhtemelen badana edildikleri için çok zarar görmüşlerdir (7, 8.R.).

Yukarıda da ifade edildiği gibi yapı dışta da tamamen sıvalıdır (9.R.). Kuzey kenarı ile başka yapılara dayanmış eserin bu cephesi sağır duvarlar hâlinindedir. Güney ve doğu cepheleri ise hem alt hem de üst kat pencereleri ve kapıları ile hareketlendirilmişlerse de bunların dikkât çekici bir özellikleri bulunmamaktadır. Dikdörtgen plânlı kütlemin doğu bölümü üzerinde, satırları sıvalı sekizgen kasnak yükselmekte ve yarı küreli kiremitlerle örtülü bir kubbe ile son bulmaktadır. Medhal kısmının üzeri de yine kiremitlerle örtülüdür.

Alihan Türbesi, plân düzenlemesi bakımından, Konya'daki Sahib Ata Türbesi'nin yakın bir benzeridir. ¹⁰ Hatırlanacağı üzere bu yapıda, kare plânlı ve bir kubbeye örtülü üst kat tamamen çinilerle kaplı geniş bir sivri kemerle önündeki medhale açılmakta ve bu medhal güney-kuzey istikametinde dar bir koridor hâlinde uzanmaktadır. Ancak bu medhalin, cami ile hankâh arasında yer alan diğer bu yapılarla irtibatını sağlamak düşüncesiyle yapıldığı malumdur. Alihan Türbesi'nde böyle bir zarureten bahsedilemez.

XIV. ve XV. yüzyıllar, Batı Anadolu'da mimari araştırmaların en geliştiği bir dönemdir. Türbe mimarisinde de bir takım yeniliklere gidildiği malumdur. Alihan Türbesi'nin plânı bir zaruretin ortaya koyduğu bir şema olmayıp bu yeni anlayışın bir ürünüdür. Bu tarzda ön mekânlı türbeler XIV. yüzyıldan itibaren yer yer uygulanmıştır. Bunları en çekiçi bir örnek olarak Kırşehir'deki Aşık Paşa Türbesi'ni gösterebiliriz. ¹¹ Ayrıca M.Kemalpaşa'daki Lala Şahin Paşa Türbesi ile Alihan Türbesi

TİRE TÜRBELERİ

Kırgızlar Türbesi'nin de tonozla örtülü birer madhallerinin bulunduğu malumdur. ¹² Bunun zamanla portal revakı ve nihayet tek veya üç kemer gözlü revaklara dönüştüğü ileri sürülebilir.

Kitabeler :

Yukarıda da işaret edildiği üzere, cenazelik katında yer alan kabrin baş ve ayak ucu taşları her iki yüzleri itibariyle yazılar ihtiva ederler. Her bir yüz, dört tablaya bölünmüş ve şakûli harflerin uzuni tutulmasıyla devrin özelliklerini yansıtan yazılarla doldurulmuştur (7, 8. R.). Ancak taşın satırları badanalandığı için yazılar okunamaz bir hâl almıştır. Sadece ayak ucu taşının dış yüzünde bir hadise yer verildiğini ve baş ucu taşının iç yüzü alt satırındaki tarihin 735 olabileceğini kayd-ı ihtiyatla ileri sürüyoruz. Doğru okunduğundan asla emin olmadığımız Dr. Himmet Akın'ın kaydını ¹³ şimdilik nakletmekle yetiniyoruz.

Buna göre kitabe şöyledir :

توفي المرحوم المغفور الى رحمة الله تعالى
خواجه حسان طاب الله ثراه وجعل الجنة مثواه
انتقل في تاريخ شهر شوال سنة
عليه صلوات الرحمن ثلاثين وسبعماية

Doğru okunmuş olsa bile takdim ve tehirlerin şüphesiz olduğu kitabe metni dilimize şöyle çevrilebilir : "Merhum, mağfur, Allah'ın rahmetine (muhtac) Hacı Hassan -Allah toprağını temiz yerini cennet etsin - vefat edip 730 senesi Şevval ayında (dar-ı bekaya) intikal etti (Allah'ın selâmı onun üzerine olsun). " Üçüncü satırda "fi tarihi şehri şevval sene" ifadesi kullanıldıktan sonra "aleyhi salavatü'r-Rahman" ifadesine yer verilmesi arapça cümle kuruluşuna terstir. Biz kitabenin tarih bölümünü 735 olarak okuduğumuzu yukarıda belirtmiştik. ¹⁴ Buna göre kabrin Hoca Hassan'a ait olduğu ve bu zâtın 1335 Mayıs'ında vefat ettiği anlaşılıyor. Ancak kitabede baba adının zikredilmemesi düşündürücüdür. Kitabelerde, ihtida etmiş birinin gayr-i müslim babasının dahi meselâ "Abdullah" şeklinde zikredilmesinin yaygın olduğu bir dönemde sadece kabir sahibinin adının anılması ve bununla yetinilmesi yadırgatıcı bir durum olup biz bunu, kitabenin yeterince sağ-

lıklı okunmayaşına bağıyoruz. Himmet Akın, Düsturnâme'de, Gâzi Umur Paşa'nın son İzmir cengine katılanlar arasında adı geçen "Hoca Hassan oğlanları" ifadesine ve 872/1467 tarihli Aydın yaye defterindeki "Avcı Alihan Çiftliğinde oğlu Hassan hoca" kaydına dayanarak Hoca Hassan'ın Alihan'ın oğlu olma ihtimali üzerinde durmuştur. ¹⁵ Bu hususun, kabir taşları üzerinde sabırlı ve titiz bir çalışma sonunda kesinlik kazanabileceği kanaatini taşıyoruz. Bununla birlikte, halk an'anesinde bu türbeye Alihan Türbesi denilmesi, Himmet Akın'ın tesbitlerini teyid eder mahiyettedir. Evliya Çelebi'nin kaydına göre Aydınogulları ile Horasan'dan gelen Alihan Baba ¹⁶ Tire ve çevresinde vücuda getirdiği bina ve vakıfları ile ilgi çeken önemli bir şahıs hüviyetinde görünmektedir. Bugün Tire Ulu Camii'nin son cemaat revakı ayaklarından doğudaki ayağın dış yüzünde yer alan arapça kitabe dilimize şöyle çevrilebilir : "Bu mübarek medreseyi Allah rızası için vakfeden el-Haccü'l-Haremeyn Alihan bin Mehmed'e Allah rahmet etsin ve her ikisinin kabrini nurlandırısın.(Medrese), 755 senesinde tamir edildi" Bu kitabeden Alihan'ın babasının isminin Mehmed olduğunu 755/1354 yılında hem kendisinin hem babasının vefat etmiş bulunduğunu ve sonraları Orta Medrese adını almış olan, bir medrese inşa ettirmiş olduğunu bu medresenin 1354 yılında onarım gördüğünü anlıyoruz. Bu bilgilerden hareketle şu ihtimaller üzerinde durulabilir : 1354 tarihinde medrese onarım göreceğ bir hâle geldiğine göre, bu tarihte kendisinden merhum olarak bahsedilen Alihan'ın ölümünün de bir hayli önce vuku bulmuş olması ve yine bu tarihe göre 19 yıl önce vefat etmiş bulunan Hoca Hassan'ın ise Alihan'ın oğlu olması uzak bir ihtimal değildir.

Alihan'ın bu medresesinden başka Tire ve civarında bazı zaviyelerinin de olduğu bilinmektedir. ¹⁷

Cenazelik katındaki mezar taşında zikredilen 735/1335 tarihini gözönünde tutarak türbenin bu tarihten bir-iki yıl sonra yapılmış olabileceğini kabul ediyoruz.

3 - SÜLEYMAN ŞAH TÜRBESİ

Birgi'deki Aydınoglu Mehmed Bey Türbesi'nin yakın bir benzeri olan Süleyman Şah Türbesi, Tire'de İbn Melek'in modern türbesinin yanında ve Belediye Parkı'nın içindedir. Tire'deki diğer türbelerden özellikle malzemesi ile farklılık gösteren eser, kübik gövdenin sekizgen bir kasnak üzerinde yükselen kiremit kaplamalı bir kubbeyle örtülmesinden ibaret taş bir yapıdır (10. R.). Giriş açıklığı güney cephesi ortasında düzenlenmiş olup burmalı kaval silmelerle dikdörtgen çer-

TİRE TÜRBELERİ

çeve içine alınmıştır. Kemerin hemen üzerinde ufki olarak uzanan aynı karakterli bir silme üstteki kitabe ile bu alt bölümü birbirinden ayırır. Giriş açıklığı kemer taşının kenarları işlenmiş ve böylece kemer yüzünün geniş derzli olarak örüldüğü intibai uyandırılmıştır. Aynı uygulamaya Birgi'deki Mehmed Bey Türbesi ile yine Birgi'deki Ulu Camii'n her iki dış portalinde rastlanır. Sinan, II.Selim Türbesi'nden, bunun daha gelişmiş bir şeklini, etrafı ince silmelerle işlenmiş mermer levhaları, duvar kaplaması tarzında uygulamıştır.¹⁸ Geçme örgü şeklindeki kemerin süslemesi bundan ibaret olmayıp ayrıca rozetlerle zenginleştirilmiştir. Daha büyük tutulmuş olan kilit taşı üzerindeki, merkezde yer alan göbeğin etrafının yivlenmesiyle süslüdür. Diğerleri ise çark şeklinde işlenmiştir. Kemer köşelikleri, çizikleme ile dairevî madalyonlarla dekore edilmiş, madalyonların satırları, merkezdeki on kollu yıldızın etrafında gelişen geometrik ağlarla doldurulmuştur. Bunlardan ayrı olarak yine köşeliklere, köşeleri yuvarlatılmış üçgen-leri hatırlatan şekiller işlenmiş ve içleri rûmîlerle doldurulmuştur. Dikkatin daha çok toplandığı giriş mahallerinin zengince süslenmesi geleneğinin bu yapıda da devam ettirilmek istendiği anlaşılıyor (11.R.).

Yukarıda burmalı silmelerle çerçeveslendiğine işaret ettiğimiz kitabelik sathı ayrıca içte konkav bir silme ile çevrelenmiş ve satha iki satırlık arapça kitabe yazılmıştır. Okunaklı bir sülüsle yazılmış kitabenin ilk satırı bir ayettir (Al-î İmran Suresi, 30. âyet). İkinci satır ise inşa kitabesidir. Şakûli harflerin uzatılmasıyla daha câzib bir görünüşe kavuşturulan kitâbede, Selçuklu sülüsü karakterinin daha hâkim olduğu görülür.

Yapı içte de kare plânli olup yaklaşık 7 m. çapında bir kubbe ile örtülüdür (4.Şkb). 1954-1956 yılları arasında onarılan türbenin içi tamamen sıvandığından çok basit bir içi mekân tesiri bırakmaktadır. Hatta kubbe yuvarlağına intikali sağlayan unsurlar dahi deforme olmuş ve özelliklerini kaybetmişlerdir. Mekân ikisi alt sırada üçü de kubbe eteğinde olmak üzere toplam beş aded pencere ile aydınlanır. Kuzey ve güney kenarlarda açılmış alt sıra pencereler dikdörtgen şeklinde küçük ve basit birer açıklıktan ibarettir. Etektekiler ise sivri kemerli olup içten dışa doğru daralmaktadırlar. Zemini ahşap döşeli türbede dört sanduka mevcuttur. Yanyana sıralı bu sandukaların herhangi bir özellikleri bulunmamaktadır.

Eser dışta, her dört cephede ortak olmak üzere, iri mermer bloklarla kaplı olup derz sıraları muntazam olmaktan mahrumdur. Ön

cepheyi teşkil eden doğu kenarında dar ve geniş blok alternatifinin teminine gayret gösterildiği anlaşılıyor. Kuzey ve güney cephe ortasında yer alan penceler küçük olup dışta da bir özellik göstermezler. Gövde armudî bir silmenin vücut verdiği kornişle nihayetlenir. Duvarların biraz gerisinde, gövde yüksekliğine göre oldukça yüksek ve nisbetsiz sekizgen kasnak yükselir. Ana mihverlere gelecek şekilde düzenlenmiş ve içte kubbe eteğinde yer alan üç pencere dışta dar dikdörtgen açıklıklar hâlinindedir. Tamamen sıvalı kasnağın üzerinde oluklu kiremitlerle örtülü ve hafifçe piramidal bir görünüş kazanmış olan kubbe yer alır. Ancak yüksek kasnak âdeta kubbeyi yutmuş ve sadece bir bölümü dışa yansımıştır diyebiliriz.

Kare plân şeması Karahanlılar'dan itibaren türbe mimarisinde çok uygulanan bir plân tipidir. Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilmiş bilinen yüzden fazla türbeden 22'sinin kare plânlı oluşu ¹⁹ ve bunun sekizgen gövdelilerden sonra ikinci sırayı alması köklü bir geleniğin mevcudiyetine işarettir. Esasen hem işi ihale eden, hem de mimar için, Birgi'de yakın bir örnek mevcut bulunuyordu. Birgi Ulu Camii portal süslemeleri ve Mehmet Bey Türbesiyle olan yakın benzerliği hatta ayniyeti nazar-ı itibara alınacak olursa Süleyman Şah Türbesi'ni yapan mimarın öncekileri yapan mimarla aynı şahıs olması ihtimali bile mevcuttur. Aradaki 15 yıllık fark (Mehmed Bey Türbesi 1334, Süleyman Şah Türbesi 1349) bu ihtimali ileri sürmeye engel teşkil etmeyecek bir zaman dilimidir.

Daha sonraki denemelerde mekân çeşitlemelerinin zengince uygulandığı Tire türbelerinin bu erken ve fakat büyük örneğinde, daha stabilize bir plân tipinin seçildiği ve belli bir örneğe uyulduğu anlaşılıyor.

Kitabeler:

Yukarıda da belirtildiği üzere, giriş açıklığının üzerinde iki satırlık bir kitabe yer almaktadır. İlk satırı Kur'an'dan bir âyet olan kitabe şöyledir: ²⁰

قال الله تعالى يوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضرا

وما عملت من سوء تود لو ان بينها وبينه أمدا بعيدا

بنيت هذه القبة على الأمير الكبير الكريم الذات العزيز

TİRE TÜRBELERİ

الصفات سليمان شاه بن محمد بن آيدن رحمهم الله

في سنة خمسين وسبعماية

İnsanın kıyamet gününde içinde bulunacağı hâli ifade eden âyetin meâlî şöyledir: "(Hatırlayın) o günü ki herkes (dünyada) ne hayır işlediyse karşısında (onu) hazırlanmış bulacak, ne de kötülük yaptıysa onunla kendi arasında uzak bir mesafe olmasını arzu edecek." İnşa kitabesini ise dilimize şöyle çevirebiliriz: "Bu türbe, büyük ve kerîm emîr, aziz sıfatlara sahip Süleyman Şah bin Mehmed bin Aydın'ın-Al-lah herbirine rahmet etsin-üzerine 750 senesinde kuruldu." Bilindiği ve kitabeden de anlaşıldığı üzere Süleyman Şah, Aydınoğlu devletini kuran Mehmed Bey'in oğlu olup babasının yaptığı taksime göre Tire'de hüküm sürmüştür. Düsturnâme'deki

Tire'yi verdi Süleyman Şah'a Şah

Ol yana ol dahi tutdu azm-i râh ²¹

kayıttan Süleyman Şah'a Tire'nin verildiği anlaşılmaktadır. Himmet Akın bu tevcihin 1327 den sonra olduğunu belirtmektedir. İbn-i Batuta Seyahatnamesi'nde Süleyman Şah'ın babasına kırılıp kayın-pederi Mentеше emirî Orhan Bey'in yanına gittiğini zikreder. ²² Böylece Süleyman Şah'ın Mentешеoğulları ile sıhriyyet içinde olduğu anlaşılıyor. Yine Düsturnâme'deki bir kayıt, Süleyman Şah'ın diğer kardeşleriyle birlikte Selçuk'ta yapılan toplantıya iştirak ettiğini göstermektedir. ²³ Gazi Umur Bey'in şehadetinden (1348) bir müddet önce yapılan bu toplantıdan yaklaşık bir yıl sonra Süleyman Şah'ın da vefat ettiğini anlıyoruz. Kaynakların verdiği bilgiye dayanarak Süleyman Şah'ın mücadeleci bir hayattan ziyade sâkin bir beyliği tercih ettiğine hükümlenabilir. Kitabedeki tarihten Süleyman Şah'ın 750/1349-1350 yılından evvel vefat ettiğini ve türbesinin zikredilen tarihte inşa edildiğini anlıyoruz.

4- SIRHATUNLAR TÜRBESİ

Aynı zamanda Yedi Kardeşler Türbesi diye de anılan eser, Kavakdibi Caddesinde ve Çapraz denilen yol ayırımının karşısındadır. Asli şekli ile kare plânlı bir yapı olan Sır Hatunlar Türbesi sonraki müdahaleler sonucunda ön mekânlı bir türbe şeklini almıştır (5.Şk.). Aslında eser kübik gövdenin dar bir kasnak üzerinde yükselen kubbe örtülü ve iki katlı bir yapı hüviyetinde idi. Türbe ve bitişiğindeki mescid dik eğimli bir arazi üzerinde kurulmuştur. Kuzeyle-güney arasındaki bu kod farkını izale için şimdiki yol seviyesinden yaklaşık 1 m. yükseklikte bir sed yapılmış ve cenazelik katı bunun üzerinde inşa edilmiştir. Böylece bitişiğindeki cami ile aynı seviyede olan üst kat döşeme koduna ulaşılmış ve kübik gövde alt katın üzerinde yükseltilmiştir. Hâl-i hazır durumuyla ne cenazelik katının ne de üst katın orijinal girişi mevcuttur. Alt katın kuzey duvarı, yanlarda 42 cm. ve 55 cm.lik duvar ayağı bırakılmak suretiyle tonozu kadar yıkılıp kaldırılmış ve önündeki setin yol hizasına kadar uzanan duvarları örülmek ve önü genişçe açık bırakılmak suretiyle alt kat âdeta eyvan plânlı bir türbe şekline dönüştürülmüştür (6.Şk.) Üst katın da yine kuzey duvarı geniş bir dikdörtgen teşkil edecek tarzda kaldırılmıştır ve önüne son yıllarda beton hatıllı bir medhal yapılmıştır. Bu müdahaleler kuzey kenarında düzenlendiği anlaşılan hem cenazelik hem de üst kat girişlerinin yıkılmasına yol açmıştır. Kanaatimizce, sed üzerinde duvara dayandırılmış bir merdivenle üst kata ulaşıyor, cenazelik katının girişi de bu girişin altında yer alıyordu. Cenazelik katının güney duvarının üst kısmında bir mazgal penceresi üst katın ise batı kenarında yine bir pencere ihtiva etmesi bu katların eyvan tarzında dışarıya geniş bir açıklıkları bulunan hacimler olmadıklarında şüphe bırakmaz. Zaman içinde, alt kat önündeki sedde de definler yapılırca buranın türbeyle bütünleştirilmesi düşünülmüş ve duvarlar açılmak suretiyle bu ilâveler yapılmış olmalıdır.

Mescidin önündeki terasa çıkışı sağlayan bir merdivenle ulaşılan üst kat 3.62 x 3.65 m. ölçülerinde kare plânlı bir mekân olup duvarlara yuvarlak kavisli kemerler örülmüş ve kubbe yuvarlağına pandantiflerle intikal sağlanmıştır. Basık bir kubbeye örtülü olan mekan batı kenarında açılmış dikdörtgen şekilli bir pencere ile aydınlanır. Pencere içteki durumu itibariyle mihverden kuzeye doğru kaydırılmıştır. Dışta ise mescidin kuzey duvarı türbenin batı duvarına dayanmak suretiyle bir bölümünü kapatmakta ve böylece pencere batı duvarının tam ortasında kalmaktadır. Bu durum türbenin mescidle birlikte veya

TİRE TÜRBELERİ

mescidden daha sonra tasarlandığını ortaya koymaktadır.

Alt kat da 3.53 X 3.57 m. ölçülerinde kare bir plân arzeder. Mekân sivri kavisli bir beşik tonozla örtülü olup kuzey duvarının üstünde bugün kapanmış bulunan ve içerden dışarıya doğru daralıp uzanan bir mazgâl penceresi mevcuttur (12. R.). Tamamen sıvalı bu katta yedi aded kabir mevcut olup bunların baş ve ayak ucu taşları bulunmakla beraber hem şekil hem de ebad itibariyle mütenevidir. Hiçbiri yazı ihtiva etmez.

Doğu ve güney cepheleri sonradan eklene yapılarla kısmen kapanmış bulunan türbenin bu cepheleri moloz taş örgü diğer kenarlar ise sıvalıdır. Yapının ön cephesini teşkil eden kuzey duvarının önüne her iki katı da kapatacak şekilde yeni bir yapı ilâve edildiğinden dıştan dikkat çekici bir özelliği kalmamıştır. Batıdaki dikdörtgen şekilli pencerenin üzerinde sivri kemerli bir alınlık mevcuttur. Yapı, sekiz kenarlı dar bir kasnak üzerine oturan kiremitli bir kubbe ile son bulur.

Sırhatunlar Türbesi'nin adı gibi inşa tarihi de sırlıdır. Bu sırrı açıklayacak ne bir yazılı belge ne de süsleme özelliği mevcuttur. Yapıya ait herhangi bir kitabe bulunmadığı gibi yedi mezarın hiç birinin de kitabesi yoktur. Bu mezar taşları esasen yapının inşa edildiği devirden değildir. Böyle bir yapının XIV. yüzyılın başından itibaren herhangi bir zaman dilimi içinde yapılması muhtemeldir. Binanın Tire türbeleri arasında yakın bir benzeri olarak Alihan Türbesi'ni göstermek mümkündür. Eğer sonraki müdahalelerle aldığı şekil ilk yapıdan olsaydı tam bir benzeri olarak kabul edilecekti. Alihan Türbesi'nin medhal bölümünden sarf-ı nazar edildiğinde, her iki yapının da kare plânlı oluşu ölçülerinin hemen hemen aynı bulunuşu (Alihan Türbesi 3.58 X 3.64 , Sırhatunlar Türbesi 3.62 X 3.65), her ikisinin de alt kat ihtiva etmesi, malzemelerinin moloz taş, örtülerinin üstte dar bir kasnağa oturan kubbe oluşu ile bu benzerlik dikkati çeker. Alihan Türbesi'nin XIV . yüzyılın ortalarında inşa edildiği bilindiğine göre bu türbenin de ondan biraz sonra ve muhtemelen XIV. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olduğunu kabul edebiliriz. Eserin bir alt kat ihtiva etmesi çok daha geç bir devirde yapılmış olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

5 - ALAMADAN DEDE TÜRBESİ

Halk dilinde Alamadan Dede Türbesi adıyla anılan ve Hoca (Şeyh) Alaeddin Türbesi olması muhtemel bu eser 4 Eylül Mahallesi Alamadan Sokağında ve küçük bir bahçenin içindedir. Eser kübik gövde-

nin sekizgen bir kasnak üzerinde yükselen bir kubbeyle örtülmesinden ibaret taş bir yapıdır (13. R.). Dıştan 6.95 X 7.35 m. ölçülerinde olan kare plânlı eserin girişi doğu cephesinde düzenlenmiş olup mihverden hafifçe sağa kaymıştır (7. Şk.). Dikdörtgen şekilli ve düz atkılı kapının atkı ve söveleri mermerden olup bir Bizans yapısından devşirildiği anlaşılmaktadır. Esasen moloz taş örgü olan eserin bu girişinin çevresinde iri bloklar hâlinde yine Bizans yapılarından veya atkı ve sövelerin temin edildiği yapıdan devşirilmiş parçalara bolca yer vermek suretiyle ön cephenin daha câzip bir şekle kavuşturulması istenmişse de işçiliğin çok basit ve devşirilen taşların boyutlarının farklı, şekillerinin gayr-i muntazam olması sebebiyle bu tesir yaratılamamıştır (14. R.). Giriş açıklığının hemen üzerine bir Bizans spoliyesi yerleştirilmiştir. Kare şeklindeki bu parça, kenarların ortasında düğüm yapan bir şeritle hem çerçevelemekte hem de aynı şeridin vücuda getirdiği bir baklava motifi ihtiva etmektedir. Bu baklava motifi ile karenin dört köşesine ortadaki daha büyük olmak üzere beş rozet işlenmiştir. Her biri değişik şekilde süslenmiş bu rozetlerden büyük olan ortadaki sekiz kollu bir yıldızla doldurulmuştur. Bu cephede dikkati çeken diğere devşirme taş girişin hemen sağında ve alt kısmında yer almakta ve köşeye kadar uzanmaktadır. Bir kapak taşı olan dikdörtgen şekilli bu parçanın da ortasına çizikleme ile iri bir rozet işlenmiş ve bu rozetin hemen altında ona teğet olarak düğüm yapan yılankavi bir şerit yanlarda düz olarak yükselmekte ve birer haçı taşımaktadır.

Düz atkılı kapıdan geçilerek girilen türbe içte de yaklaşık bir kare olup 5.05 X 5.45 m. ölçülerindedir (7. Şk.). Tamamen sıvalı olan mekân pahdantifli bir kubbe ile örtülmüş ve kuzey, güney ve batı kenarları ortasında açılmış üç pencere ile aydınlatılmıştır. Küçük boyutlu ve dikdörtgen şekilli bu pencereler alelâde birer açıklık olup hiç bir özellikleri bulunmamaktadır. Türbede hiç bir hususiyet göstermeyen ve kime ait oldukları bilinmeyen iki mezar mevcuttur. Bunlara, şurdan burdan derlenmiş herhangi bir özellikleri bulunmayan taşlardan baş ve ayak ucu taşları dikilmiştir.

Yapı dış görünüş itibariyle de çok fakirdir. Ön cephenin devşirme malzemedен arta kalan bölümlerinde olduğu gibi diğer üç cephede de moloz taş kullanılmış ve kübik gövdenin üstünde hafifçe içe basarak yükselen sekiz kenarlı kasnakta da aynı malzemeye yer verilmiştir. Yapı 1985 yılında mahalle sakinlerinden biri tarafından yaptırılan onarım sırasında oluklu kiremitlerle örtülen bir kubbe ile son bulur.

Alamadan Dede Türbesi plân şeması, gövde formu, yüksek kas-

TİRE TÜRBELERİ

nağı ve kubbe örtüsü ile Süleyman Şah Türbesi'nin daha küçük boyutlu bir benzeri ise de dış görünüşü, cephe zenginliği, malzemesi ve nihayet umumi tesiri bakımından bu sonuncudan çok farklı olduğu açıktır.

Türbenin bir kitabesi bulunmadığı gibi bilinen belgeler arasında Alamadan Dede Türbesi ile ilgili bir kayda da rastlanmamıştır. Türbenin "Alamadan" şeklindeki ismi de yaygın olarak kullanılan bir isim değildir. Bu ismin başka bir kelimenin bozuk telâfuzundan doğmuş olması mümkün olabileceği gibi asli şeklini muhafaza ederek günümüze ulaşmış olması da mümkündür. Nitekim Konya'daki Şeyh Alaman Türbesinin "Alaman" şeklindeki ismi kitabesiyle sabit olup ²⁴ her türlü tereddüdü bertaraf etmektedir. Bu hususu dikkate almakla beraber, Alamadan kelimesinin bir değişiklik sonrasında bu ifade şeklini aldığını tahmin ediyoruz. Alamadan, "Alemeddin" veya "Alaeddin" isimlerinin bozulmuş bir şekli olabilir ki bazı kayıtlar bu ikincisi üzerinde durulabileceğini göstermektedir. Tire Müzesi'nde muhafaza edilen şer'iyeye sicillerinden dört tanesinde Alaeddin Zaviye ve Mescidi ile ilgili kayıtlar vardır. 25 Bunlardan 1253/1837-1838 tarihli belgede "Baha -i hasır, feraş, Türbe-i vakfi mezbur" türbesine de yer verilmektedir ki bu husus Alaeddin Zaviyesi ile ilgili bir türbenin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Tire'de bugün bir Alaeddin Türbesi mevcut olmadığı gibi yıkılıp ortadan kalktığına dair de bir bilginiz yoktur. Söz konusu belgeleri yayımlayan A. Munis Armağan da herhangi bir izahta bulunmamakla beraber, muhtemelen bu kayıtlara dayanarak kitabında Alamadan Dede Türbesi'nin diğer adının Şeyh Alaeddin olduğunu her iki ismi aynı türbe için yazmak suretiyle ileri sürmüştür. Bütün bunlar muvacehesinde, zikredilen belgedeki türbe ile Alamadan Türbesinin aynı türbe olabileceğini kayd-ı ihtiyatla kabul ediyoruz.

Tire'de mescidi, zaviyesi, türbe ve çeşmesi bulunmakla birlikte şer'iyeye sicillerinde "Hoca" ve "Sultan" lakaplarıyla anılan Alaeddin'in tarihî hüviyeti hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Hangi devirde yaşadığı da kati olarak bilinmemektedir.

Türbe yukarıda da işaret edildiği üzere plân ve form itibarıyla Süleyman Şah Türbesi'nin bir benzeridir. Tire'de imar faaliyetinin XIV. yüzyılın ortalarına doğru kesafet kazandığı, yapının büyük bir ihtimalle Süleyman Şah Türbesi'ni örnek aldığı ve bu sonuncunun 750/1349 tarihli olması gözönünde tutulursa Alamadan Dede Türbesi'nin bu tarihten daha geç bir tarihte; fakat kesif bir şekilde devşirme malzeme ihtiva etmesi ve arkaik özellikler göstermesi yine aynı tarihten çok geç olmayan bir tarihte inşa edildiğini kabule imkân vermektedir.

ki bu tarihin XIV. yüzyılın ikinci yarısının ortaları olabileceğini ileri sürebiliriz.

6 - YAĞLIOĞLU TÜRBESİ

Bugün halk arasında Yağlıoğlu Türbesi adıyla anılan bu eser şehir mezarlığında ve girişin karşısında bulunmaktadır.

Altıgen gövdeli ve çift kasnaklı olan yapı (15. R.) bir kubbeyle örtülmüş olup içte ve dışta tamamen sıvalıdır. Türk türbe mimarisinde, poligonal gövdeli eserler arasında çok az ilgi gören altıgen plân şemalı türbe yapılarının Tire'de özel bir ilgiye mazhar oldukları, mevcut türbelerin beşte birinin altıgen plânlı oluşlarından anlaşılmaktadır. Selçuklular döneminde hemen hemen hiç uygulanmayan bu plân şemasının Beylikler devrinde türlü yapılarda denendiği görülür ki, bu dönemin araştırmacı vasfı gözönünde tutulursa bunu tabii kabul etmek icabedecektir. Batıda düzenlenmiş olan eserin dikdörtgen şekilli kapısı, kademelenen silmelerle çerçevelenmiştir. Düz ve sade bu silmeler, üstte ufkî olarak dönmemekte ve bunlara ilştirilivermiş yine kademe yapan üç kollu silmeleri taşımaktadırlar. Bursa Yeşil Türbesi'nde dış cephedeki sivri kemerler gibi sağlam bir mesnedden mahrum, boşlukta kalmış bu silmelerin ortasında kare bir kitabelik alanı teşekkül etmişse de boştur. Silmelerin ilk yapıdan olduğu hakkında şüphelerimiz olmakla beraber kati bir ifadede bulunmaktan kaçınıyoruz. Girişin düz atkısı ve söveleri ince profillerle süslenmiş olup mermerdendir ve hristiyanî yapılardan devşirilmiştir. Sövelerin yan yüzlerinin ortasında çizikleme ile yapılmış birer haç mevcuttur; ancak bunların kısa kolları kazınarak silinmiştir. Bu ameliyenin sonradan gerçekleştiğini kolayca tahmin edebiliriz.

Eser içte altıgen bir plân arzeder (8. Şk.) ve zemin, bugün eşik seviyesinden 1.30 m. aşağıya düşmüştür. Böylece mihrab askıda kalmış (16. R.) ve alt sıra pencereleri üst sıra pencereleri hâline gelmiştir. Bunun, cenazelik örtüsünün çökmesi sonucunda ortaya çıkmış bir durum olduğunu kati olarak söyleyebiliriz. Bu çökmeden sonra alt kat kısmen dolmuştur. Bir alt katın mevcudiyetini, giriş açıklığının altında yer alan kemerli bir kapı bakıyyesinden de anlamaktayız (17. R.). Alt kat örtüsünün çöküşü yakın bir geçmişte vuku bulmamış olmalıdır. Yani olmayan bu onarım sırasında duvarlar bugünkü zemin hizasına kadar sıvanmış ve muhtemelen bu ameliye sırasında duvarlarda kalmış olması gereken alt kat örtü bakıyyeleri de tamamen temizlenmiştir. Me-kân dördü alt sırada diğer dördü bunların üzerinde olmak üzere sekiz pencere ile aydınlanır. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencereleri herhangi

TİRE TÜRBELERİ

bir özellik göstermeyen küçük boyutlu birer açıklıktan ibarettirler. Üsttekiler içerden dışarıya doğru daralan mazgal pencereleri hüviyetindedirler.

Hâl-i hazır durumuyla türbede en dikkat çekici unsur mihraptır. Yukarıda da işaret edildiği gibi alt kat örtüsünün çökmesi sebebiyle askıda kalmış olan mihrab yan taraftakiler daha dar olmak üzere dört satırlı bir niş olup alçıdan dört sıra mukarnasla doldurulmuş bir kavsaraya sahiptir (16. R.). Niş, kavсарasının başlama hizasına kadarki bölümüyle, derinliği az bir çökertmenin içindedir. Mukarnaslı kavsaraya kademeli bir kontura sahip bulunmakta, bu da mukarnas yuvalarının yuvarlaklığı ile âhenkli bir kontrast teşkil etmektedir. Alçı mukarnaslı bu bölümün sıvanmaması, zerafetinin kısmen günümüze ulaşmasına imkân vermektedir.

Altıgenden kubbe yuvarlağına, köşelere yerleştirilmiş sivri kemer kavisli trompların husule getirdiği oniki kenarlı bir poligon vasıtasıyla intikal sağlanmış ve oldukça yüksek tutulmuş kubbe bu poligona oturtulmuştur. Köşe trompları arasında duvar satırlarına yapılmış beş basamaklı sathî nişler, tromplar bölgesini daha hareketli bir görünüme kavuşturmuşlardır.

Eser, bugün herhangi bir sanduka veya mezartaşı ihtiva etmemektedir. Eğer mevcut idiyse sözü edilen çökme sırasında kaybolmuş olmalıdır.

Yapı, dışta, giriş kenarı ile mihrabın yerleştirildiği kenar haricinde, ortak özellikler gösterir. Dikdörtgen şekilli pencereler sivri kemerli derinliği az nişler içine, niş kemerleri de çökertmeler içine alınmışlardır. Bunların üzerinde dar birer açıklık hâlinde mazgal pencereleri bulunur. Mihrabın bulunduğu cephe düz tutulmuştur.

Yer yer dökülen sıva tabakalarından eserin, moloz taş ve tuğlanın müştereken kullanılmasıyla örüldüğü ve moloz taşın hâkim unsur olduğu anlaşılmaktadır. Altıgen gövdeyi bir sıra tuğla kirpi saçak sonlandırır. Bunun üzerinde iki kademeli oniki kenarlı yüksek kasnak yer alır. Alt kasnak gövde gibi yine bir sıra kirpi saçakla son bulmakta bu üstteki ikinci kasnağa kaidelik etmektedir. Alttaki kasnak tromplar bölgesine tekabül eder. Üstteki ise yüksek tutulmuş kubbeyi dışta gizlemektedir. Esasen Tire türbelerinde kubbeler, dışta, çoğunlukla yarım küre şekilleriyle belirmemekte ve, ya bu tarzda çift katlı veya yüksek tutulmuş kasnaklarla gizlenmektedirler. Yapı, tepesinde taştan bir alem bulunan kubbeye son bulur.

Türbeye ait herhangi bir kitabe veya tarihlenmemize imkân verecek bir belge bulunmamaktadır. Yapı altıgen plânlı, mihrabı, intikal bölgesi ve nihayet kasnak formu ile Cağaloğlu Ali Paşa Türbesi'nin bir benzeridir. Yağlıoğlu Türbesi'nin bu sonuncudan farklı olarak bir alt kat ihtiva etmesi onun daha erken bir tarihte inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Buna göre türbenin XV. yüzyılın başlarına ait olması muhtemeldir.

7 - CAĞALOĞLU ALİ PAŞA TÜRBESİ

Şehrin merkezinde, Cumhuriyet Mahallesiindeki Kara Hasan Camiinin avlusunda bulunan eser, altıgen gövdenin, iki katlı kasnağa oturan bir kubbeyle örtülenmesinden ibaret taş bir yapıdır (18. R.). Cağaloğlu Ali Paşa Türbesi, bilinen fakat çok tercih edilmeyen plân şeması ile, değişik mekân düzenlemeleri peşinde olan Tireli mimarların temayülünü ortaya koyan bir eserdir (9. Şk.). Dış kenarları 5.05 m. ölçüsünde altı kenarlı muntazam bir poligon üzerinde yükselen giriş açıklığı kuzey-batı kenarında düzenlenmiştir. Düz atkılı ve dikdörtgen şekilli bu açıklığın gönye kesimi atkı ve söveleri mermerden olup yüzleri ince yivlerle zenginleştirilmiştir. Girişin üzerine tuğladan sivri bir kemer kurulmuş ve bu kemer değişik örnekli iki zencirekle çerçevenmiştir. Bunlar kesme tuğla ve tuğla kalınlığında harç kullanılarak vücuda geritilmiştir. Kemer, tuğlaların dar kenarları ile dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır.

İçte de muntazam bir altıgen gösteren türbe dış formuyla olduğu kadar iç düzenlemesi ile de Yağlıoğlu Türbesi'nin bir tekrarıdır. Her kenarı 3.90 m. olan yapı bir kubbe ile örtülü olup kubbe yuvarlağına köşelere yerleştirilmiş tromplarla geçiş sağlanmaktadır. Tromplar arasında kalan duvar satırlarına dilimli kemerlere sahip nişler yapılmıştır. Mekân dört kenarın ortasında açılmış dirdörtgen şekilli pencerelerden ışık alır. Giriş açıklığının karşısına rastlayan kenarın ortasında mihrab nişi yer alır. Beş satırlı mihrab düz ve dar bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmış olup beş sıra alçı mukarnasla son bulur (19. R.). Çok zarar görmüş olmalarına rağmen mukarnaslar yer yer eski zerafetlerinden izler taşımaktadırlar. Mihrabın iki yanında Bursa kemeri ile nihayetlenen iki niş mevcuttur. Vaktiyle yapı içte tamamen sıvalı olduğu halde bugün bu sıvaların büyük bir bölümü dökülmüş veya çok kötü bir durum almıştır. Zemini toprak olan türbede bir mezar olup bunun baş ve ayak ucunda şekilleri tamamen farklı iki taş bulunmaktadır. Baş ucundaki taş dört köşe dar bir sütun mahiyetinde olup üzerinde yine taştan iri bir sark bulunmakta ve âdeta bir insan

TİRE TÜRBELERİ

gibi tasarlanmış üstteki yuvarlak kısma baklavalarla geçiş sağlanmıştır (20. R.). Taşın bölümlenmiş iç yüzüne yazılar hakkolunmuş ise de yanya kadar gömülü bulunduğundan yazıların tamamını okumak imkânı ortadan kalkmıştır. Ayak ucunda yer alan taş ise sivri kemerli olup ön ve arka yüzünde yazılar intiva eder. Her bir yüz beş satıra bölünmüş ve güzel bir sülüsle manzum kitabe hakkolunmuştur (21. R.).

Dışta, cepheler, giriş kenarı ile mihrabın bulunduğu kenar hariçinde ortak bir düzenlemeye sahiptir. Mihrabın yer aldığı güney kenarı sağır bir duvardan ibarettir. Diğer dört cephenin ortasında atkı ve söveleri taştan dikdörtgen şekilli pencereler bulunur. Bunlar, tuğladan nisbetli sivri kemerli çökertmeler içindedirler. Pencere kemerlerinin üst hizasına kadar duvar örgüsünde taş ve tuğla münavebesine yer verilmişken gövdenin üst bölümü ve kasnaklar yalnızca moloz taşla örülmüştür. Altıgen gövdenin üzerinde köşeleri pahlanmış yine bir altıgen yükselir. Bu alt kasnak dar yüzleri de hesap edilirse oniki kenarlı bir poligon olarak kabul edilebilir. Bunun üzerinde bir ikinci kasnak yükselir ki bu muntazam bir onikigendir. Çifte kasnak sırtı oluklu kiremitlerle kaplı bir kubbeye mesned teşkil eder.

Cağaloğlu Ali Paşa Türbesi devrinin mahallî özelliklerini yansıtan ve bu çizgiden inhiraf etmeyen bir yapıdır.

Kitabeler :

Türbeye ait bir kitabe mevcut değildir. Ancak yukarıda da işaret edildiği üzere mezar taşları yazılar ihtiva etmektedir. Baş ucu taşı olması muhtemel sarıklı taşın iç yüzünde bugün sadece iki satır toprak üzerindedir ve ancak şunlar okunabilmiştir :

1- Çağalzade

2- Ali Paşa

Ayak ucundaki taşın iç tarafına şunlar yazılmıştır :

1- Çağalzâde Ali Paşa-yı merhum

2- Bi emr-i-llâh bakaya etti rihlet

3- Ümidim budürür Hak Hazretinden

4- Resûlün hümetine ede rahmet

5- Ne denli varsa cirmi Hüdaya

Arka yüzde nazmın devamı yine beş satırdır.

- 1- Habibin hürmetine lutf et afv et
- 2- Behişt-i câvidan olsun makamı
- 3- Neşimin gâhını darü's-selâm et
- 4- Dedi tarih deh düşün gide Hatif
- 5- Ali Paşa mekânı oldu cennet

Li-seneti

1029

Ayak ucu taşının arka yüzündeki son beytin ilk mısraı ebced hesabıyla bulunacak sayıdan on düşülmek suretiyle tarihin çıkarılması gerektiğini belirtmektedir. Nitekim son mısraın ebced değeri 1039 olup bundan on çıkarıldığında Ali Paşa'nın vefat tarihi olun 1029 tesbit edilebilmektedir. Esasen bu ayrıca altta rakamla verilmiştir. Kitabeden Çağaloğlu Ali Paşa'nın 1029/1619-1620 tarihinde vefat ettiğini öğreniyoruz.

Her ne kadar yapı Çağaloğlu Ali Paşa adıyla anılıyor ve içinde Ali Paşa'ya ait bir kabir de bulunuyorsa da türbenin inşa tarzı bu eserin bir XVII. yüzyıl yapısı olamayacağını ortaya koymaktadır. Türbe yukarıda da belirtildiği üzere Kara Hasan Camii'nin avlusunda bulunmaktadır. Bilindiği gibi Kara Hasan Cüneyd Bey'in kardeşi olup Aydınoğlu hanedanına mensuptur. ²⁶ Tire'de kendi adıyla anılan bir mahalle mevcut olduğu gibi İzmir ve çevresinde bir çok vakıflarının bulunduğu da anlaşılmaktadır. ²⁷ Ayrıca 1321/1903-1904 tarihi bir şer'iyeye siciline Tire'de Kara Hasan Medresesi adlı bir medrese kaydı mevcuttur. ²⁸ Kara Hasan adıyla anılan Tire'deki caminin de bu Beye ait olması büyük bir ihtimal dahilindedir. Caminin Çağaloğlu Ali Paşa Vakfından olduğunu yine bir kayıttan öğreniyoruz. ²⁹

Camiin avlusundaki türbeye gelince, bu yapının Kara Hasan'a ait olduğuna dair herhangi bir belge bulunmamaktadır. Kara Hasan'ın nerede, ne zaman ölüp nereye defnedildiği de bilinmemektedir. Yılmaz Öztüna 1402-1403 yılları arasında Ayasluğ valiliğinde bulunduğunu kaydeder. ³⁰ Öte yandan, türbede medfun bulunan ve camie vakıflar yapmış Çağaloğlu Ali Paşa'nın da yukarıda ifade edildiği gibi türbenin bânisi olması ihtimal dışı görünmektedir. Yapının malzemesi, yapı tekniği, kapı ve pencere düzenlemeleri ve nihayet mihrab malzeme ve süslemesi eserin bir XVII. yüzyıl yapısı değil bir XV. yüzyıl yapısı olabileceğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar, kapalı çevrelerde mahalli geleneklerin uzun müddet devam ettiğine dair önemli örnekler mevcut

ise de ³¹ Tire'nin çok kapalı bir çevrede bulunmaması, inşaatı sipariş edecek olanın bir paşa olması sebebiyle yapıda daha kaliteli malzeme kullanılmasının gerektiği gibi hususlar bu ihtimali bertaraf etmektedir. Büyük bir ihtimalle Çağaloğlu Ali Paşa Kara Hasan Bey'in vakıflarını zenginleştirmek istemiş ve ilâve vakıflar yapmış veya tevliyet yoluyla vakıf emlak Ali Paşa'ya intikal etmiş ve yine bunları ilâve vakıflarla zenginleştirmiştir ki hem camiin kaydında Ali Paşa'nın adı zikredilmekte hem de türbede medfun bulunmaktadır. Çağaloğlu Ali Paşa'nın bu türbede medfun bulunması türbenin Kara Hasan Bey vakıflarıyla ilgili olduğunu ³² katiyyetle ortaya koymaktadır. Belki de Kara Hasan için yapıldığı halde kendisi bu türbeye defnedilmiş ve Ali Paşa da türbeyi kendisine tahsis etmiştir. Bütün bunları yeni vesikalar bulununcaya kadar bir ihtimal olarak kabul edebiliriz.

8 - KARAKADI MECDEDİN TÜRBESİ

Karagazi, Kocabıyık ve Üç Lüle adlarıyla da anılan Türbe, İpekçiler Mahallesinde aynı adlı camiin güney-doğusunda bulunmaktadır. Eser, münzatom olmayan beşgen bir gövdenin kubbeye örtülmesinden ibaret iki katlı bir yapıdır (22.R.). Giriş açıklığının kuzey-batı kenarında verildiği yapının bu cephesi sağda ve solda yaklaşık 0.80 m. gövdeden taşırıldığından (23.R.) bu cepheye doğru bakıldığında yapı hem olduğundan daha geniş ve büyük görünmekte hem de ana kütleinin şekmesi gizlenmektedir. Tire'de bu neviden uygulamalara başka yapılarda da rastlamaktayız. Halkın Çeşme Alanı Türbesi diye tanıdığı fakat Sarı Ali Mescidi olması ³³ daha muhtemel eser sekizgen bir gövdeye sahip bulunduğu halde girişin yerleştirildiği kenar iki yana yaklaşık 1.50 m. taşırılmak suretiyle yapının dört köşe gibi algılanmasına yol açmıştır.

İki yönlü bir merdivenle ulaşılan düz atkılı ve mermer söveli giriş açıklığı, duvar sathından 0.55 m. derinlikte tutulmuş dar bir nişin içindedir. Gövdeyi sınırlandıran kirpi saçağa kadar uzanan niş mukarnas kademeleri ile konturlanmış ayrıca çerçeve yapılmamıştır. Niş tuğla ile yapılmış mukarnaslardan başka süs ihtiva etmez. Ancak bu nişin sağ tarafında, ön cephenin küçük bir bölümüne yine tuğladan Y motifleri işlenmiş ve bununla yetinilmiştir (22.R.). Bu süslemeye mukabil tarafta yer verilmediği gibi kapı nişini çerçeveleyecek silme için tasarlanma ihtimali de bulunmamaktadır. Ön cephede giriş açıklığının yerleştirildiği nişin iki yanında dörder satırlı iki nişe daha yer verilmiştir. Bunlar eşik seviyesinin biraz üstünde başlamakta ve üzenği-leri lento hizasında başlayan tuğla örgü kemerlerle son bulmaktadır.

lar. Taşıntılarla genişletilmiş cephe bu nişlerle hareketlendirilmiş ve daha âhenkli bir görünüşe kavuşturulmuştur.

Yapı içte de bir beşgendir (10.Şk.). Ancak kuzey ve güney kenarları diğer üç kenardan, girişin yer aldığı ise mukabilindeki iki kenardan daha geniş tutulmuş ve muntazam olmayan beşgen bir plân elde edilmiştir. Girişin yerleştirildiği kenar 2.70 m. iken iki yandakiler 2.85 metreye ulaşmakta karşıdaki açı yapan iki kenarın uzunlukları ise sadece 2.40 m. bulunmaktadır. Kenarların bu eşitsizliği üst örtüyü de etkilemiş ve mekân on kenarlı dar bir kasnak üzerine oturtulan elips şeklinde bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbe yuvarlağına, Ali Baba Türbesi'nde de görülen, konsolvari bingilerle geçiş sağlanmıştır (24.R.). Mekân, duvarlarda açılmış 0.30 m. derinlikli nişlerle genişletilmiş ve bunların içlerine yerleştirilmiş dört pencere ile aydınlatılmıştır. Bu nişler, giriş kenarında sivri, iki yanda Bursa, karşıdaki iki kenarda ise yivli kemerlerle son bulmakta ve bu özellikleriyle Selçuk'taki cami ve türbelerde uygulanan kemerlere yakın bir benzerlik göstermektedirler. Boyutları küçük tutulmuş pencereler düz atkılıdır. Zemini tuğla şeklinde çimentolu harçla son onarımda kaplanmış bulunan türbe, bütünüyle sıvalı olup sanduka ihtiva etmemektedir.

Eserin alt katına, merdiven sahanlığı altında düzenlenmiş ve kademelenerek nihayetlenen küçük bir kapı ile girilir. Burası da üst kat plânına uygun düşecek tarzda muntazam olmayan beşgen bir plân arzeder (11.Şk.). Cenazelik, moloz taş örgü sivri bir beşik tonozla örtülmüş olup pencere ihtiva etmez (25.R.). Dipte açı yaparak uzayan mekânın zemini sıkıştırılmış toprak olup sanduka bulunmamaktadır.

Ön cephe dışında, benzer bir düzenlemeye sahip dış cepheler, ortada pencere açıklıklarını dikdörtgen çerçeve içine alacak çökertmelerle hareketlendirilmişlerdir (23.R.). Düz atkılı ve dikdörtgen şekilli bu pencerelerin üzerine tuğladan sivri kemerler kurulmuş alınlıklar düz tuğla sıraları ile doldurulmuştur. Pencerelerin iki yanındaki çökertme içinde kalan satırlar ile bir bakıma köşelik diyebileceğimiz bölümler beden duvarlarından farklılık göstermezler. Moloz taş ve tuğla karışımı ile örülmüş gövde tuğladan iki sıra kirpi saçakla sınırlandırılmış olup son onarım sırasında kireçle sıvanıp beyaza boyanmış bir kubbe ile son bulur. Kubbenin tepesinde taştan bir topuz bulunmaktadır.

Karakadı Mecceddin Türbesi, beşgen plânıyla Anadolu'da ender görülen bir plân tipine sahiptir. Anadolu Selçukluları devrinde altıgen türbeler gibi beş kenarlı türbe uygulamasına da yer verilmemiştir. Ye-

TİRE TÜRBELERİ

nilikler peşinde, araştırmacı bir düşüncenin hâkim olduğu Beylikler Döneminde, sınırlı sayıda örneklerle temsil edilseler bile bu tiplerin denendiğini müşahade etmekteyiz. Karakadı Mecdeddin Türbesi, sadece beşgen plân şeması ile değil, cephe düzenlemesi, içteki kemer formları ve nihayet Tire'deki pek çok türbede rastlanandan farklı olarak kasnaksız sağır bir kubbe ile örtülmesiyle de ilgi çekici bir yapıdır.

Yapıya ait bir kitabe yoktur. Avlusunda yer alan caminin banisi olarak kabul edilen Karakadı Mecdeddin'in tarihî hüviyeti de bilinmemektedir. Evliya Çelebi Karakadı'dan bahsederken onu, kutupluğa ayak basmış, müemmen, eserler sahibi bir kimse olarak tavsif eder.³⁴ Ancak yaşadığı dönem kesin olarak bilinmemektedir. Güvenilir belge niteliğinde olmayan iki değişik kayıta, yapının 140 yıl farklılık gösteren iki değişik tarihte inşa edildiği belirtilmektedir. Bunlardan ilki 1445 tarihi olup Necip Paşa Kütüphanesi memurlarından birinin kayıdır.³⁵ Diğeri 1584 yılı olup Faik Tokluoğlu'nca ileri sürülmüştür.³⁶ Bunlara dayanarak bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir.

Yapı plân bakımından istisnai bir örnek teşkil etmekle beraber inşa tarzı ve bazı mimari öğeleri itibariyle diğer yapılarla kıyaslanabilir. Yukarıda tafsil edildiği üzere, yapının girişi üzerinde tuğladan mukarnaslı bir kavsara yer almakta, içte dilimli ve Bursa kemerleri, geniş nişleri bağlamakta ve tuğladan sivri kemerler dıştaki nişler ve pencereleri sınırlamaktadır. Türbelerde tuğladan mukarnas dolgulu kavsara uygulamasına Bursa'daki Muradiye türbeler topluluğuna dahil yapılarda rastlarız. Bunların en eski tarihli Hatuniye Türbesi olup 1449 da inşa olunmuştur. Selçuk'taki Anonun Künbed hem böyle bir kavsara ihtiva etmekte hem de içte dilimli kemerler köşe plasterlerini birbirine bağlanmaktadır. XV. yüzyılın 3. çeyreğine ait olduğunu kabul ettiğimiz bu yapı mimari unsurlarındaki olgunluk ve kesme taş kullanılması gibi özellikleriyle Karakadı Mecdeddin Türbesi'nden daha sonraya ait olmalıdır. Türbemizdeki geçiş elemanları ise Tire'deki Ali Baba Türbesi'ndekilere benzerlik gösterir. Bütün bunlardan Karakadı Mecdeddin Türbesi'nin XV. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olabileceğine hükmedebiliriz.

9- ALİ BABA TÜRBESİ

Eser, Tire'nin doğusunda, Karacaali Mahallesi'nde Ali Baba Tepesi diye anılan tepenin eteklerinde ve ağaçlar içindedir (26.R.). Çiçekler, ağaçlar ve düzenli bahçeler içinde beyaz rengiyle daha uzaklardan fark edilen ve huzur bahşeden türbe plân düzenlemesiyle de ilgi çekicidir.

Eser, önünde sekizgen bir medhal bulunan sekizgen gövdenin yüksek kasmağa oturan bir kubbeyle örtülmesinden ibaret sıvalı bir yapıdır (27.R.). Tire'nin en bakımlı türbesi olan Ali Baba Türbesi, sekizgen plânlı asıl mezar odasının önünde yine sekizgen plânlı bir medhale sahip olup bunun da önünde gövdeden 1.46 m. dışa taşan bir kapı revakı bulunmaktadır (12.Şk.). Doğuda düzenlenmiş bu kapı revakı, bir buçuk tuğla boyunda geniş yüzlü sivri bir kemerle nihayetlenmekte ve düz bir silme ile çerçevlenmiş bulunmaktadır. Kemer köşelikleri yine tuğladan düz sıvalar hâlinde uzanan küçük üçgenlerle süslüdür. Revakın iç yan duvarlarında üç sıra mukarnasla son bulan beşer satırlı birer niş bulunur. Dikdörtgen şekilli giriş açıklığı dilimli sathî bir niş içinde olup niş kemer alınlığında küçük dikdörtgen şekilli bir kitabelik varsa da boştur. Revakın üstü, mukarnasın uzak benzerleri olan ve daha çok iri birer konsolu andıran köşelerde üçer üstte düz sıra hâlinde altı aded bingi ile doldurulup kapatılmıştır (28.R.). Giriş açıklığının yerleştirildiği dilimli sathî nişin tepesinde oniki dilimli konturlanmış dairevî bir madalyon vardır. Madalyonun göbeğinde yine oniki dilimli bir çökertmenin içinde küçük bir Bektaşî sikkesi bulunmaktadır. Madalyona talik hatla farsça yazılar yazılmışsa da okunamamıştır.

Düz atkılı genişçe kapıdan sekizgen medhale girilir. Medhalin doğu ve batı kenarları daha uzun tutulmak suretiyle enine gelişen bir sekizgen oluşturulmuştur (12.Şk.). 3.35 X 5.30 m. ölçülerinde genişlik ve derinliğe sahip bu hacim kuzeyde açılmış dikdörtgen şekilli tek pencere ile aydınlanır. Medhal girişinin karşısında yine dikdörtgen şekilli ve asıl mezar odasına geçişi sağlayan açıklık yer alır. Bu açıklık da dilimli sathî bir niş içindedir. Niş alınlığının üst kısmına, dikdörtgen çerçevesi oniki dilimli küçük bir rozet yerleştirilmiştir. Çökertme şeklindeki bu rozetin ortasında minik bir göbek (muhtemelen sikke) vardır. Mekânın orta bölümü bir kubbe ile örtülmüştür. Medhal bir dikdörtgen plân arzedecek şekilde enine sekizgen olduğundan hacmi tek bir kubbe ile örtmek imkânı bulunamamış ve yanlara doğu-batı istikametinde uzanan birer kemer örmek suretiyle orta bölümde kare bir alan elde edilmiştir. Köşelerdeki mukarnas dolguların husule getirdiği sekizgene küçük kubbe oturtulmuştur. Sekizgenin yan bölümlerinin üst kısmına iri mukarnaslar yapılmış ve esasen üç satırlı olan kolların üstü, sözkonusu mukarnaslarla yumuşatıldıktan sonra kemerle bunlar arasına dar tonozlar yapılarak örülmüştür. Medhalin duvar ve üst örtüsü tamamen sıvalı olup, örtü kısmı, mukarnaslar ve dilimli

TİRE TÜRBELERİ

kemer beyeza diğer kısımlar sarıya boyanmıştır.

Esas mezar odası muntazam bir sekizgen arzeder. Duvarlar yüzleri yivli silmelerle teşkilatlandırılmış, kapı ve pencereler bunların sınırladığı duvar sathlarının ortasında açılmıştır. Ana mihverlere rastlayanlarda bu ince silmeler sivri kavisli kemer, diğerlerinde Bursa kemeri şeklinde nihayet bulurlar. Pencereler dikdörtgen şekilli olup kuzey ve batı duvarında açılmışlardır. Güney ve güney-doğu kenarlarında birer basit niş mevcuttur. Mekânda bu alt sıra pencelerinden ayrı olarak üç pencere daha açılmıştır. Güney ve kuzeydekiler sivri kemerli olup renkli camlarla süslenmişlerdir. Batıdaki sekizgen bir çökertme içine alınmış bir okülüs penceredir ve bugün vitraylar döküktür. Mekânı örten yarım küre şekilli kubbe yuvarlağına mukarnaslarla geçiş sağlanmıştır. Bunlardan alt sıradakiler köşelerde sarkarken üstte dört yuva hâlinde uzanan bu mukarnaslar birbirlerine düz şeritlerle bağlanmış ve böylece dar dairevî kasnağın altında mekânı çepeçevre dolaşmasına imkân sağlanmıştır. Kubbe göbekte ve etekte klâsik Osmanlı üslûbunda kalem işi süsler ihtiva eder (29.R.). Göbekteki dairevî madalyonun içi, lâcivert, kiremit kırmızısı, siyah ve beyaz renklerle, palmetler, rumîler, rozet ve yaprak motifleri ile doldurulmuş, etrafı ise benzer motifler ihtiva eden yarım iri palmetlerle çevrelenmiştir. Kubbe eteğinde, madalyonun etrafını süsleyen motiflere benzer yine yarım palmetlerden bir süs dolanır. Zemini bugün halıflexlerle kaplı ayrıca halı ve seccadelerle döşeli türbede tek sanduka mevcuttur. Sanduka kırmızı kadifelerle kaplı olup pırıl pırıldır. Eser yeşil perdeleri, manzaralı duvar halıları ve yazı ve resim levhaları ile bir ferahlık ve sükûn köşesidir. Bu eşyanın hemen tamamı çok yakın bir zamanda yenilenmiştir.

Dışta, türbe tamamen sıvalı olup beyaz badanalıdır. Sıvanmayan kısımlar kemerler, revak kemer köşelikleri ve kirpi saçaklar gibi tuğla aksamın bulunduğu bölümlerdir. Bunlar dışında kubbeler de dahil olmak üzere bütün sathlar sıvanmıştır. Medhalin tek, esas mezar odasının iki alt sıra penceresi dışta sivri kemerli sathî nişler içindedirler. Bunlar da dikdörtgen çökertmeler içine alınmıştır. Bu sonuncu pencerelerin tuğla kemerlerini yine tuğladan zencirekler sarar. Dışta muntazam bir sekizgene dönüşmüş olan medhalin kısa, ana gövdenin çok yüksek tutulmuş birer sekizgen kasnağı vardır. Üst pencelerden yandakiler kasnakta yer almakta ve tuğladan geniş sivri kemerlerle nihayetlenmektedir. Dikdörtgen şeklinde çökertmeler içine alınmış bu pencereler alçı pencelerdir. Batıdaki bir okülüs penceresi olarak daha aşağı-

dadır. Gövdeler ile medhalin kasnağını tek, yüksek kasnağı ise çift sıra tuğla kirpi saçak sınırlandırır. Hem medhal hem ana gövde çapları gibi yükseklikleri de farklı olan birer kubbe ile örtülüdürler

Ali Baba Türbesi bakımlılığı ve temizliği ile huzur bahşeden iç ve dış görüşünü ile olduğu kadar, ilgi çekici mekân düzenlemesi ile de Tire'nin en dikkate şâyân bir eseridir.

Anadolu Selçukluları döneminde çok istisnâî olarak uygulanan, Beylikler devrinde kısmen yaygınlaşan ön mekânlı türün ön mekânları genellikle kare veya dikdörtgen plânlıdır. Ön mekânı sekizgen plânlı bildiğimiz ilk ve tek örneği teşkil eden Ali Baba Türbesi bu yönüyle de ilgi çekici olup bu hususu Değerlendirme Bölümünde tekrar ele alacağız.

Kitabesi bulunmayan türbenin izafe olunduğu Ali Baba hakkında bazı kaynak ve arşiv belgelerinde bazı kayıtlar mevcut olmakla birlikte, tarihî hüviyetini kat'i olarak belirlemek mümkün olamamaktadır. Evliya Çelebi Ali Baba'dan müfessir ve muhaddis olarak bahseder. ³⁷ Himmet Akın'ın yayımladığı bir arşiv belgesinde ise Gazi Umur Paşa ve atası Mehmed Bey'in vakıflarda bulunduğu Marmara köyündeki bir Ali Baba Zaviyesi'nden bahsedilmekte ve bu vakıf gelirlerinden âyende ve revendeye (gelip-gidenlere) masraf yapıldığı bildirilmektedir. ³⁸ Yine bazı arşiv belgelerinde Ahi Baba adında birinden bahsedilmektedir ki, bunun Fota'daki zaviyesine ait vakıfların Umur Beyle ilgili olduğunun belirtilmesi Ali Baba ile aynı şahıs olduğunu kabule imkân vermektedir. Buna göre Ali Baba'nın XIV. yüzyılın başlarında Tire ve çevresinde faaliyet gösterdiğine, zaviyeler tesis etmesi ve kendisinin "Baba" lakabıyla anılması sebebiyle de bir şeyh olduğuna hükmedilebilir. Türbesinin bulunduğu mahallin bugün dahi bir Bektaşî tekkesi olarak ziyaret edilişi Ali Baba'nın heterodoks bir şeyh olduğunu ortaya koyduğu kadar temsil ettiği düşüncenin Bektaşîlikle kaynaşıp bütünleştiğini ve zaviyesinin zamanla bir Bektaşî tekkesi hüviyetine büründüğünü de kabule imkân verir.

Ali Baba'nın XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı kabul edilebilirse de onun adını taşıyan bugünkü türbenin o erken dönemin eseri olması mümkün görünmemektedir. Yapının, plân şeması, inşai özellikleri ve hatta süslemeleri itibariyle daha geç bir dönemde yapılmış olması gerektiğini kabul ediyoruz. Son yıllarda gördüğümüz titiz onarımın boyutlarının nereye uzandığını, kubbeyi süsleyen alem işlerinin yanı sıra mukarnas dolgularının ve geçiş unsurlarının ilâve edilip edilmediğini kati olarak bilememekle beraber, yine de bazı özellikleri

TİRE TÜRBELERİ

ile bir XIV. yüzyıl ilk yarısı yapısı olmadığını ileri sürebiliriz. Her şeyden evvel türbemizinkine yakın benzerlik gösteren gövde önündeki kapı revaklarının erken örnekleri XV. yüzyıldan itibaren görülmeğe beşlar. Hernekadar Birgi'deki Ümmü Sultan Türbesi'nin (710/1310) önünde de bir kapı revakı varsa da o, bunların arkaik bir örneği olarak kabul edilebilir. Yakın benzer olarak kabul ettiğimiz Bursa'daki Hatuniye Türbesi (1449) ile Selçuk'taki Anonim Türbe XV. yüzyıl yapılarıdır. Ali Baba Türbesi'nin, bu kapı revakı, medhal ve revakta uygulanan bingi unsurları ile içteki kemer formlarının bir XV. yüzyıl eseri olan Karakadı Mecdedin Türbesi'yle (Tire) yakın benzerliği, nisbetlerinin olgunluğu ve nihayet âhenkli dış görüşü ile XV. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş olabileceğini kabul etmek mümkün görünmektedir.

10- RUM MEHMED PAŞA TÜRBESİ

Eser, şehrin doğusunda Toptepe yolu üzerindeki Duatepe denilen mahalde ve aynı adla anılan camiin avlusunda bulunmaktadır. Rum Mehmed Paşa'ya izafe olunan ve dolayısıyla onun adıyla anılan türbe, Tire türbeleri arasında malzemesi, formu ve süslemeleriyle en ilgi çekici türbelerden biridir. Yapı, altıgen gövdenin ehrâmî bir külâhla örtülmesinden mürekkep baldaken tarzında tuğla bir eserdir (30.R.). Bugünkü durumuyla altıgen gövdeye sahip bir türbe görünüşü veren eserin ilk şekliyle baldaken veya açık türbe dediğimiz bir tarzda inşa edildiği kolayca anlaşılmaktadır. Ayakların arasındaki kemer gözleri sonradan fakat eski bir tarihte tuğlalarla örülerek kapatılmış bunlardan ikisine iki pencere birine ise kapı açıklıkları yerleştirilmiştir. Eser, her kenarı, 3.45 m. olan muntazam bir altıgen üzerinde kurulmuştur (13. Şk.). Altıgenin köşelerine moloz taştan ayaklar örülmüş ve açıklıkları 1.78 m. olan bu ayaklar tuğladan sivri kemerlerle birbirine bağlanmak suretiyle altıgen gövdeye vücut verilmiştir. Hâl-i hazır durumuyla, türbeye kuzey-batı kenarında düzenlenmiş basit dikdörtgen şekilli bir açıklıktan girilir. Yapı içte de altıgen bir plân arzeder. Mekân tam bir yarım küre olmayan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe yuvarlağına, kemerler arasına yapılmış iki sıra hâlindeki mukarnas yuvaları ile geçiş sağlanmıştır. İri yuvalardan müteşekkil alçıdan bu mukarnas sıralarının altında ve ortada püsküllü bir topuz sarmaktadır (31.R.). Ayaklar, kemerler ve kubbe tamamen kireç sıva ile kaplıdır. Ayaklar arasında, altta, yükseklikleri 0.45 m.yi geçmeyen duvar unsurları yer almakta ve böylece ayaklar kemerlerden başka bu duvarlarla da birbirlerine bağlanmış bulunmaktadırlar. Sonradan örülmüş olan duvarlardan ikisinin üst kısmına sivri kavisli, mazgal penceresi

mahiyetinde iki pencere açılmıştır (32. R.). Duvarlar örülmek suretiyle kapatılan mekân bu pencerelerle aydınlanır. Zemin orijinal altıgen tuğlalarla döşeli türbede bir sanduka mevcuttur. Sanduka moloz taşlarla örülmüş özelliği olmayan bir unsur olup iki ucunda iki mezar taşı yer almaktadır. Beyaz mermerden dikdörtgen şekilli bu mezar taşlarından baş ucundakinin dış yüzüne yarım satır ve satır sonu olarak "aleyhi's-selâm" yazılmışsa da tamamlanamamıştır(32.R.). Mezar taşının bu yüzüne bir hadisin yazılacağından ve ilk satırın "Kale'n-Nebiyyü aleyhi's-selâm" şeklinde olacağından şüphe edilemez. Bu hem teamüle uygundur, hem de satır başındaki boşluk bu iki kelimenin yazılmasına müsaittir. Mevcut yazının stil ve karakteri bu mezar taşlarının türbeyle hem-zaman olduğunu tereddüde mahal bırakmayacak bir tarzda ortaya koymaktadır. Ayak ucundaki taş tamamen boştur.

Eser, dış cepheleri itibariyle ortak bir görünüş arzeder. Alt bölümleri moloz taş örgü olan ayaklar kemer özengileri hizasından itibaren hem taş-tuğla münavebesi ile örülmüş hem de daralarak yükseltilmişlerdir. Ayakları birbirine bağlayan tuğladan sivri kemerleri yine tuğladan meanderler konturlar ki aynı meanderler ayakları da kat ederek yollarına devam etmektedirler. Hafif bir çökertme içindeki kemer köşelikleri kesme tuğladan zarif süslerle doldurulmuştur. Bunların köşelerine yine tuğladan kare şekilli çerçeveler yapılmış ve içlerine makulî hatla ortada düğüm yapan "Muhammed" ismi yazılarak dört defa tekrarlanmıştır (33.R.). Aradaki satırlar kesme tuğladan menderes motiflerinin husule getirdiği bir kompozisyonla süslüdür. Gövde iki sıra kirpi saçakla son bulur. Gövdenin üzerinde altı yüzlü tuğla bir külâh yapıyı tamamlar. Köşeleri zihlanmış külâhın tepesi yıkılmış bazı yüzler büyük ölçüde çökmüştür.

Rum Mehmed Paşa Türbesi'nde uygulanan baldaken türbe tipi XIV. yüzyıldan itibaren uygulanmağa başlanan yeni bir türbe tipidir. Erken örneklerde kare bir alanın dört köşesine yerleştirilen ayak veya sütunların kemerlerle birbirlerine bağlandıkları görülür. Bazı yapılarda bu köşe ayaklarının arasına ayrıca sütun veya ayak yerleştirilmiştir. Bu tipin varyasyonları olarak, altı veya sekiz kenarlı poligonların köşelerine ayak veya sütunların yerleştirilmesiyle elde edilmiş tipler gerçekleştirilmiştir. Rum Mehmed Paşa Türbesi de altıgen bir plân üzerine kurulmuş bu tipin ilgi çekici bir örneğidir. Üst örtü olarak hemen dâima kubbeyi kullanan Osmanlıların Erken Devir baldaken türbelerinin piramidal bir külâhla örtülü oluşu da ayrıca dikkati

çeker. Bursa'daki Devlet Hatun Türbesi ve Bursa'daki Saraylılar Türbesi bu tarzda örtülere sahiptirler. Aynı durum Rum Mehmed Paşa Türbesi'nde de görülmektedir. Ehrâmi ve mahrûti dış örtünün Anadolu Selçukluları döneminde yaygın bir uygulama alanı bulduğu malumdur. Bu bakımdan buradaki uygulamayı Selçuklu geleneğine bağlamak mümkündür. Öte yandan türbe, hem süslemeleri hem de örtü şekliyle Selçuk'taki Anonim Türbe'nin yakın bir benzeridir. Bu sonuncu türbenin bir yıldız külâhla örtülmesi ve özellikle ön cephesindeki kemer köşeliklerinde yer alan tuğla süslemeler ile çerçeveler içine alınmış yine tuğladan makulî yazılar hemen hemen aynıyet derecesindedir. Bu özellikleri sebebiyle bu iki yapının aynı ustanın elinden çıkmış olabileceğini tahmin ediyoruz. Bu ustanın hem Selçuklu geleneğine vâkıf hem de tuğla işçiliğinin mâhir bir uygulayıcısı olduğu bu süslemele-riyle olduğu kadar nisbetleriyle de olgun eserlerinden kolaylıkla anlaşılacaktır.

Kitabeler:

Bilindiği gibi türbeye ait herhangi bir kitabe mevcut değildir. Türbe içindeki kabrin her iki ucuna dikilmiş taşlara yazılar ve muhtemelen kitabenin yazılması tasarlanmışsa da, bilemediğimiz bir sebeple, bu gerçekleştirilmeden henüz başlangıç safhasında yarıda bırakılmıştır. Yukarıda da işaret edildiği gibi türbe, aynı adla anılan camiin avlusunda bulunmaktadır ve camiin girişi üzerinde iki satırlık arapça manzum bir kitabe yer almaktadır (34.R.). Kitabe şöyledir: ³⁹

كان بيت حق خير الانام عمر الله الى يوم القيام

محمد

ياشاه

تم هذا المسجد تاريخه ابدت في ايامه على القيام

Ebced hesabıyla, son mısraın 876/1471-1472 tarihini verdiği kitabe dilimize şöyle çevrilebilir: "Bu beyt insanların en hayırlısındır. -Allah onu kıyamete kadar mamur etsin- Bu mescidin tamamlanış tarihi şu oldu - (Bu mescid bütün) zamanlar (boyunca) bir merkez olarak kalsın. Mehmet Paşa " Bu ismin altında katî olarak emin olmamakla beraber 876 tarihi rakamla verilmiştir. Kitabeden camiin Mehmed Paşa tarafından 1471-1472 tarihlerinde yapıldığını anlıyoruz. Camiin revak kemer köşeliklerindeki tuğla süslemeler ve yine köşelere makulî hatla "Kelime-i Tevhid'in yazılmış olması (35.R.), türbe ile camiin aynı ustanın eserleri olduğunu ve büyük bir ihtimalle aynı zamanda yapıldıklarını göstermektedir. Ayrıca hem cami hem de türbe içindeki al-

çıdan mukarnaslar, bunların benzer zerafet ve olgunlukları kanaati-mizi destekler mahiyettedir.

Camiin Rum Mehmed Paşa tarafından yaptırıldığı bilinmekle beraber, birlikte inşa olunmalarına rağmen türbenin kime ait olduğu malum değildir. Bilindiği gibi Rum Mehmed Paşa aynı tarihte, 876/1471-1472 tarihinde İstanbul-Üsküdar'da bir cami ve türbe inşa ettirmiş ve ölümü üzerine Üsküdar'daki bu türbesine defnolunmuştur.⁴⁰ Bu bakımdan Tire'deki türbenin vakıflarına bakan vekil harcına ait olduğuna dair rivayetler vardır.

Aşıkpaşazade, Tevarih-i Al-i Osman adlı eserinde Rum Mehmed Paşa'yı şiddetle zemmederek Onun Konya seferi vesilesiyle Türk ve Müslümanlara zâlimce davarandığını uzun uzun anlatmakta ve nihayet padişahın kendisini "it gibi boğdurdu"ğunu bildirmektedir.⁴¹ Mehmed Süreyya ise Sicill-i Osmanî'de mühtedi olduğunu, saray-ı hümayunda yetişerek beylerbeyi ve serdarlığa yükseltildiğini ve Konya üzerine gönderildiğini 872/1467-1468 de vezir-i azam olduğunu, 875/1470-1471 de azlolunduğunu, 879/1474-1475 de Konya valiliğine tayin edildiğini ve sonra vefat ettiğini kaydeder.⁴² Rum Mehmed Paşa'nın ölüm tarihi Sicill-i Osmanî'de her ne kadar 1474-1475 den sonra gösterilirse de vezir-i azamlıktan azil tarihi olan 875/1470-1471 tarihini idam tarihi olarak kabul eden araştırmacılar da mevcuttur.⁴³ Hem Üsküdar'daki hem de Tire'deki camilerinin inşa tarihinin 876/1471-1472 olması vefatının bu tarihten sonra olduğunu düşündürmektedir.

Öyte yandan, azlinden kısa bir süre önce veya azlinden sonra cami, zaviye gibi eserler tesis etmesini, İslâm ve devlete samimiyetle bağlı olduğu hakkındaki endişeleri izale maksadına bağlayanlar bulunmaktadır. Bütün bunlar Rum Mehmed Paşa'nın son yıllarını buhranlar ve endişeler içinde geçirdiğine dâir bir işaret olarak kabul edilebilir. Camiini yaptırmakta olduğu ve sürülebileceği bir şehir olan Tire'de kendisine ikinci bir türbe yapılmasını emretmiş olması uzak bir ihtimal değildir. Yazılmasına başlanmış bir mezar taşının öylece bırakılması, ölüm ve İstanbul'a defin haberinin alınmasıyla alâkalı olabilir. Buna göre türbenin 1472 den kısa bir süre sonra tamamlanmış olabileceği tahmin edilebilir. Camiinin inşa tarihinin 1471-1472 olması, türbenin bu tarihten çok daha geç yapılmış olmasına imkân vermez.

11 - ANONİM TÜRBE (İSA BABA TÜRRESİ)

Balın Sultan Türbesinin kuzey doğusunda ve aynı zaviyenin bir başka yapısı hüviyetindeki bu türbenin günümüze ulaşabilmiş bir adı

TİRE TÜRBELERİ

bulunmamaktadır. Biz türbe içindeki iki mezardan birinde okunan İsa ismini esas alarak, yapıyı anonim veya isimsiz türbe şeklinde takdim etmek yerine böyle bir isimle zikretmeyi tercih ettik. Eser, kübik gövdenin üstte sekizgene dönüşmesi ve oluklu kiremitlerle kaplı bir kubbe ile örtülmesinden ibaret taş bir yapıdır (36 . R .). Boyutları itibariyle de büyük tutulmamış türbe içte olduğu kadar dış cepheleri ile de sade ve basittir. Dıştan dışa 4.92 X 4.94 m. ölçülerindeki kare plânı (14. Şk.) eserin girişi batı kenarında tertip edilmiş olup kemerli bir açıklık olduğu anlaşılan bu kapı, cephenin ortasında açılmamış mihrerden sola kaydırılmıştır. Giriş açıklığı hiç özen gösterilmeden duvarda bırakılmış bir boşluk mahiyetinde olup sövelerden dahi mahrumdur. Yalnızca üstte ince bir silme kemer tarzında açıklığı konturlanmaktadır.

İçte de 3.55 X 3.55 m. ölçülerinde kare bir plân arzeden eser, duvarları ve kubbesi itibariyle tamamen sıvalı olup herhangi bir özellik göstermez. Köşelerde yer alan üçgen şekilli intikal unsurları ile kareden daireye geçilmekte ve mekân yarım küre şeklinde bir kubbe ile örtülü bulunmaktadır. Mekân güney cephesinin ortasında yer alan dikdörtgen şekilli küçük ve basit tek bir pencereyle aydınlanır. Zemin çimentolu harçla, büyük bir ihtimalle Balım Sultan Türbesi ile birlikte onarıldığı sırada, kaplanmıştır. Türbede iki mezar ve bunların baş ve ayak ucu taşları mevcuttur. Ancak, her iki mezarın da ayak ucu taşları alelâde taşlar olup belki de son onarımlar sırasında dışarıdan getirilip dikilmişlerdir. Baş ucundaki taşlarla bir benzerlikleri olmadığı gibi dikkat çekici bir hususiyetleri de bulunmamaktadır. Baş ucu taşlarının iç yüzleri yazılar ihtiva eder (37. R.). Dikdörtgen şekilli ve yüksek olmayan bu baş ucu taşlarının yazıları ortak özelliklere sahip iri ve itinasız yazılardır. Girişin hemen önünde uzanan ikinci mezarın baş ucu taşı daha fazla zarar görmüştür. Bu sebeple okuyamadığımız için katî bir ifade kullanmaktan kaçınmakla birlikte ikinci mezara baş ucu taşı olarak dikilmiş bu sonuncunun öteki mezarın ayak ucu taşı olması kuvvetle muhtemeldir. Yukarıda da kısaca işaret edildiği üzere bu iki taşın form ve boyutlarının birbirine yakın oluşu, özellikle yazı karakterinin büyük benzerliği bu kanaatimizi destekler mahiyettedir.

Yapı dışta, boyutları farklı moloz taş bir örgüye sahiptir. Kübik gövdenin köşeleri üstte kesilmek suretiyle yapı sekizgene dönüştürülmüş ve bunun üzerine kubbe oturtulmuştur (38. R.). Köşelerde husule gelen çıkıntılar, kabaca, taşla kapatılmıştır. Ortak özellik gösteren cephelerden güneydeki pencere ihtiva etmekle diğer iki cepheden ayrı-

lır. Zemin seviyesi toprakla dolup yükseldiğinden pencere zemin hizasında açılmış gibi görünmektedir. Pencere dış görüşünü ile de çok basittir (38. R.). İğreti söveleri ve atkı taşı, pencerenin muhdes olabileceğini akla getirmektedir. Yapı kiremitlerle örtülü bir kubbe ile son bulur.

Kitabeler :

Yukarıda tavsif ettiğimiz mezar taşlarından güneydeki kısmen okunabilmiş diğeri ise hem yarısına kadar beton sandukaya gömüldüğü hem de boyandığı için hiç okunamamıştır. İki satır hâlinde ve arapça yazılmış kitabe okuyabildiğimiz bölümleriyle şöyledir :

عیسی بن . . . (فی شهر ؟)
شوال سنه احدى وتسعين وثمانماية

"891 yılı Şevval ayında İsa b. ... "

Kitabenin tamamı okunabilse dahi ifade eksik kalmaktadır. Bu bakımdan, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, diğer mezarın baş ucundaki taş, bu mezarın baş ucu taşı metnini verdiğimiz kitabeye sahip taş ise ayak ucu taşı olmak icabeder. Bu sonuncunun arka yüzünde kitabe bulunmaması da bu kanaatimizi teyid eder mâhiyettedir.

Mezar taşının, İsa isminde birine ait olduğu ve bu şahsın 1486 Eylül'ünde vefat ettiği anlaşılmaktadır. Tarihi hüviyetini tesbit edemediğimiz İsa b. (...) in türbesinin Balım Sultan Türbesinin hemen yanında bulunuşu, bu şahsın da bir şeyh veya baba olabileceğini ve bu tarikatin bir mensubu bulunabileceğini kabule imkân vermektedir.

İsa Baba Türbesi, malzemesi, tezyînattan âri oluşu, ve örtüsü ile bölgesindeki türbelerle ortak bir dili benimsemiş görünmektedir. Bu bölgede bu tarz bir yapı XIV. yüzyılın başlarından itibaren ikiyüz - ikiyüzelli yıllık geniş bir dönemin herhangi bir diliminde inşa edilebilir. Bu bakımdan türbenin bu geniş dönemin belirli bir zaman dilimine yerleştirilmesi, ne tezyîni bir özellik ne de hatta inşaî bir belirginlik ihtiva etmemesi sebebiyle, mümkün görünmemektedir. Bu durumda bir çıkış noktası olarak mezar taşındaki tarihten hareketle yapıyı tarihlendirmek ⁴⁴ gerekmektedir ki buna göre eser XV. yüzyılın sonlarına ait olmalıdır. Esasen genel görüşünü itibariyle eserin bu dönem özelliklerine çok aykırı düşmediğini söyleyebiliriz.

12 - HACI FAKİH TÜRBESİ

Tire'nin doğusunda Çeşme Alanı Terzi Sokağında bulunan türbe, küçük boyutlu sade ve fakir bir yapıdır. Moloz taş örgülü kübik gövde üzerinde oniki kenarlı yüksek bir kasnak bulunmakta ve yapı ancak bir bölümü dışa yansımış bir kubbe ile son bulmaktadır (39. R.).

Dış ölçüleri itibariyle (5.17 X 5.21 m.) kare bir alan üzerinde kurulmuş olan türbe (15. Şk.) iç ve dış görünüşünün çok sade, basit olma özelliği ile Tire'deki diğer türbelerin genel özellikleri dışına çıkmayan bir eserdir. Bir çok bakımdan Balım Sultan Türbesi'nin yanındaki "İsa Baba Türbesi"nin yakın bir benzeeridir. İtinatsız bir duvar örgüsüne sahip türbenin giriş açıklığı batı kenarında ve mihverden sağa kaydırılmış olarak düzenlenmiş olup dar dikdörtgen şekilli bir çökertmenin içindedir (39. R.). Kemerleri gibi söveleri de tuğla ile örtülmüş bu açıklık hem çok dar tutulmuş (0.50 m.) hem de kemer kavsi kırık kemer kanatı uyandıracak şekilde sivri örülmüştür.

İçte 3.55 X 3.55 m. ölçülerinde kare bir plân arzeden eserin duvarları moloz taş ile örtüsünü teşkil eden yarım küre şekilli kubbe ise tuğla ile örülmüştür. Kubbe yuvarlağına köşelere yerleştirilmiş üçgen bingilerle intikal sağlanmıştır. Kuzey kenarında, yine mihverden batıya kaymış dikdörtgen şekilli basit bir pencere mevcut olup çok deformedir. Pencerenin bu durumu, sonradan açılmış muhdes bir pencere olma ihtimalini bile akla getirmektedir. Giriş açıklığı dışta olduğu gibi içte de derinliği az bir çökertme içindedir. Zemini toprak olan türbede sanduka ve mezar taşı bulunmamaktadır.

Dışta, türbe cepheleri ortak bir özelliğe sahiptirler ve yapının daha uzaktan önemsizliğini belirtmek ister gibi değişik boyuttaki taşlarla intizamsızca örülmüşlerdir. Sadece, batı kenarında giriş açıklığının, kuzey kenarında pencerenin yer alışı bir farklılık doğurur. Kübik gövdenin üzerinde, hafifçe içe basan yine moloz taş örgü oniki kenarlı yüksekçe kasnak yükselir. Mekânı örten kubbe, bu yüksek kasnak üzerinden ancak bir bölümünü gösterebilmektedir. Adeta kendi hâline terkedildiği için, diğerleri gibi kiremit örtüye sahip bulunmamaktadır.

Gövde üzerinde yükselen kasnakların, daha az uygulanmış olan silindirik kasnakları dışında, genellikle, gövde kübikse sekizgene (İsa Baba Türbesi), gövde altıgen onikigene (Yağlıoğlu ve Ciğala Zade Ali Paşa türbeleri) dönüştükleri malumdur. Ancak Hacı Fakih Türbesi'nde gövde kübik olduğu halde kasnak onikigen şeklinde bir poligon olarak

inşa edilmiştir. Bu ilgi çekici deneme, Tire türbelerinin süs ve dış görünüşleri bakımından bütün fakirliklerine rağmen özellikle mekân biçimlemesi ve mimarî unsurların formları bakımından şaşırtıcı araştırmaları sergilemesi yönüyle ilginçtir. Yukarıda da işaret edildiği gibi bu türbe bazı yönlerden "İsa Baba Türbesi" ile mukayese edilebilir. Her şeyden önce bu iki türbe iç ve dış duvar ölçüleriyle birbirine çok yakındır. Her ikisinde iç kenar ölçüleri eşittir (3.55 m.). Dış duvar ölçülerinde ise sadece 25 cm.lik bir fark mevcuttur. Her ikisi de kare plânlı olan türbelerin giriş açıklıkları batıda ve ana mihver dışındadır ve birer pencere ile aydınlanırlar. Her iki türbede moloz taş olarak malzeme ortaktır. Tek ve önemli fark kasnak formlarının biçimidir.

Türbenin bir kitabesi mevcut değildir ve yapıyı tarihlendirmemize imkân verecek herhangi bir yazılı belge bulunmadığı gibi tezyini ve hatta inşai özelliklere dahi sahip bulunmamaktadır. Bu bakımdan XIV. yüzyılın başlarından itibaren geniş bir zaman dilimi sözkonusu olabilmektedir. Ancak yukarıda yakın benzerliklerine işaret ettiğimiz "İsa Baba Türbesi"nin XV. Yüzyıl sonlarına ait bulunması bu yapının da buna yakın bir dönemde inşa edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Öte yandan, oniki kenarlı kasnaklar ihtiva eden Cağaloğlu Ali Paşa Türbesi ile Yağhoğlu Türbesi'nin XV. yüzyıl yapıları oluşu ve Tire'nin Fatih zamanında büyük bir imara sahne olduğuna dair bilgiler ⁴⁵ bu kanaatimizi destekler mâhiyettedir.

13- MOLLA MEHMED ÇELEBİ TÜRBESİ

Molla Mehmed Çelebi Türbesi camii ile birlikte şehre hâkim tepelerden birini teşkil eden Toptepe'nin hemen altında ve bugün Paşa Mahallesi diye anılan mahallenin Ziya Yokuşu Sokağındadır.

Eser, kübik gövde üzerinde yükselen sekizgen kasnağın oluklu kiremitlerle kaplı bir kubbeye örtülmesinden ibaret taş bir yapıdır (40.R.). Ancak duvar beden örgülerinde yalnızca taş kullanılmamış, Batı Anadolu'da erken dönem yapılarının çoğunda karşılaşıldığı tarzda, tuğla besleme malzemesi olarak değerlendirilmiştir. Kübik gövdenin köşeleri ile sekizgen kasnağın köşeleri, muntazam kesme köfeki taşları ile örülmüştür (41.R.). Moloz taşın çok hâkim bir yapı malzemesi olduğu Tire'de bu ilgi çekici bir uygulamadır ve kanaatimizce bu durum, son onarım sırasında yapılmış bir müdahale olmayıp ilk şekliyle de köşeler bu tarzda kesme taş örgüye sahip bulunuyordu. Eserin girişi, kuzey cephede düzenlenmiş olup düz atkılı ve dikdörtgen şekilli bir açıklıktan ibarettir. Buraya iki yönlü üçer basamaklı bir merdivenle çıkılır. Taştan atkı ve sövelerin üzerine, tuğladan sivri bir kemer ku-

TİRE TÜRBELERİ

rulmuş, kemer alınlığı tuğla boyutlarındaki taş sıraları ile doldurulmuştur.

Yapı içte, 4.85 X 4.85 m. ölçülerinde kare bir plân arzeder (16.Şk.). İçeriye dört basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Bu durum, kanaatimizce, alt kata girişi sağlayan kapının yüksekliği ile alakalıdır. Aşağıda da kısaca üzerinde durulacağı üzere üst katın altında dar bir cenazelik doğu-batı istikametinde uzanmaktadır. Zemin çok ser. kaya olduğu için yeterli derinlik sağlanamamış bu da üst kat giriş seviyesini ister istemez yüksek tutmak mecburiyetini hasıl etmiştir. Mimar üst kat döşeme seviyesini doldurmak suretiyle bu aksaklığı önleyebilirdi, ancak bunu tercih etmemiş ve mekâna böylece merdivenle inmek gerekmiştir. Mekân yarım küre bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe yuvarlağına köşe trompları ile intikal sağlanmış, tromplar arasındaki duvar satırlarına sivri kemerler kurulmuştur. Bu tromplar bölgesinin üstünde ayrıca bademli bir kuşak mevcuttur ki bu, daireye tam intibaki sağlamaktadır. İki pencere ile aydınlanan yapının içi, son onarım sırasında tamamen sıvanmış, zemin altıgen tuğlalarla kaplanmıştır. Üst katta hal-i hazırda bir sanduka veya mezar taşı bulunmamaktadır.

Eserin, üst kat merdiveni altında düzenlenmiş bir kapı ile girilen bir alt katı mevcuttur. Üst kat kapısına çıkışı sağlayan merdiven sahanlığının altına tuğladan sivri kemerli 1.20 X 0.89 m. ölçülerinde bir giriş derinliği yapılmış (42.R.) ve bunun nihayetine cenazelik katına geçişi sağlayan dikdörtgen şekilli dar kapı açılmıştır. Cenazelik yukarıda da işaret edildiği üzere, 1.45 X 4.65 m. ölçülerinde dar ve uzun bir dehlizden ibarettir (17.Şk.) Sert kayayı oymak zor olduğu için ne yeterli derinlik ne de mutad genişlik temin edilebilmiştir. Zeminden tonoz başlangıcına kadar yükseklik 70 cm. tonoz yüksekliği ise 20 cm.dir. Cenazelik en yüksek noktası itibariyle sadece 90 cm. yüksekliğe sahip bulunmaktadır. Oyulabilen kayanın üzerine gayet kısa bir duvar örülmüş ve mekân tuğladan basık bir tonozla örtülmüştür. Zemini toprak olan cenazelikte iskelet kalıntıları ile bir kafatası mevcuttur.

Kübik gövdenin kuzey-batı köşesi dışta pahlanmış ve üstte bu köşe kademelenen silmelerle 90° lik bir açıya kavuşturulmuştur. Batı ve güney cephelerinde yer alan dikdörtgen şekilli pencerelerin üzerinde, giriş açıklığı üzerindeki birer tekrarı mahiyetinde tuğladan sivri kemerli alınlıklar mevcuttur. Gövdeyi iki sıra kirpi saçak sınırlandırır. Beden duvarlarının içine basmak üzere, gövdenin üstünde sekizgen kasnak yükselir. Kasnak gövdeninkiyle aynı tarzı gösteren bir örgüye sahiptir. Köşeler muntazam kesme taşla aralar küçük boyutlu moloz

taşla örülmüştür. Kasnak da bir sıra kirpi saçakla nihayetlenir. Oluklu kiremitle kaplı kubbe yapıyı tamamlar. Tire'deki bir çok kubbe gibi Molla Mehmed Çelebi Türbesinin kubbesi de yalnızca bir bölümüyle kasnak üzerinde yükselmektedir.

Kitabeler :

Esere ait bir kitabe mevcut değildir. Ancak Faik Tokluoğlu, Tire'-de Yetişen Âlim, Şair, Mütefekkir ve Mutasavvıflar ⁴⁶ adlı eserinde, Molla Çelebi'ye ait olduğunu ifade ettiği mezar taşından birinin türbesi dışında bulunduğunu ve müzeye kaldırıldığını ifade etmektedir. Aynı eserde bu mezar taşındaki kitabe, lâtin harfleriyle şöyle kaydedilmiştir : "Kad intekale' elmerhum el ' mağfur el ' muhtaç ilâ rahmetillâhî taâlâ Eşşeyh Mehmed Çelebi rahmetullahû"

Ayak ucu taşında ise şunların yazılı olduğu kaydedilmektedir :

"Yevme selâse vakti gurubüşşems

Şehri zil ' kade sene hamse ve tis ' a mie 905" ⁴⁷

Eğer ileri sürüldüğü gibi bu mezar taşı cami ve türbenin banisine aitse bâninin Şeyh Mehmed Çelebi adında biri olduğu ve 905 yılı Zilka ' desinde vefat ettiği anlaşılmaktadır. Biz Tire Müzesi bahçesinde teşhir edilen mezar taşları arasında söz konusu kitabeyi ararken, 2007 envanter numarası ile kayıtlı bir mezar taşı dikkatimizi çekti. Nereden getirildiğini katî olarak bilemediğimiz bu taşta mezar sahibinin ismi Molla Mehmed Çelebi olarak geçmekte ve vefat tarihi 937 Cemaziyel evveli olarak kaydedilmektedir. Bizim göremediğimiz Mehmed Çelebi'ye ait mezar taşı ile bu taşın birbirine yakın tarihler ihtiva etmesi (905 ve 937), Camiin kütükte Molla Çelebi Camii şeklinde kayıtlı bulunması, yapının halk dilinde de aynı şekilde anılması ve nihayet camiin bulunduğu semte yakın zamanlara kadar Molla Çelebi Mahallesi denilmesi bu mezar taşının camiin banisi Molla Mehmed Çelebi'ye ait olabileceği ihtimalini artırmaktadır. Esasen diğer mezar taşının da "türbe dışında" bulunarak müzeye kaldırıldığı ifadesi dikkat çekicidir ve bu mezartaşının Molla Mehmed Çelebi Türbesi'ne ait olduğu mutlak değildir.

2007 envanter nolu ve Müze bahçesinde teşhir edilmekte olan mezar taşı dikdörtgen şekilli olup ön ve arka yüzü dörder tablaya bölünmüş ve bunlara sülüsle devrinin hat karakterini aksettiren arapça yazılar yazılmıştır (43, 44. R.).

Kitabenin ön yüzünde şunlar okunur :

قد انتقل وتوفي الى رحمة ربه العزيز والغفار
المرحوم المغفور العالم العامل
الكامل مولا محمد جليبي بن احمد جليبي المدرس
طاب ثراهما وجعل الجنة مثواهما في شهر اول

Arka yüzünde ise şunlar kayıtlıdır :

الجماد من شهر سنة سبع وثلثين وتسعمائة
قال النبي عليه السلام المومن لا يمو
تون بل ينقلون من دار الفنا الى دار البقا
وقال عليه السلام اكثروا ذكر هادم اللذات

Kitabe dilimize şöyle çevrilebilir : "Merhum, mağfur, âlim, âmil, kâmil Molla Mehmed Çelebi bin Müderris Ahmed Çelebi 937 senesi Cemaziyel evvelinde, aziz ve bağışlayıcı Rabbinin rahmetine intikal etti. Allah her ikisinin de toprağını temiz yerlerini cennet kılsın. Peygamber, müminler ölmez fânî dünyadan bâkî dünyaya intikal ederler buyurdu. Peygamber aleyhisselâm, ölümü çokça anınız buyurdu".

Yukarıda zikredilen iki değişik kitabeden ilki Zilkade 905/Mayıs 1500, ikincisi Cemaziyel evvel 937/Aralık 1530 tarihlidir. Arada yirmibeş yıllık bir fark bulunmaktadır. Türbe, özellikleri itibariyle bu iki tarihten birini özellikle tercihe imkân vermiyor. Ancak hem binanın hem de kasmağın köşelerinde kesme taşa yer verilmiş olması, Tire'de bu neviden taşın kıtlığı gözönünde tutulursa, XVI. yüzyıl özelliklerinin yansıtıldığına bir işaret olarak kabul edilebilir.

III- TİRE TÜRBELERİNİN ANALİZİ

Tire'nin değişik semtlerine yayılmış bulunan türbelerden bir bölümü, bir manzumeye dahil veya bir camiın yanında yer almaktaysa da çoğu, tek yapı olarak inşa edilmiştir. Bazı islâm büyüklerinin türbesi etrafında temerküz eden meselâ Semerkant'taki Şah Zinde türbeler topluluğu veya Eyyüp Sultan ve Mevlâna'nın etrafında toplanan mezar âbideleri gibi, bir temerküzden Tire'de bahsedilemez. Bununla beraber Balım Sultan Türbesi ile Süleyman Şah Türbesinin yanında birer türbe mevcut olup ikili küçük grupların teşekkül etmiş oldukları söylenebilir. Bu şekilde dağılmış bulunan bu türbelerin kısa bir analizini yaparak muhtelif özelliklerini tesbite çalışacağız.

A-Plân Özellikleri:**Üst Kat :**

Sayıları fazla olmayan Tire türbeleri plân şemaları bakımından şaşılacak derecede çeşitlilik gösterir. Mevcut onüç türbeden yedisinin farklı mekân düzenlemesine sahip oluşu bu vakiayı ortaya kor. Genellikle dıştaki gövde formlarını içte de tekrarlayan bu türbeleri tipleri itibariyle şöyle tasnif edebiliriz.

I- Kübik Gövdeliler :*a- Yalnızca Kübik Bir Gövdeden İbaret Olanlar :*

- 1- Süleyman Şah Türbesi
- 2- Sırhatunlar Türbesi
- 3- Alamadan Dede Türbesi
- 4- İsa Baba Türbesi
- 5- Hacı Fakih Türbesi
- 6- Molla Mehmed Çelebi Türbesi

b- Kare Plânlı Gövdenin Önünde Bir Önmekânı Bulunanlar :

- 1- Alihan Türbesi ⁴⁸

II- Poligonal Gövdeliler :*a- Beş Kenarlılar :*

- 1- Karakadı Mecdeddin Türbesi

b- Altı Kenarlılar :

- 1- Yağlıoğlu Türbesi
- 2- Cağaloğlu Ali Paşa Türbesi

*c- Sekiz Kenarlılar :**c. 1- Yalnızca Sekizgen Bir Gövdeden İbaret Olanlar :*

- 1- Balım Sultan Türbesi

c. 2- Sekizgen Gövdenin Önünde Sekizgen Bir Önmekânı Bulunanlar :

- 1- Ali Baba Türbesi

III- Baldaken Türbeler (Açık Türbeler) :

- 1- Rum Mehmed Paşa Türbesi

Görüldüğü gibi Tire'de daha çok tercih edilen türbe tipi kare plân-

TİRE TÜRBELERİ

lı türbe tipidir. Anadolu'da hem coğrafya hem zaman bakımından çok yaygın olarak uygulanan sekizgen gövdeli türbeler sadece iki örnekle temsil edilmektedirler ki bunlardan Ali Baba Türbesi bu sekizgen gövdesinin önünde yine sekizgen bir önmekân ihtiva etmesi ayrıca girişinin bir kapı revakı şeklindeki düzenlemesi ile çok ilgi çekici bir plân şemasına sahiptir. Konya'daki Sahip Ata Türbesi, Kırşehir'deki Aşık Paşa Türbesi ve Tire'deki Alihan Türbesi birer önmekân ihtiva eden türbelerdir. Ancak Ali Baba Türbesi bunlardan çok farklı bir düzenlemeye sahip olup onlarda bu önmekân dışta sadece üst örtüde farkedilebilirken Ali Baba Türbesinde ikinci bir gövde hâlinde ana mekânla bütünleşmektedir. Alihan Türbesinde sözkonusu olan önmekân ise geniş bir kemerle ana mekânla birleşmekte ve bu bir tonozla örtülü iken ana mekân kubbeyle kapatılmış bulunmaktadır.

XIV. yüzyıldan itibaren altıgen gövdeli mezar âbideleri uygulanmağa başlanmakla beraber hiç bir dönemde yaygınlaşmamıştır. Buna mukabil Tire'de birbirine yakın zaman aralığıyla yapılmış bu tipte iki türbe görmekteyiz. Altıgen gövdeli Yağlıoğlu Türbesi ile Cağaloğlu Ali Paşa Türbesi benzer iç düzenlemeleri ve geçiş elemanlarıyla açık bir etkiyi göstermektedir.

Karakadı Mecdeddin Türbesi ise beşgen gövdesiyle daha da nâdir bir uygulamanın temsilcisidir. Beşgen plânlı türbeler Ankara'daki Yürüyen Dede ⁴⁹ ve Kastamonu'daki Bayraklı Medresesi avlusunda bulunan isimsiz türbe ⁵⁰ gibi sayılı bir kaç örnekten ibarettir. Zaman zaman ifade ettiğimiz gibi Tire'li ustalar sürekli yenilik ve arayışın peşinde olmuş ve bu küçük yapılarda bile çok farklı mekân düzenlemelerini gerçekleştirmişlerdir.

Bugün ayaklarının arası örülmek suretiyle kapalı bir türbe şeklinde olan Rum Mehmed Paşa Türbesinin ilk şekliyle açık bir türbe (baldaken türbe) olduğu malumdur. Yine Beylikler Döneminde ortaya çıkan bu tip, Tire'de adı geçen türbe ile uygulanmış ve bunların zarif bir örneği gerçekleştirilmiştir.

Alt Kat :

Tire türbelerinden bir alt kat ihtiva edenlerin adedi beştir. Bunların alt kat plânları genellikle üst katınkilerle paralellik göstermektedir. Dış gövdesi itibariyle dikdörtgen olan Alihan Türbesinin alt katı dikdörtgen, üst katı kare plânlı olan Sırhatunlar Türbesinin alt katı kare, beşgen olan Karakadı Mecdeddin Türbesininki beşgen, altıgen olan Yağlıoğlu Türbesininki ise altıgendir. Yalnızca Molla Çelebi

Mehmed'in türbesinde üst kat kare plânlı iken alt kat dar bir dikdörtgen şeklindedir. Bunun, yapının sert bir kayalık üzerinde yükselmesiyle alâkalı olduğu bilinmektedir.

B-Yapı Özellikleri:

Örtü ve Geçiş Elemanları :

Tire türbeleri iç ve dış örtü itibariyle kubbeli yapılardır. Dış örtüsü piramidal külâhıyla Rum Mehmed Paşa Türbesi tek istisnayı teşkil eder. Genellikle yarım küre biçimindeki küçük çaplı bu kubbelere geçiş, değişik elemanlarla sağlanmıştır. Tromp, pandantif gibi cârî elemanların yanısıra mukarnaslı, konsollu bingiler gibi unsurlara da yer verilmiştir. Molla Çelebi Mehmed Türbesi gibi bazı eserlerde trompla elde edilmiş poligonun üzerinde bademli bir kuşağın dolatıldığı da görülmektedir.

Alihan Türbesinin önmekânı ile alt katların örtüleri ise birer beşik tonozdur. Bugün yıkılmış bulunan Yağlıoğlu Türbesi alt katı örtüsünün bir istisna olarak kubbe ile örtülü bulunması ihtimal dahilindedir.

Kemerler :

Kapı ve pencere üzerine kurulmuş olan kemerler bir tarafa bırakılacak olursa taşıyıcı kemerler bir kaç türbeye inhisar etmektedir. Rum Mehmed Paşa Türbesindeki ayakları birbirine bağlayan tuğla kemerler zarif ve nisbetli birer unsur olarak dikkâti çekerler. Karakadı Meceddin Türbesinin iç duvarları üzerinde yükselen kemerler de dilimli ve Bursa kemeri şeklindeki formları ile temayüz ederler. Bunların dışındaki kemer formlarının genellikle sivri kemer şeklinde olduğunu söyleyebiliriz.

Kapılar ve Pencereleler :

Tire türbelerinin kapıları çoğunlukla gösterişten uzak hatta basit elemanlardır. Bunların çoğu düz atkılı ve dikdörtgen şekilli birer açıklıktan ibarettir. Süleyman Şah Türbesininki gibi itina gösterilmiş ve tezyin edilmiş başka bir kapı bulunmamaktadır, diyebiliriz. Bazılarında bu açıklıklar kemerli veya dikdörtgen şekilli sathî çökertmeler içindedirler. Bu arada Karakadı Meceddin ve Ali Baba Türbelerinin girişlerinin daha itinalı tutulduklarını belirtelim.

Pencereler de çok sade olup hem küçük boyutlu hem de düz atkılıdır. Pencereler genellikle alt sıra penceresi mahiyetinde olup adedleri bir ile dört arasında değişmektedir. Süleyman Şah ve Yağlıoğlu

TİRE TÜRBELERİ

türbeleri gibi bazılarında ikinci sıra pencereler mevcutsa da bunlar birer mazgal penceresinden ibarettirler.

Mihrab :

Tire türbelerinden yalnızca ikisi mihrab ihtiva eder. Yağlıoğlu ve Cağaloğlu Ali Paşa türbelerinde yer alan bu mihrablar satırlı nişleri, mukarnaslı kavsaraları, alçı malzemeleri ve nihayet ölçüleri ile yakın bir benzerlik gösterirler.

Kasnak :

Külâhla örtülü Rum Mehmed Paşa Türbesi ile kubbesi doğrudan beden duvarlarına oturan Karakadı Mecdeddin türbeleri istisna edilirse diğer bütün Tire türbelerinin kubbeleri birer kasnak üzerinde yükselir. Bu kasnakların çoğu oldukça yüksektir, hatta bazıları iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bu durum mekânı örten kubbelerin dışta bir yarım küre şeklinde belirmelerini önlemekte ve yapıların üstünde hâkim unsur olarak kasnaklar görünmektedir. Kasnakların kenar sayısı genellikle gövde kenar sayısının iki katı olmaktadır. Hacı Fakih Türbesi kübik bir gövdeye sahip iken 12 kenarlı bir kasnak gövdenin üzerinde yükselir. Bu uygulama bir istisna olarak dikkâti çeker. Kasnakların yüksek oluşunu, oluklu kiremitlerle kaplı bulunan kubbelerin bu kiremitlerinin tutulmasına imkân sağlamak düşüncesine bağlamak mümkündür. Evliya Çelebi'nin Tire yapılarından bahsederken kurşun kaplı kubbelerden sözemesi, bu kasnakların sonradan yakseltilmiş olabileceklerini akla getirmektedir.

C-Malzeme :

Tire türbelerinde taş ve daha sınırlı ölçüler içinde tuğla müştereken kullanılmıştır. Yer yer devşirme malzemeden istifade edildiği de görülmektedir. Yapıların hem dış hem de iç duvarlarında genellikle moloz taş kullanılmış ve bu, Tire türbelerinin "ikinci dereceden yapılar" olduğu kanaatini hâkim kılmıştır. Muntazam kesme taşın bütün cepheleri kaplayacak şekilde kullanıldığı tek eser Süleyman Şah Türbesidir. Molla Çelebi Mehmed Türbesinde de köşe bağlantı taşları muntazam kesme taştır.

Tuğla hâkim malzeme olarak Rum Mehmed Paşa Türbesinde görülür. Diğer yapılarda, duvar örgülerinde moloz taşla birlikte, kapı ve pencere kemerlerinde, döşemede ve kirpi saçaklarda genellikle tuğla tercih edilmiştir ki bu, Beylikler Döneminde Batı Anadolu'da inşa edilmiş eserlerin ortak ve karakteristik vasfını teşkil eder. Bazı örtülerde de tuğlanın kullanıldığını söyleyebiliriz.

Devşirme malzeme, Alamadan Dede Türbesinin ön cephesinde, devşirildiği şekliyle kullanılmıştır. Yine bazı türbelerin atkı ve söve taşları devşirme malzemedir.

D-Süsleme:

Tire türbelerinin büyük çoğunluğu süsleme bakımından fakir yapılardır. Süleyman Şah, Karakadı Mecdeddin ve Rum Mehmed Paşa türbeleri gibi bir kaç eser istisna edilirse diğerlerinin süslemeleri, kapı ve pencere kemerlerine, bunların içine alındığı sathî çökertmelere, mihrablara ve nihayet mezar taşlarına inhisar eder. Dinî mimarimizde vazgeçilmez bir süs unsuru olarak da değerlendirilen yazılara Tire türbelerinde hiç rastlanmaz, dinelebilir. Sayılı bir kaç mezar taşı ile kitabe bundan hariçtir.

Süslü olduğundan bahsettiğimiz Süleyman Şah Türbesi bunu kapı kemer örgüsüne ve köşeliklerdeki rozetlere borçludur. Karakadı Mecdeddin Türbesinde de bu süsler giriş nişinin mukarnaslı kavsarasına, duvarlardaki tuğla süs şeridine ve içte köşelerdeki konsol bingilere inhisar eder. Tire türbeleri içinde en süslü türbe olarak Rum Mehmed Paşa Türbesini zikredebiliriz. Bunda ayakları birbirine bağlayan nisbetli sivri kemerler tuğladan zencireklerle konturlandıktan başka kemer köşelikleri yine tuğladan makulî yazılarla süslenmiştir. Ortada düğüm yaparak dört defa tekrarlanan "Muhammed" ismi âhenkli bir kompozisyondur. Ayrıca köşeleri zihlanmış tuğla külâh da nisbetli ölçüleri ile yapıyı zenginleştirmekte ve diğerlerinden ayırdedici özellikler kazandırmaktadır. Yapının içinde köşeliklerdeki çok olgun mukarnasları da özellikle zikretmek lâzımdır.

Bazı türbelerdeki mezar taşları zarif yazıları ile bir süs unsuru olarak düşünülebilir. Bunların dikdörtgen şeklindeki formlarından ziyade dikey hatların ufki uzanan hatlarla husule getirdiği âhenkli istifleriyle gerçekten birer süs unsurudurlar.

Mevcut durumlarıyla Tire türbeleri herhangi bir kalem işi süs ihtiva etmezler. İlk yapılarında, iç mekânların kalem işi süslerle zenginleştirildikleri tahmin edilebilir. Ali Baba Türbesindeki klâsik Osmanlı motiflerinin vücut verdiği yeni kalem işleri belki de daha öncekilerin yerini alanlardır. Türbe içlerini cennet bahçelerinden bir bahçe gibi tasavvur etme temayülündeki Türk zerafeti, Tire türbelerinin de içte bugünkünden daha süslü olduklarını düşünmemize imkân vermektedir.

TİRE TÜRBELERİ

NOTLAR :

- 1- Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstilâ devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler", Vakıflar Dergisi, II, Ankara, 1942, s.283.
- 2- Himmet Akın, Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma, Ankara, 1968, s.31, dpn.188.
- 3- İbni Batuta, İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1971, s.31.
- 4- Aşıkpaşaoğlu Ahmet Aşıkî, "Tevarih-i Al-i Osman", Düzenliyen Çiftçioğlu N.Atsız, Osmanlı Tarihleri, I, İstanbul, 1947, s.135.
- 5- "Zira kim ol vakit Ayasuluk ve Tire nevahisiyilen Al-i Osmanun tasarrufundayidi" (Aşıkpaşaoğlu, a.e., s. 165)
- 6- Hakkı Önkâl, "Türk Türbe Mimarisinde Cenazelik Katmın Gelişme-si", "Türk Kültürü, sayı: 307, Kasım-1988, Ankara, 1988, s.732-738.
- 7- M.Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Bi-çimleri", Anadolu (Anatolia), sayı: XI, 1967, Ankara, 1967, s.57-119.
- 8- Daha geniş bilgi için bkz.: Hakkı Önkâl, Anadolu Selçuklu Türbeleri, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1977, s.524-36
- 9- M.Fuad Köprülü, "Bektaş" Maddesi, İ.A., 16.Cüz, s.461-464; Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1976, s.111-112.
- 10- Hakkı Önkâl, Anadolu Selçuklu Türbeleri, s.428.
- 11- Oktay Aslanapa, "XIV .Yüzyılda Mimari", Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.Yüzyıl), İstanbul, 1977, s.34.
- 12- Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul Mi'mari Çağının Menşe'i, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, I, İstanbul, 1966, s.179-182, 190-197.
- 13- Himmet Akın, a.e., s.112-113.
- 14- Faik Tokluoğlu'nun da bu tarihi 735 olarak kaydettiğini görüyoruz (Faik Tokluoğlu, Tire, Tarihi ve Turistik Değerler, Tire, 1957, s.16).
- 15- Himmet Akın, a.e., s.112-113.
- 16- Evliya Çelebi, Sayahatname, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, 13.Kitap, İstanbul, 1971, s.114; A.Munis Armağan, Belgelerle Beylikler Devrinde Tire, İzmir, 1983. s.33.
- 17- A.Munis Armağan, a.e., s.33-34, 66-68.
- 18- Hakkı Önkâl, Osmanlı Hanedan Türbeleri, Basılmamış Doçentlik Tezi, Erzurum, 1982, s.151-152; II.Selim Türbesindeki bu uygulama-nın Antikite ile ilişkili olabileceği Uğur Tanyeli tarafından ileri sürülmüştür (Uğur Tanyeli, "Sinan ve Antik Dünyanın Mirası", Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu-Ankara 24-27 Ekim 1988-Teb-liğ Özetleri, Ankara, 1988, s.44-45).
- 19- Hakkı Önkâl, Anadolu Selçuklu Türbeleri, s.526-527.
- 20- Kitabe muhtelif yerlerde neşredilmiştir (Bkz.: İsmail Hakkı Uzun-çarşılı, Kitabeler, İstanbul, 1929, s.136; Ulvi Yelken, "Aydınoğulları-na Ait Kitabeler, I, Tire'de Aydınoğlu Süleyman Beyin Türbesi", Kü-çük Menderes, Tire Halkevi Dergisi, yıl: 1, sayı: 6, Nisan-1941, İzmir, 1941, s.94; Rudolf M.Riefstahl, Cenubu Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi, Çeviren: Cezmi Tahir Berktin, İstanbul, 1941,s.84; Faik Tokluoğlu,

- a.e., s.13; Filiz Gürboğa, Tire'de Türk İslâm Anıtları (Hanlar ve Türbeler), Basılmamış Bitirme Tezi, İzmir, 1985, s.33).
- 21- Himmet Akın, a.e., s.31.
- 22- İbni Batuta, a.e., s.31; İ.H.Uzunçarşılı, a.e., s.136; Himmet Akın, a.e., s.31-32.
- 23- "Hem Hızır Bey hem Bahadır Bey gelür
Görüşüp birbirine izzet kalur
Geldi İsa Bey Süleyman Şah dahi" (İ.H.Uzunçarşılı, a.e., s.136).
- 24- Hakkı Önkale, Anadolu Selçuklu Türbeleri, s.340.
- 25- A.Munis Armağan, a.e., s.75-76.
- 26- Himmet Akın, a.e., s. 77.
- 27- Himmet Akın, a.e., s.158,162.
- 28- A.Munis Armağan, a.e., s.61.
- 29- İnci Aslanoğlu, Tire'de Camiler ve Üç Mescid, Ankara, 1978, s.5.
- 30- Yılmaz Öztuna, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, C.II, İstanbul, 1964, s.197.
- 31- M.Oluş Arık, Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı, Ankara, 1971, s.118-119.
- 32- İnci Aslanoğlu, a.e., s.5 Cağalazade Yusuf Sinan Paşa için bkz.: Şemseddin Sami, "Cağalazade" Maddesi, Kamus-u A'lâm, C.I, İstanbul, 1308, s.1822; İ.H.Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.III, 2.Kısım, Ankara, 1982, s.354.
- 33- A.Munis Armağan, a.e., s.38.
- 34- Evliya Çelebi, a.e., 13.Kitap, s.121.
- 35- Emre Madran, "Tire'de Üç Lüleli Cami Bahçesindeki Türbe", Önas-ya, yıl: 6, C.6, sayı: 61-62, Ankara, 1970, s. 5.
- 36- Faik Tokluoğlu, Tire, 1964, s. 18.
- 37- Evliya Çelebi, a.e., 13.Kitap, s.121.
- 38- Himmet Akın, a.e., s.149.
- 39- Ekrem Hakkı Ayverdi, kitabenin ikinci mısraını (Ammer, Allahu İla ebvab-i eytam) şeklinde arap harfleriyle kaydetmiştir (Bkz.: E.H.Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, IV, İstanbul, 1974, s.860).
- 40- E.H.Ayverdi, Fatih Devri, III, İstanbul, 1973, s.482-490; İ.Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, C.I, İstanbul, 1976, s.a375-379.
- 41- Aşıkpaşaoğlu, a.e., s.193-194, 215-219, 243.
- 42- Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, C.4, İstanbul, Tarihsiz, s.104; İ.H.Konyalı, a.e., s.249-252, 375-379.
- 43- İ.H.Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.II, Ankara, 1975, s. 90-91, 532.
- 44- Mezar taşları, bir ölçüde, taşınabilir oldukları için her zaman bu yöntemin sağlıklı ve inandırıcı sonuçlar vermesi mümkün olmaya-bilir. Bu bakımdan daima ihtiyatlı hareket etmek gerektiği kanatını taşıyoruz.
- 45- Faik Tokluoğlu, Tire, Tarihi ve Turistik Değerler, s.8.
- 46- Faik Tokluoğlu, Tire'de Yetişen Alim, Şair, Mütefekkir ve Mutasavvıflar, Tire, 1959, s.58.
- 47- Kitabenin gramer açısından yanlış okunup kaydedildiği latin harflerle verilmiş metinden anlaşılmaktadır.

TİRE TÜRBELERİ

48- Bu türbe, dış görünüşü itibariyle dikdörtgen şekilli bir gövdeye sahip olmakla beraber üst kat düzenlemesi bakımından yukarıda zikredilen tipin özelliklerine de sahip bulunmaktadır.

49- Gönül Öney, Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları, Ankara, 1971, s.113.

50- Gönül Öney, a.e., s.113, dpn. 120.

THE TOMBS OF TIRE

-Summary-

Tire is a town of Izmir and it is known by its work of art's abundance. The tombs also take important part.

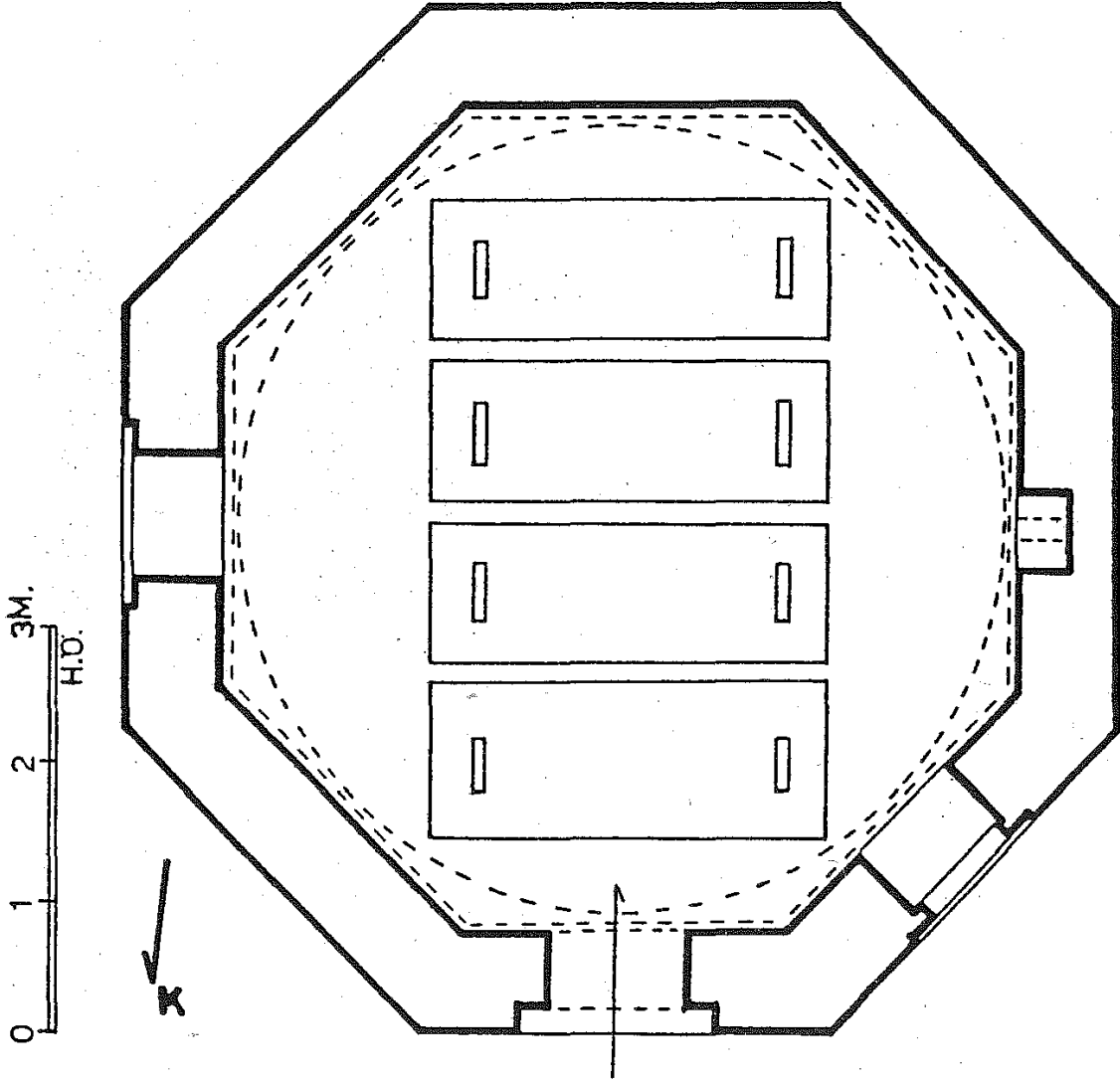
The tombs of Tire appear poor from outside but on The fourteen (14) tombs show seven different types. And it is a clean explanation that there are various types.

We can classify these types like this:

- 1- Square planed tombs (Süleyman Şah T.)
- 2- Rectangle planed tombs (Alihan T.)
- 3- Pentagons (Karakadı Mecdeddin T.)
- 4- Hexagons (Yağlıoğlu T.)
- 5- Octagons (Balım Sultan T.)
- 6- Octagon and having front body (Ali Baba T.)
- 7- Baldaquin tombs (Rum Mehmed Paşa T.)

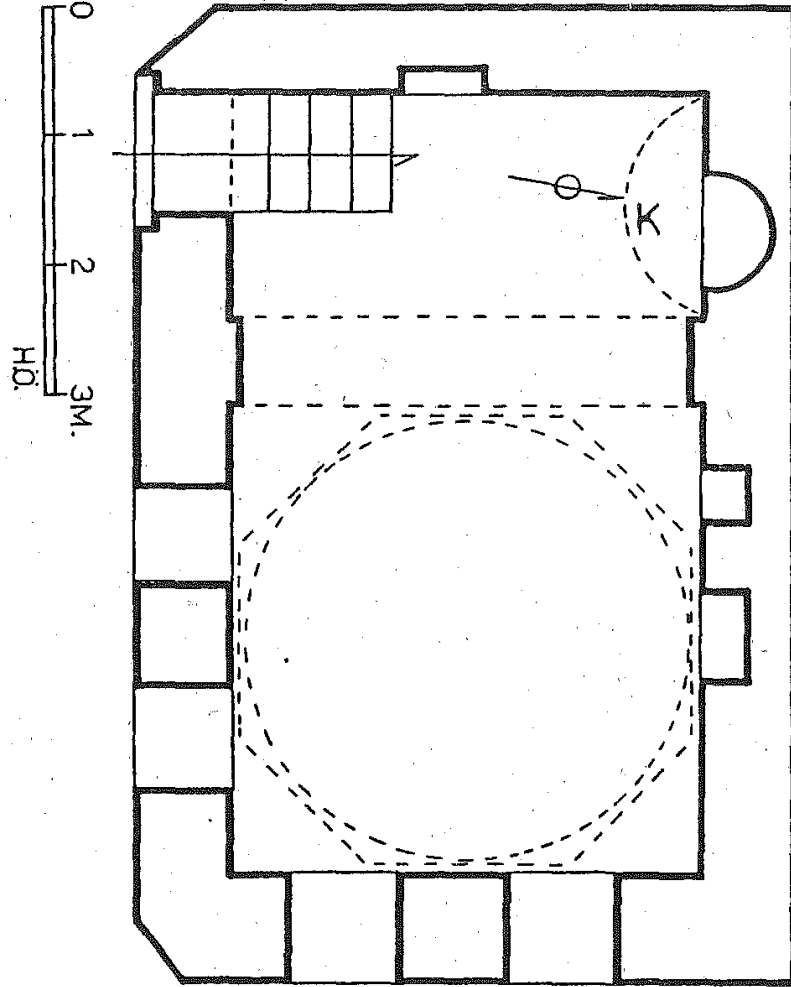
Generally, the metarials at the tombs of Tire are rough stone. And bricks are used, as well

There are a few interesting examples from decoration.

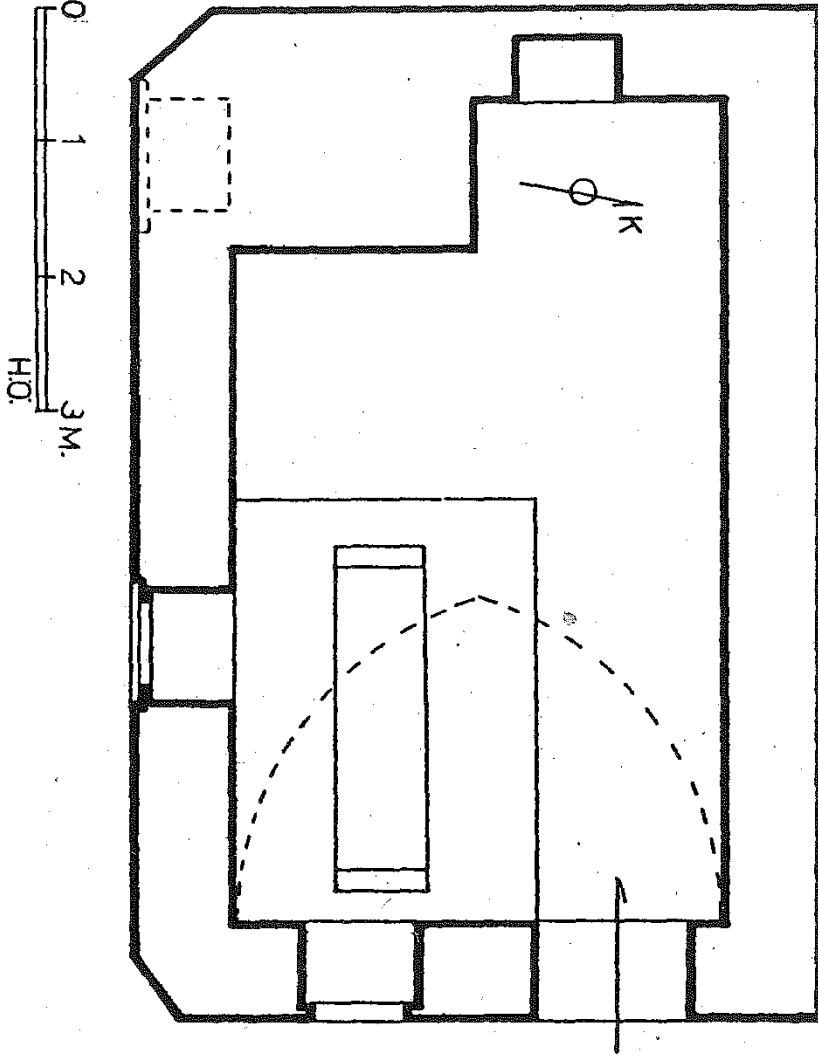

1.Şekil- Tire, Balım Sultan Türbesi Plânı

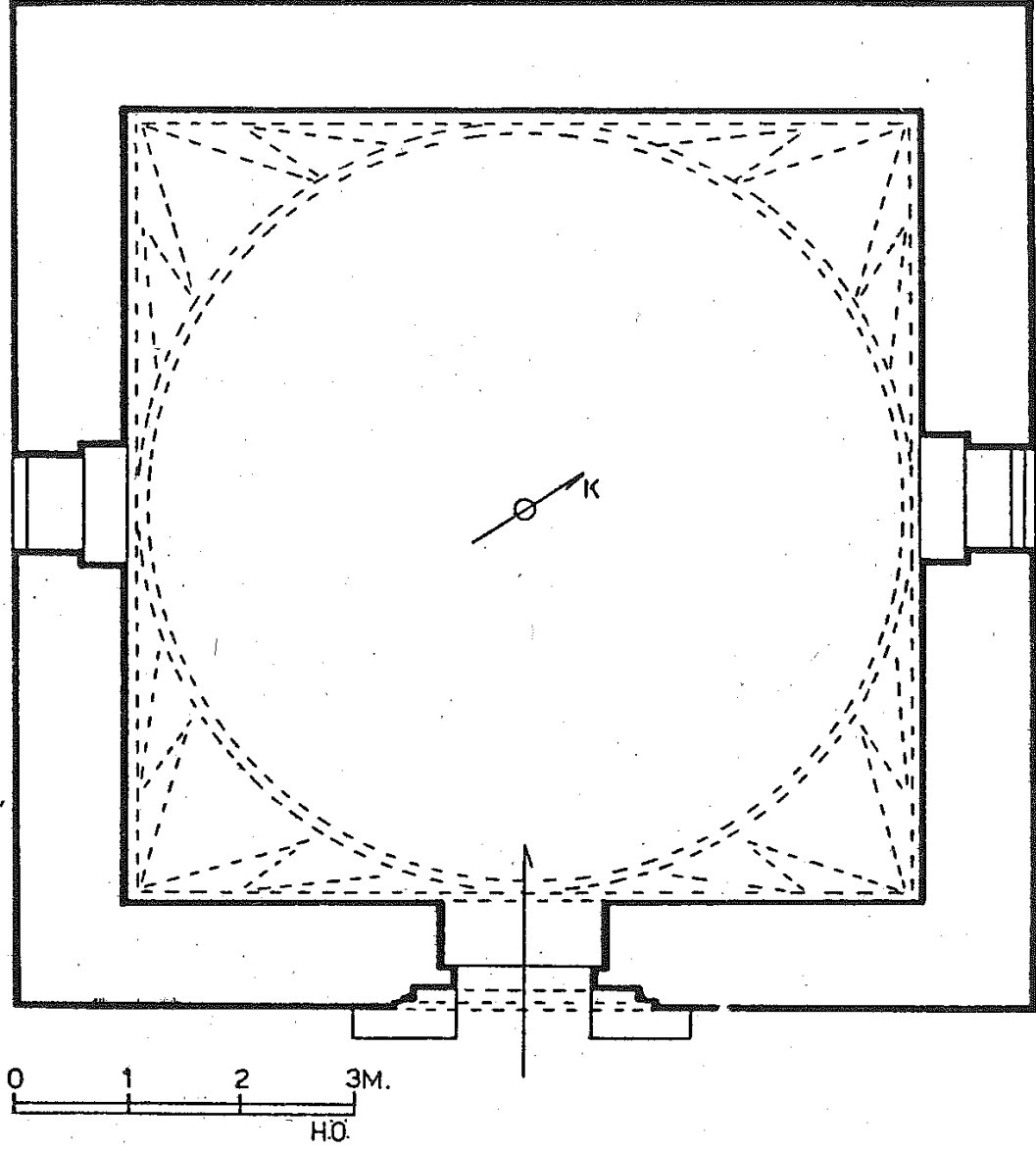
TİRE TÜRBELERİ

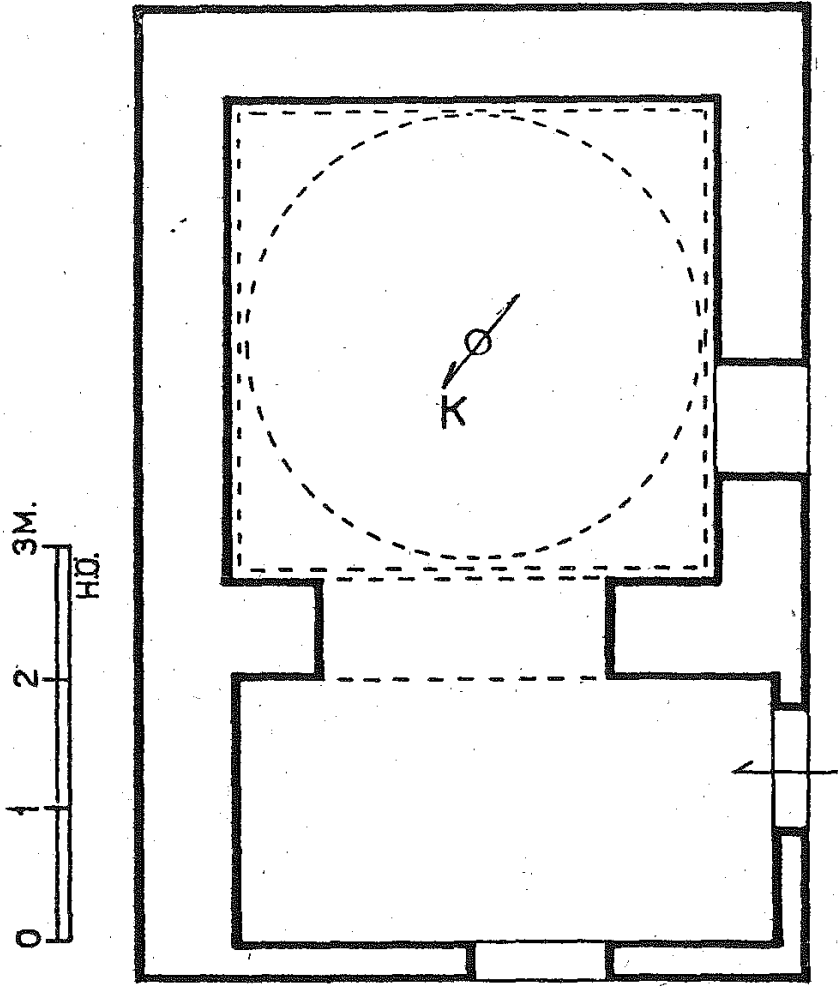
2.Şekil- Tire, Alihan Türbesi, Üst Kat Plânı

3.Şekil- Tire, Alihan Türbesi, Alt Kat Plânı

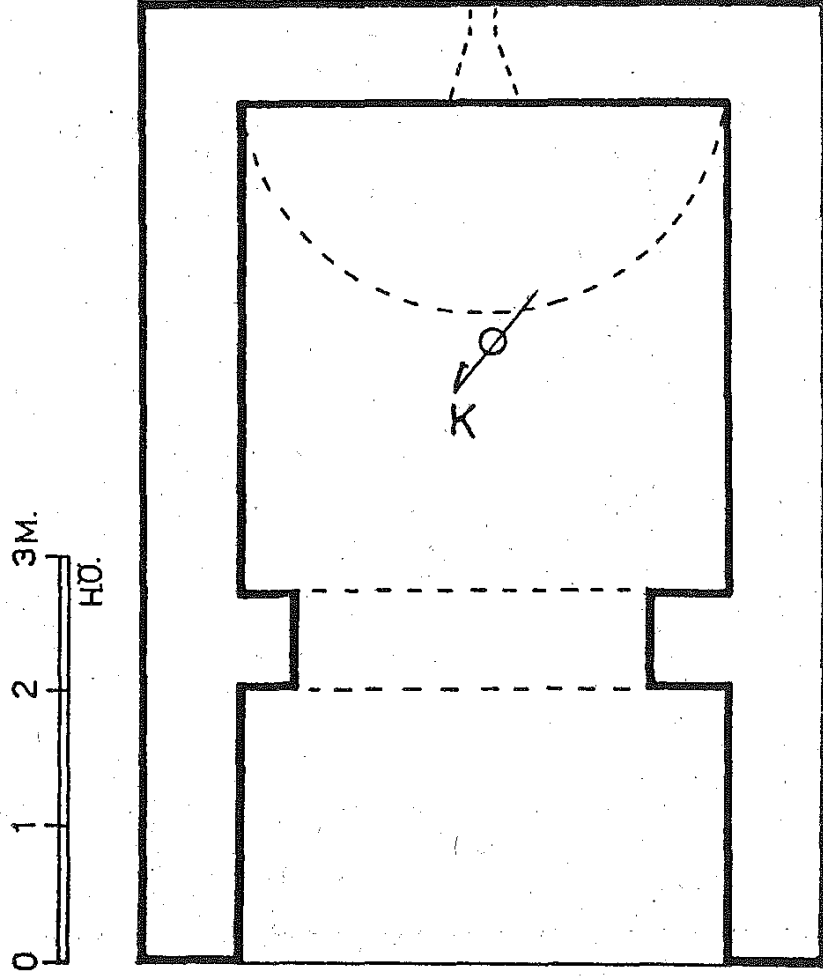

4.Şekil- Tire, Süleyman Şah Türbesi Plânı

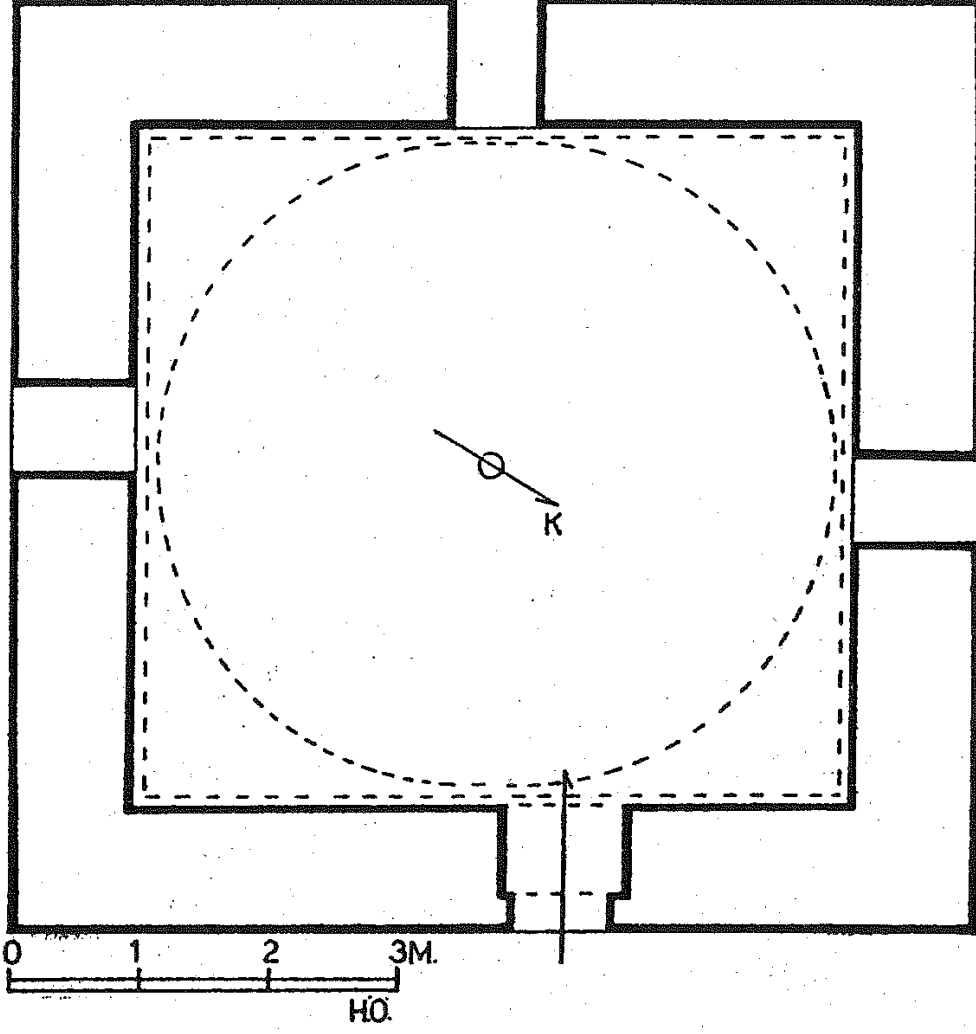

5.Şekil- Tire, Sırhatunlar Türbesi, Üst Kat Plânı

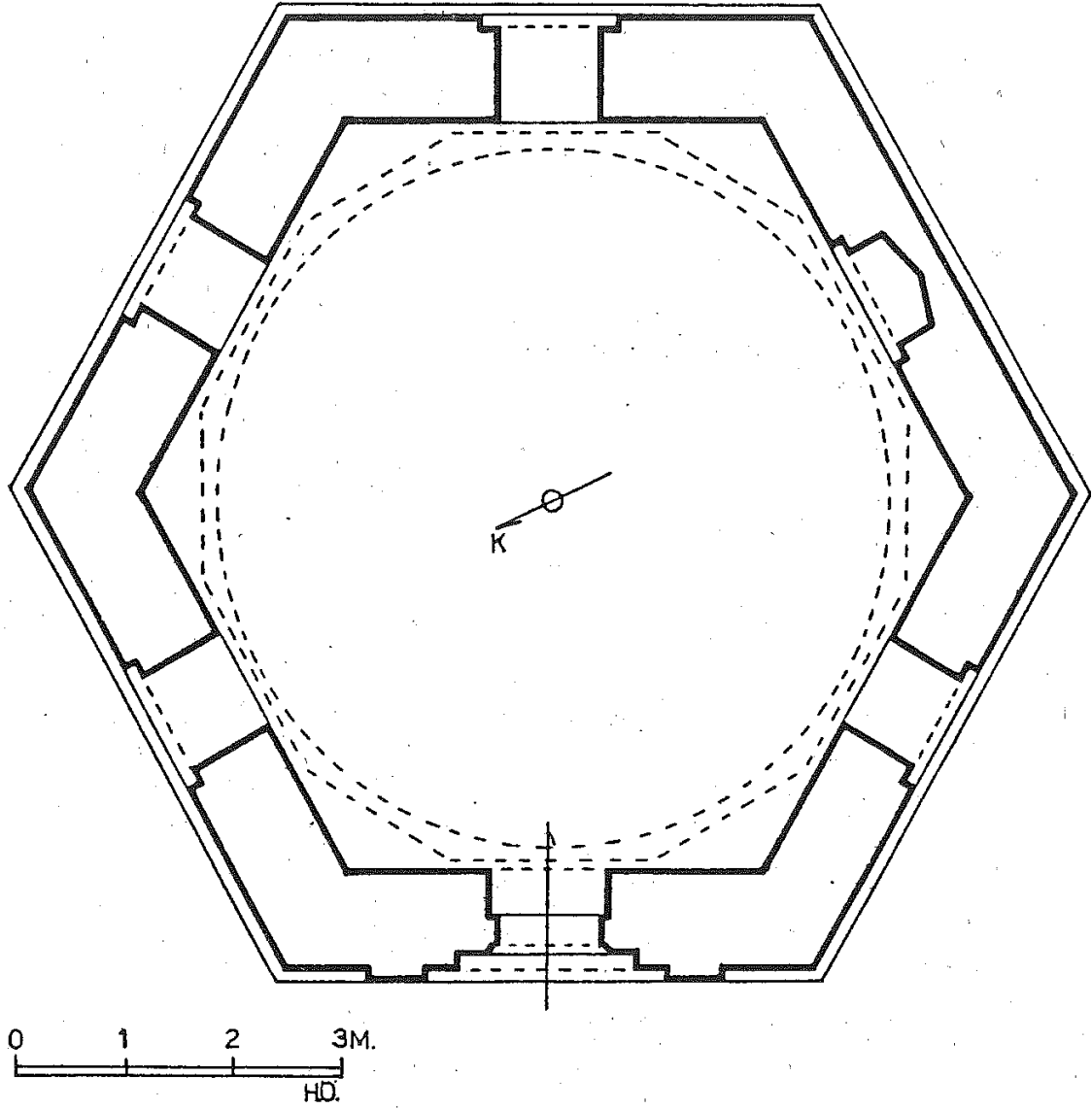
TİRE TÜRBELERİ

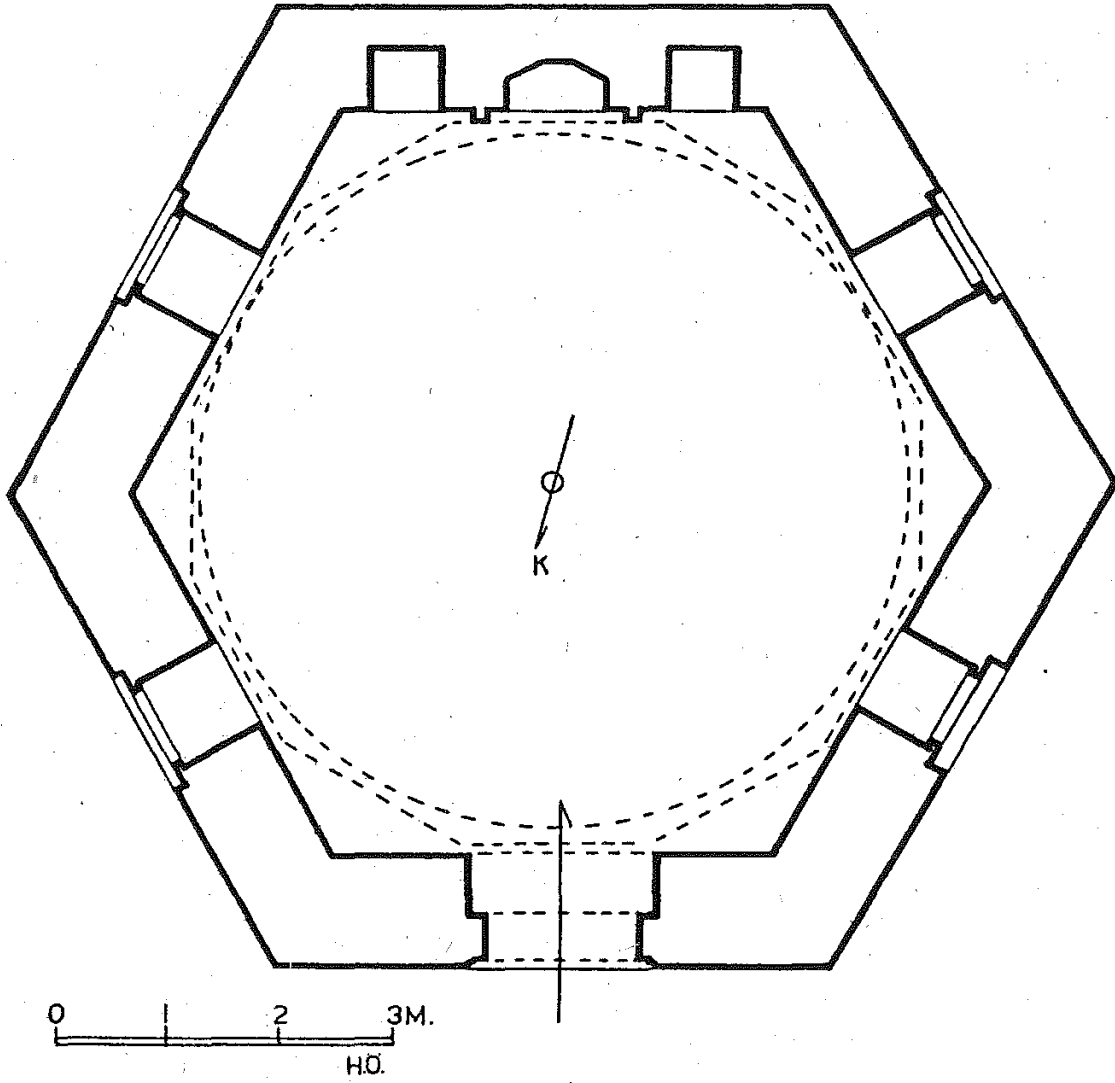
6.Şekil- Tire, Sırhatunlar Türbesi, Alt Kat Plânı

7.Şekil- Tire, Alamadan Dede Türbesi Plânı

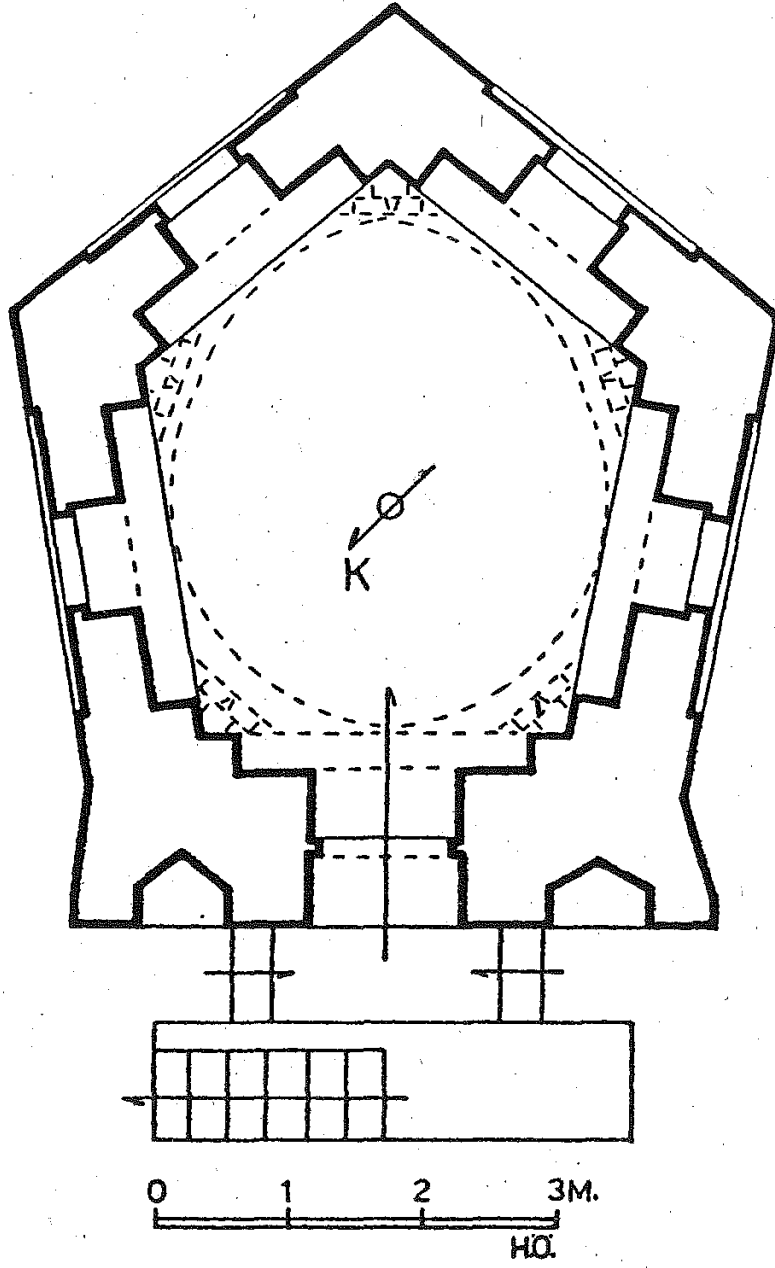

8. Şekil- Tire, Yağlıoğlu Türbesi Pl nu

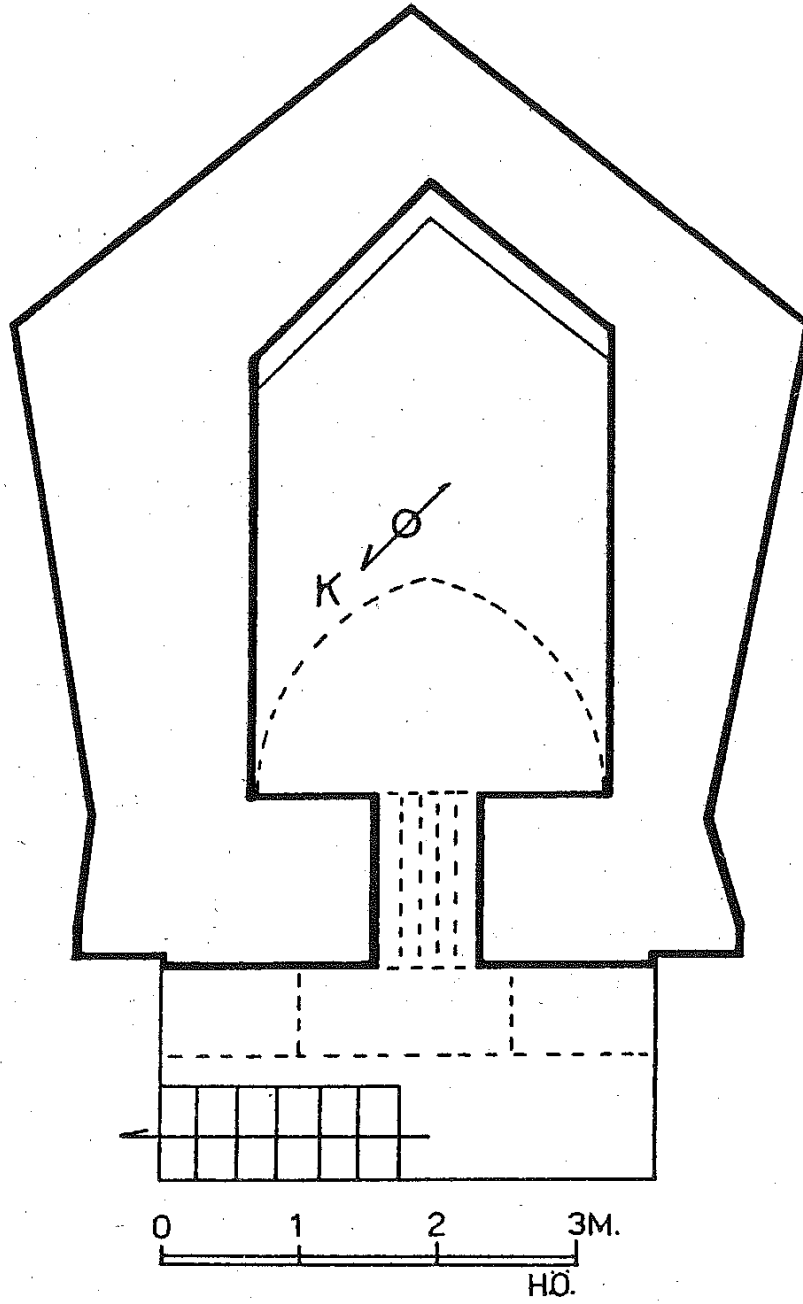

9.Şekil- Tire, Cağaloğlu Ali Paşa Türbesi Plânı

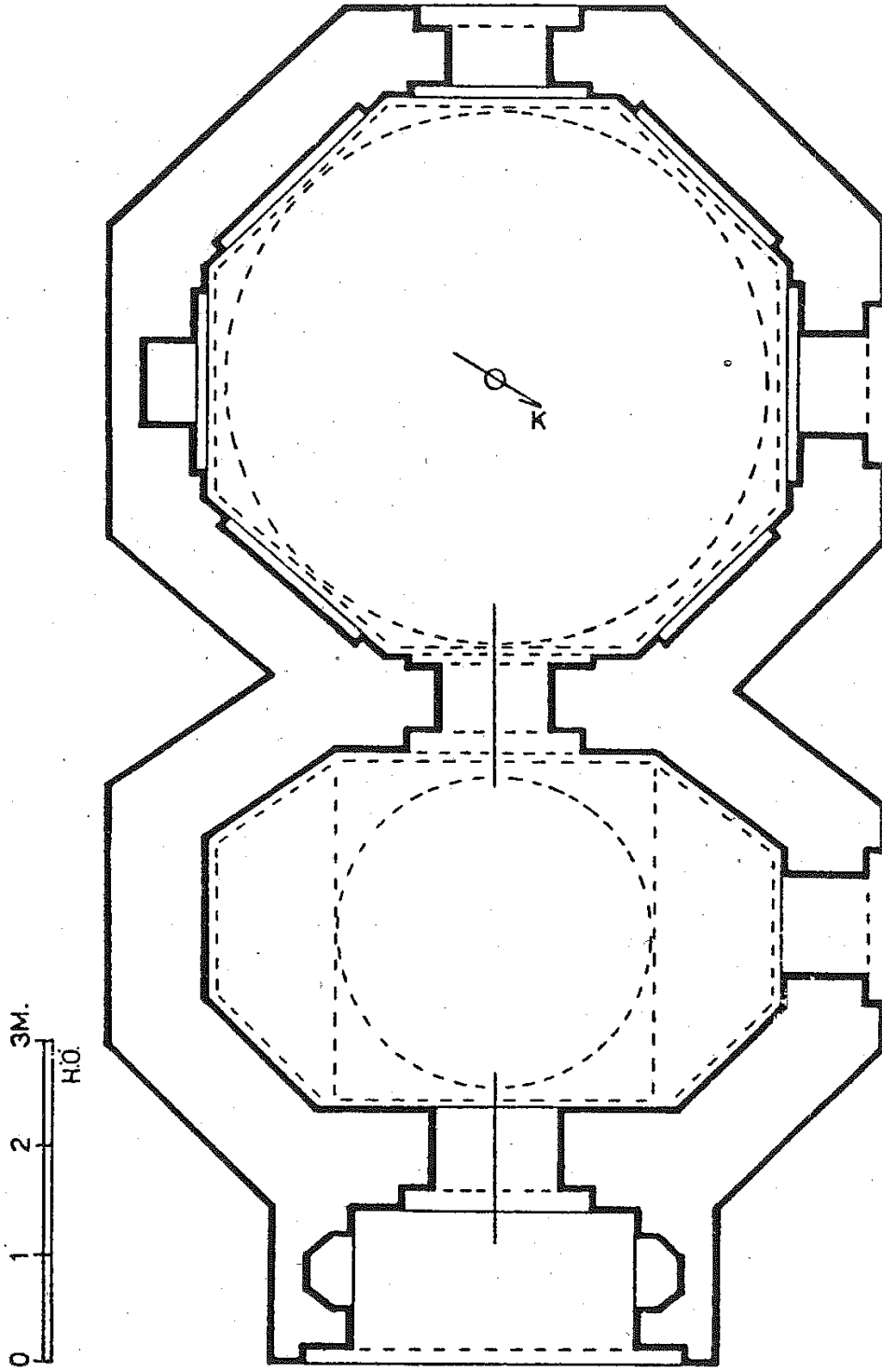
TIRE TÜRBELEİ

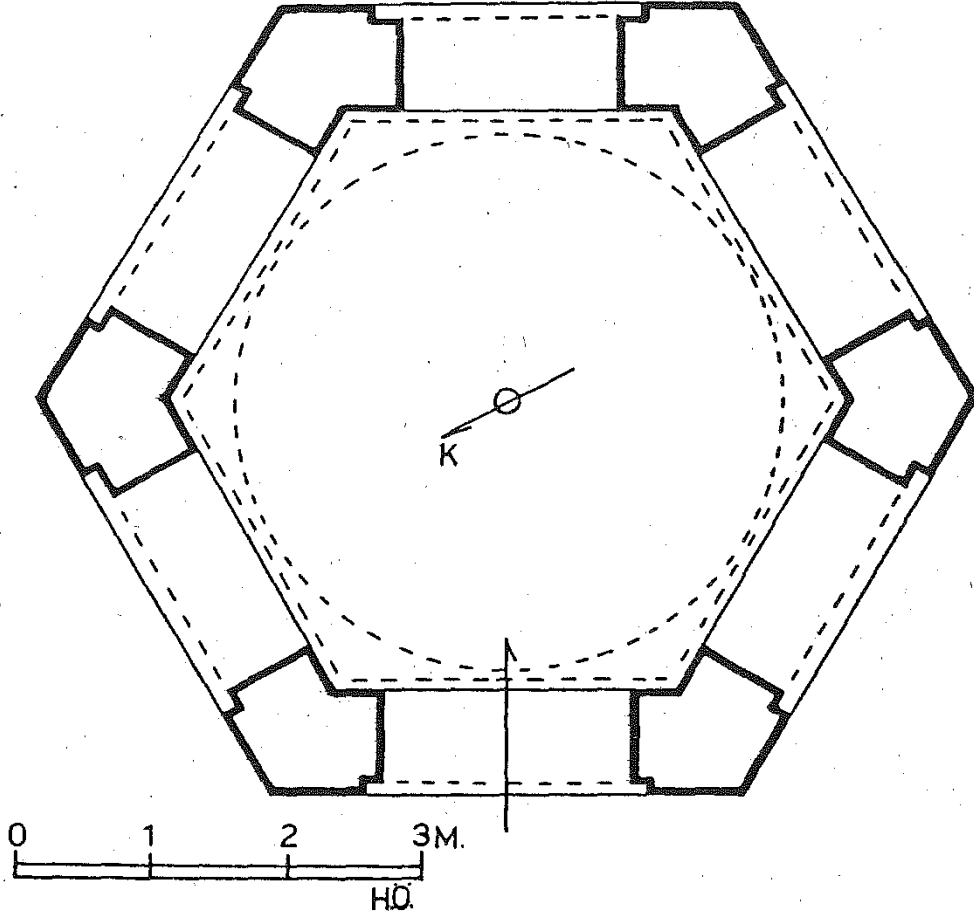
10.Şekil- Tire, Karakadı Mededdin Türbesi,
Üst Kat Plânı

11.Şekil- Tire, Karakadı Meveddin Türbesi,
Alt Kat Plânı

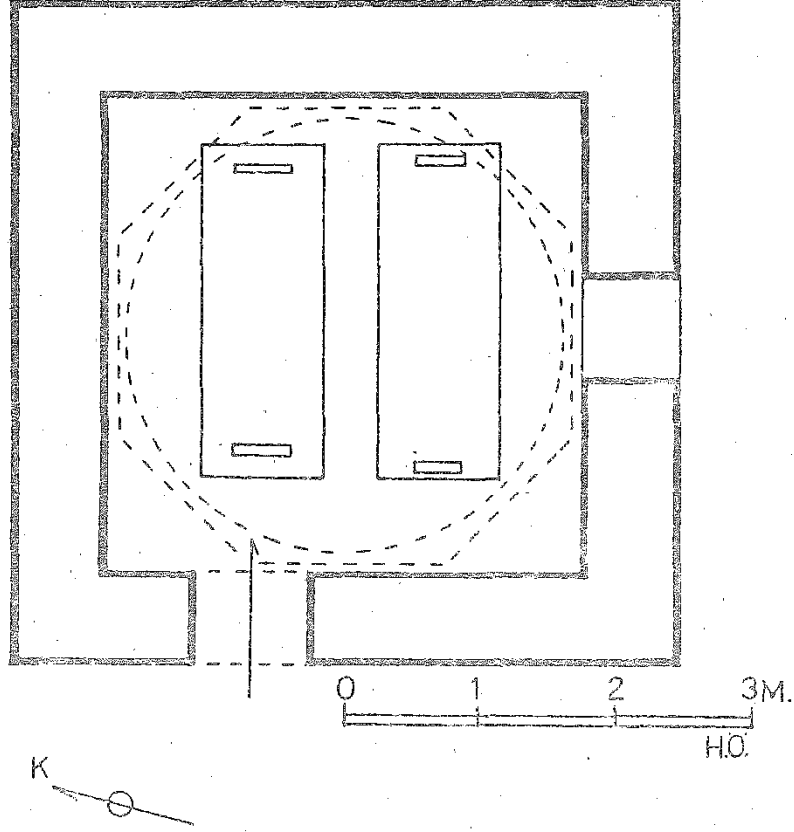

12. Şekil- Tire, Ali Baba Türbesi Plânı

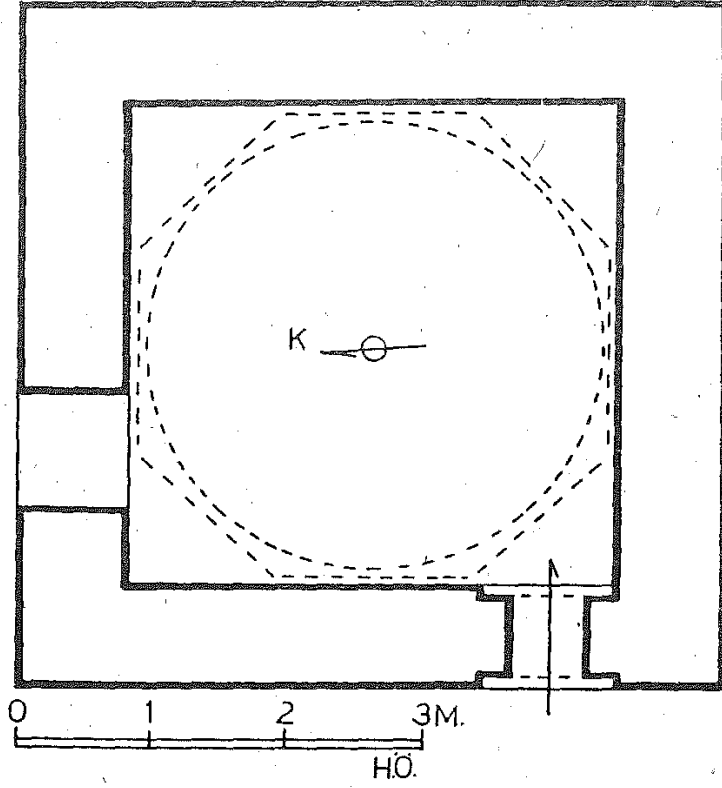

13.Şekil- Tire, Rum Mehmed Paşa Türbesi Plânı

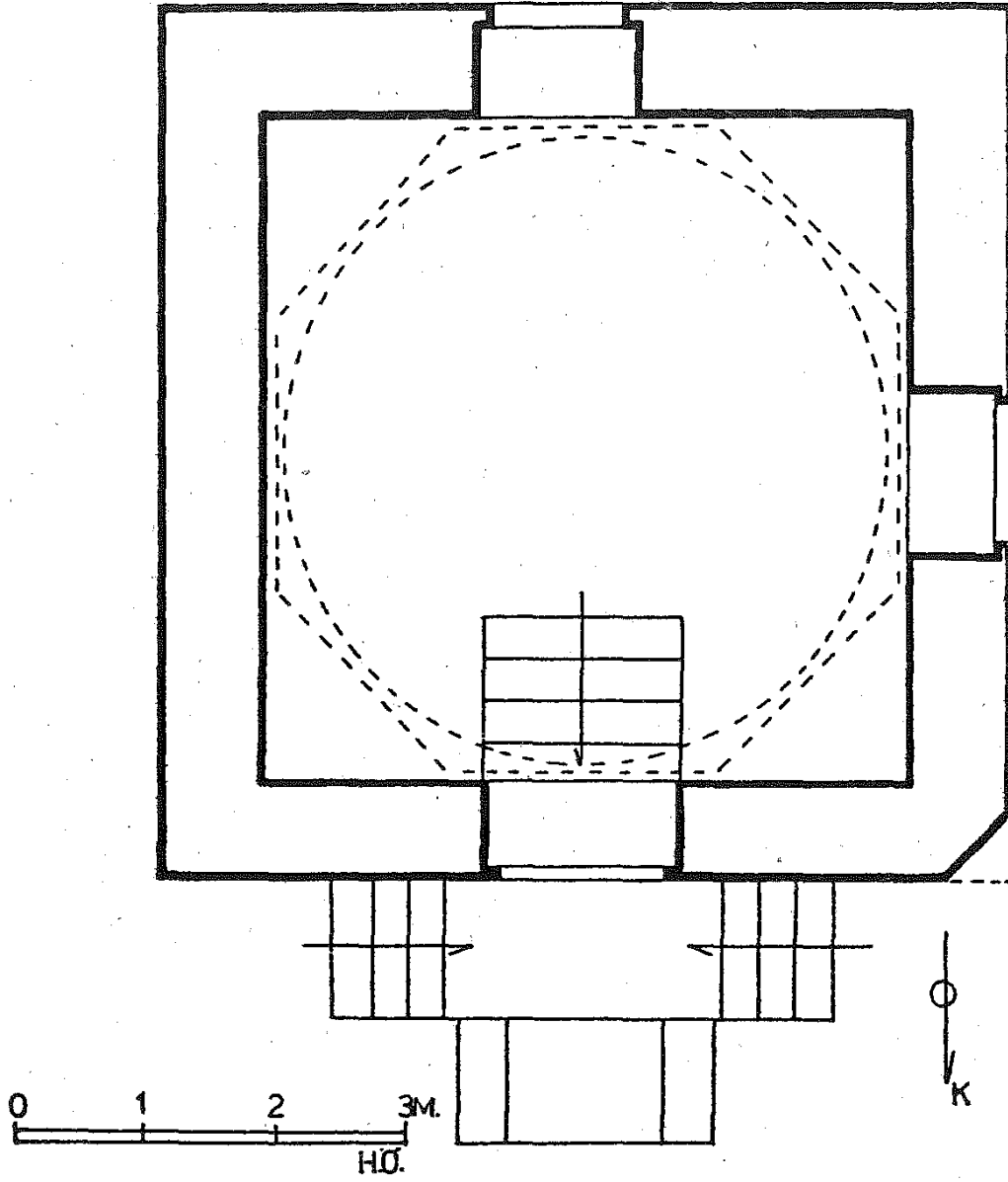
TİRE TÜRBELERİ

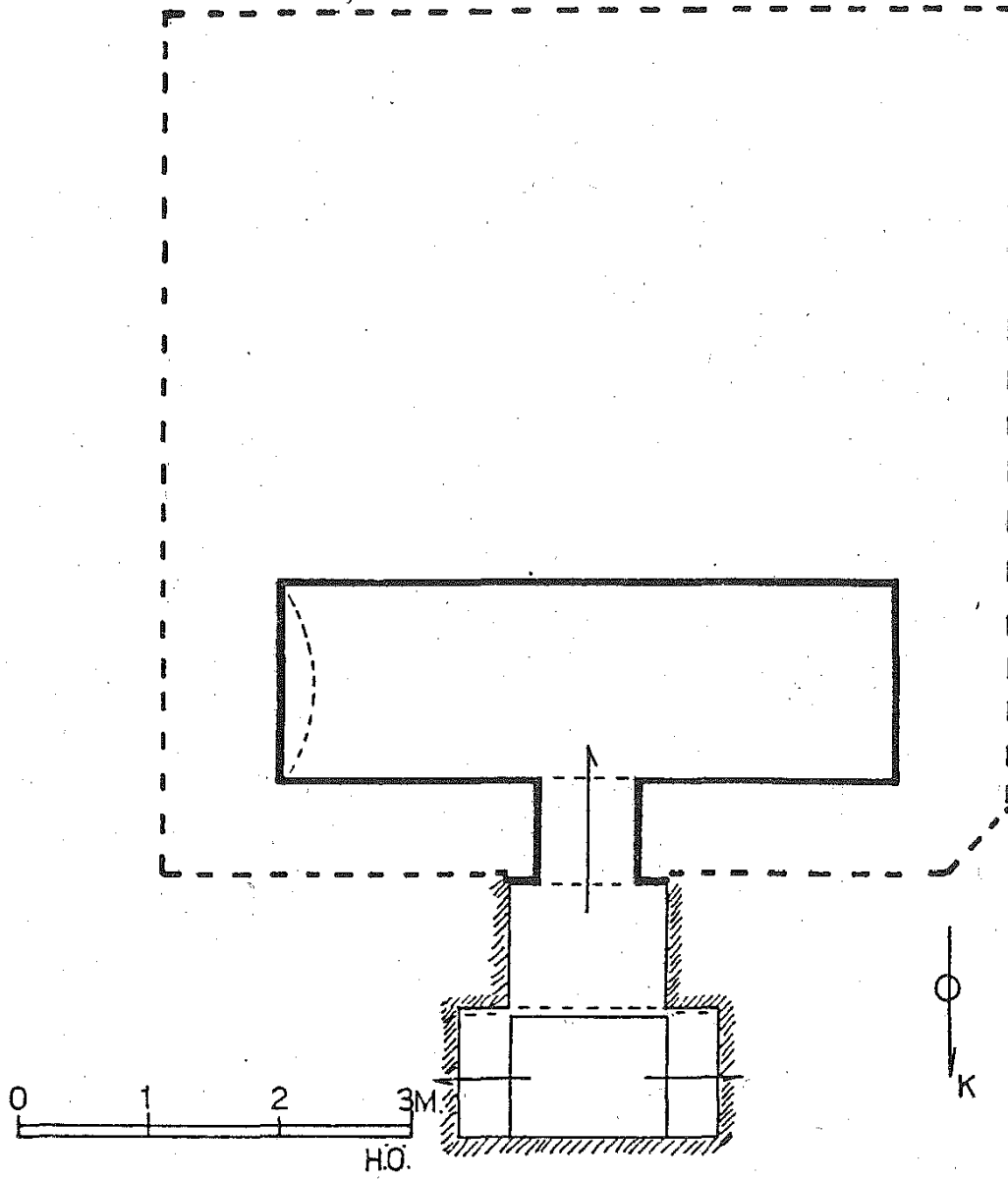
14.Şekil- Tire, Anonim Türbe (İsa Baba Türbesi) Plânı

15.Şekil- Tire, Hacı Fakih Türbesi Plânı

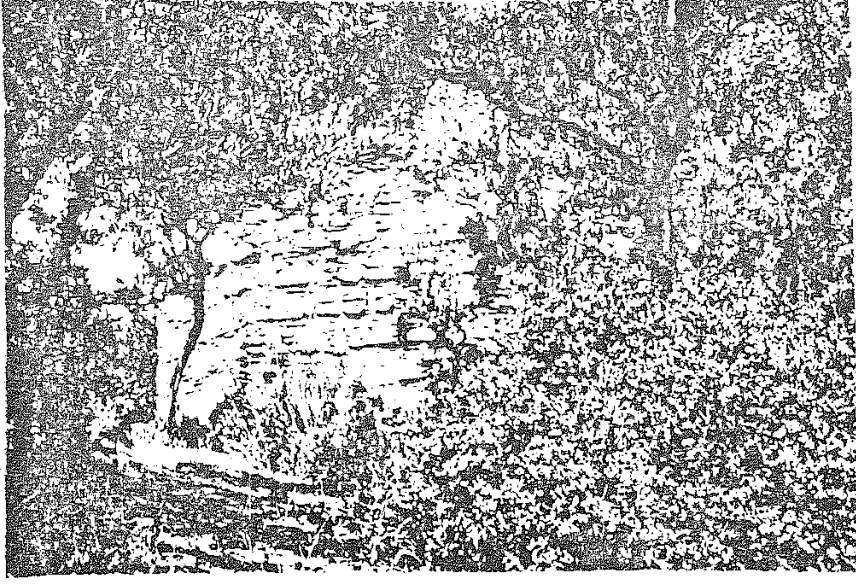

16.Şekil- Tire, Molla Mehmed Çelebi Türbesi,
Üst Kat Plânı

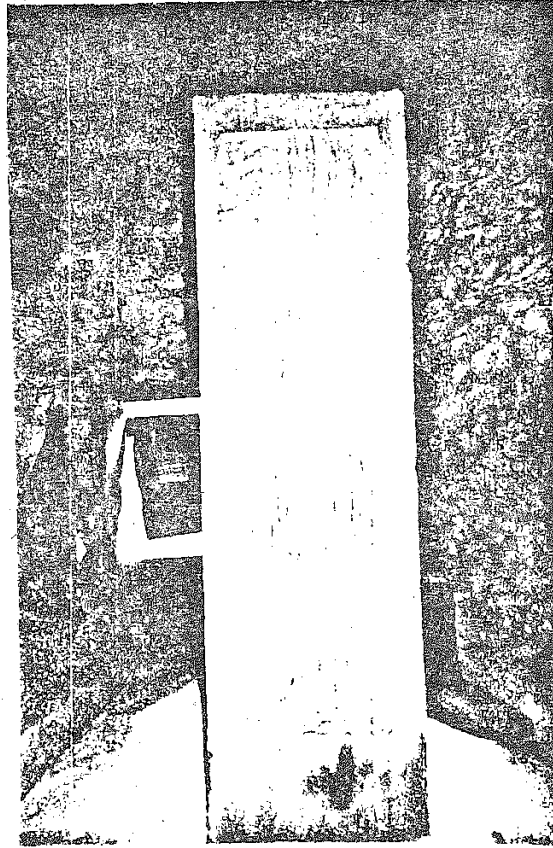

17.Şekil- Tire, Molla Mehmed Çelebi Türbesi,
Alt Kat Plânı

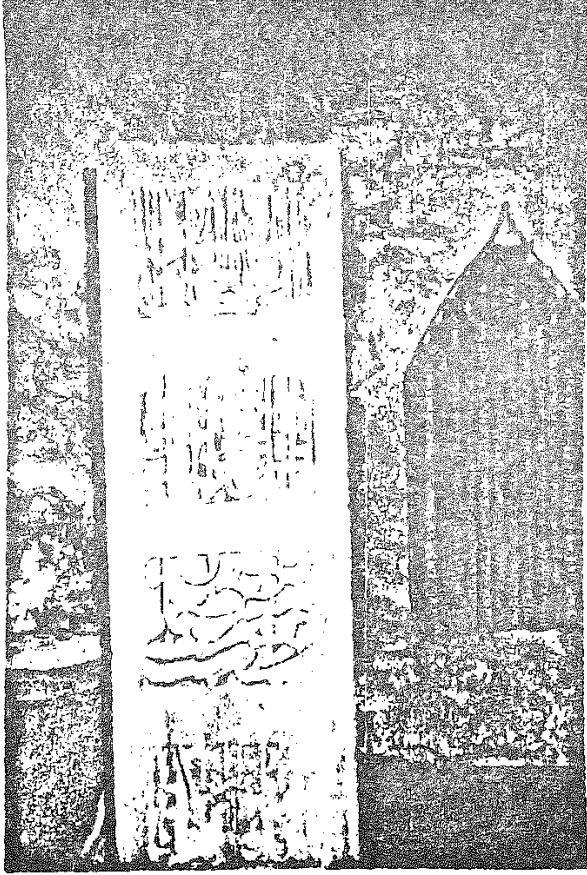
TİRE TÜRBELERİ

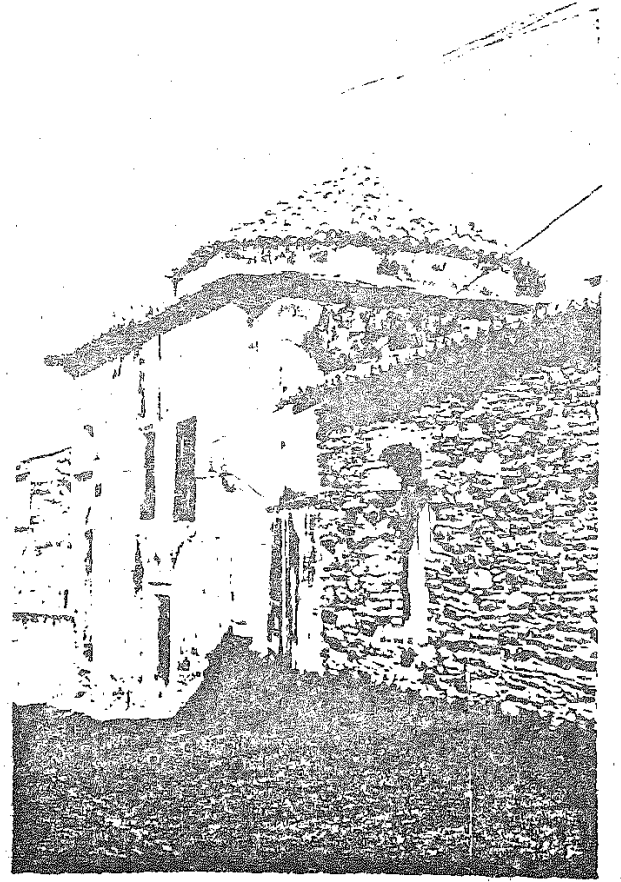
1.Resim- Tire, Balım Sultan Türbesi, Dış Görünüş

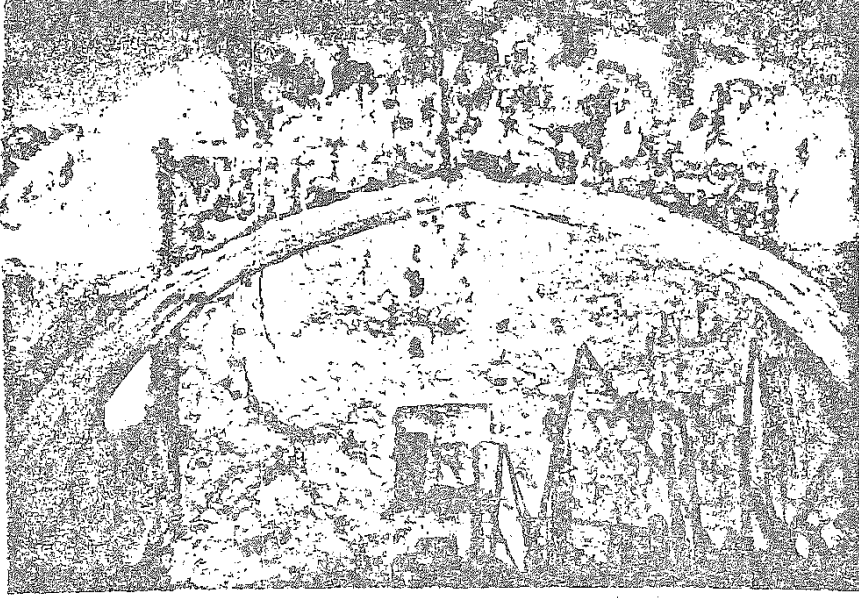
2.Resim- Tire, Balım Sultan Türbesi, Başucu Taşının Dış Yüzü

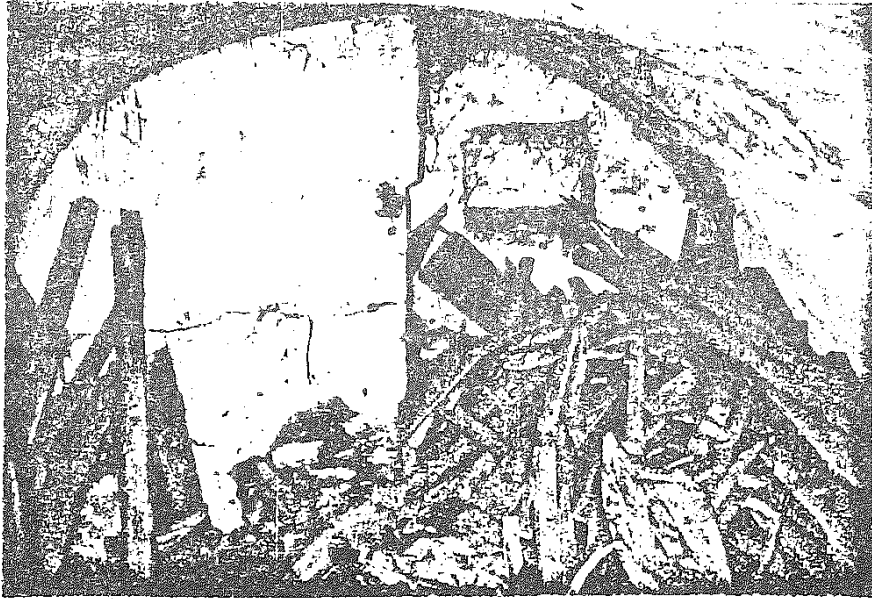
3.Resim- Tire, Balım Sultan Türbesi,
Başucu Taşın İç Yüzü

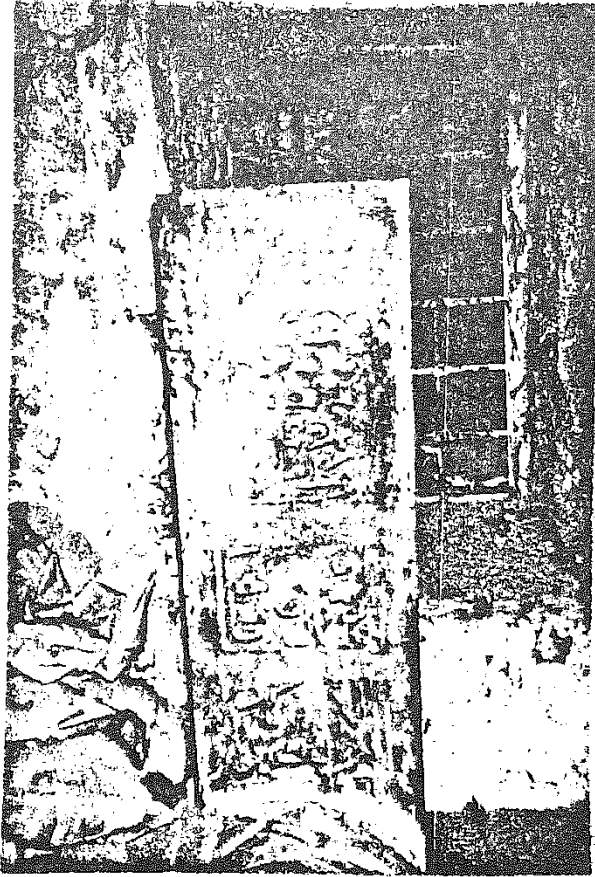
4.Resim- Tire, Alihan Türbesi,
Güney Cephe

5.Resim- Tire, Alihan Türbesi, Üst Kat

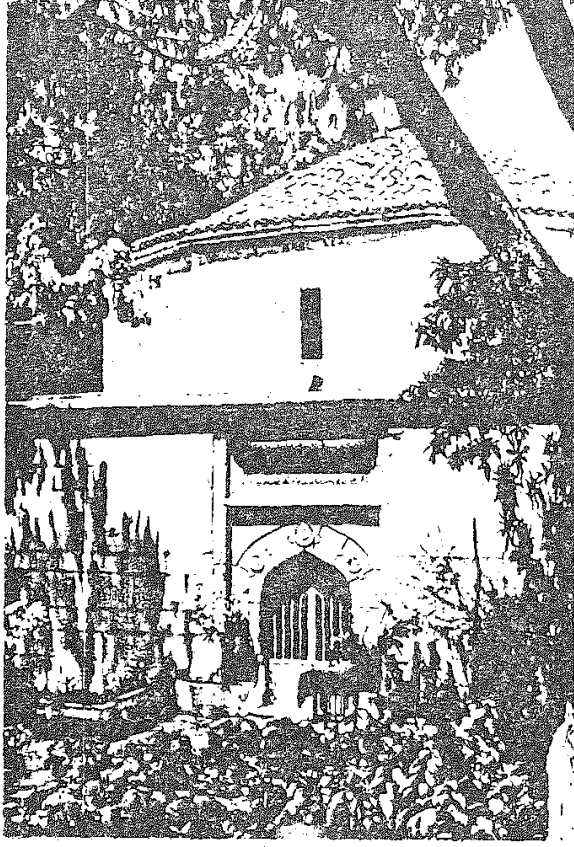
6.Resim- Tire, Alihan Türbesi, Alt Kat

7.Resim- Tire, ,Alihan Türbesi,
Başucu Taşının İç Yüzü

8. Resim- Tire, Alihan Türbesi,
Ayakucu Taşının İç Yüzü

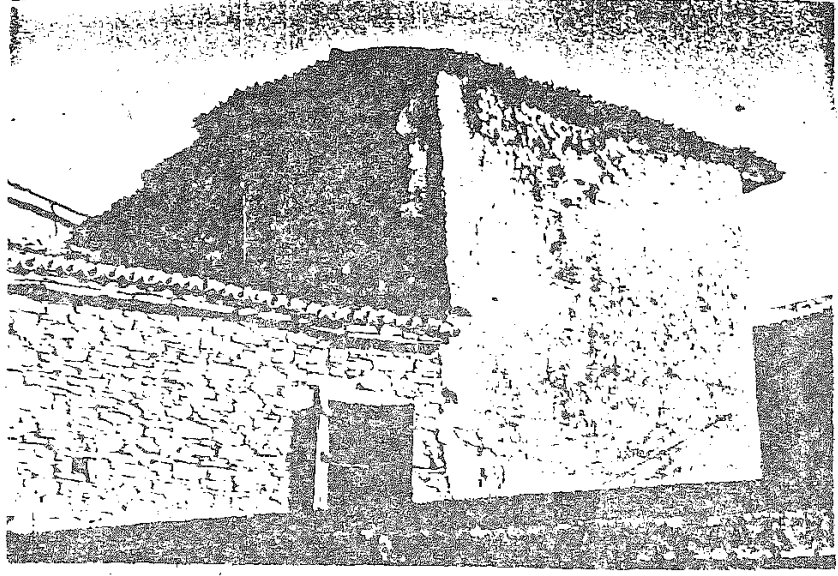

11.Resim- Tire, Süleyman Şah Türbesi, Giriş Cephesi

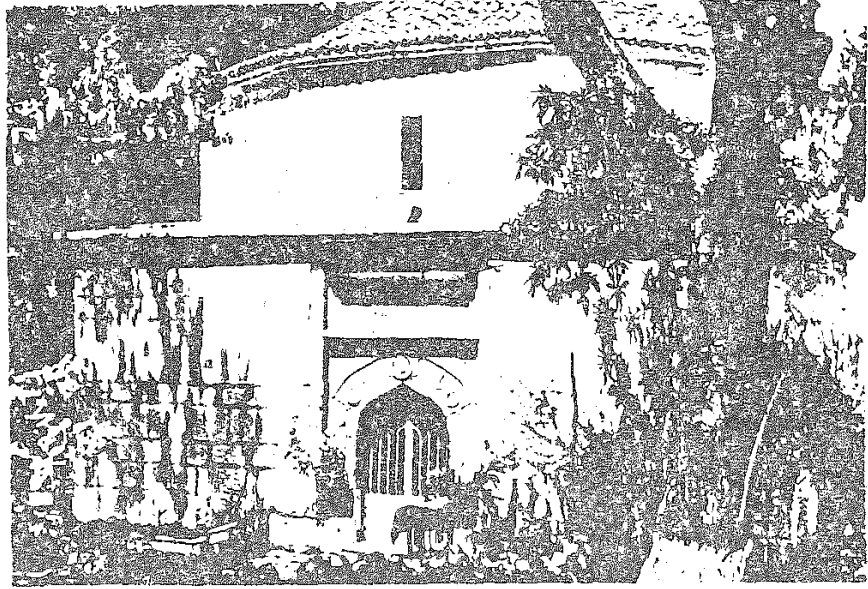

12.Resim- Tire, Sırhatunlar Türbesi, Alt Kat

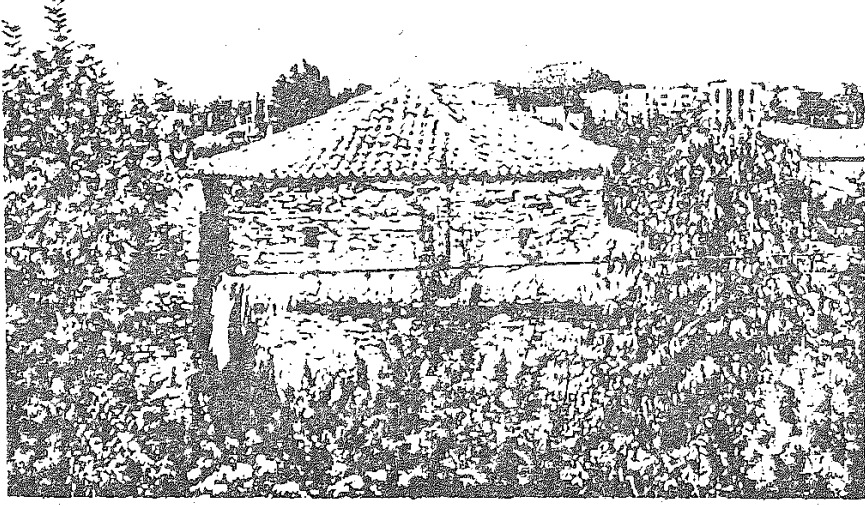
TİRE TÜRBELERİ

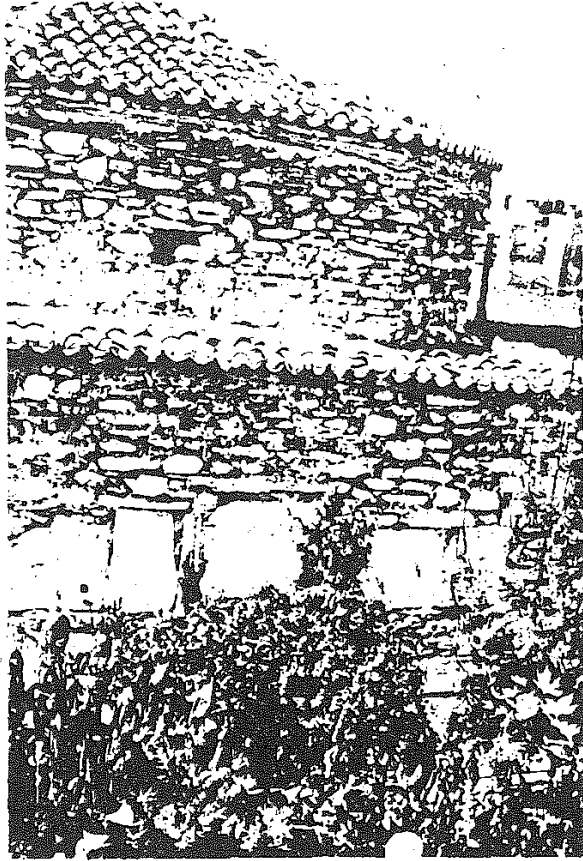
9.Resim- Tire, Alihan Türbesi, Kuzey-Batı Cephesi

10.Resim- Tire, Süleyman Şah Türbesi, Ön Cephe

13.Resim- Tire, Alamadan Dede Türbesi, Genel Görünüş

14.Resim- Tire, Alamadan Dede Türbesi, Giriş Cephesi

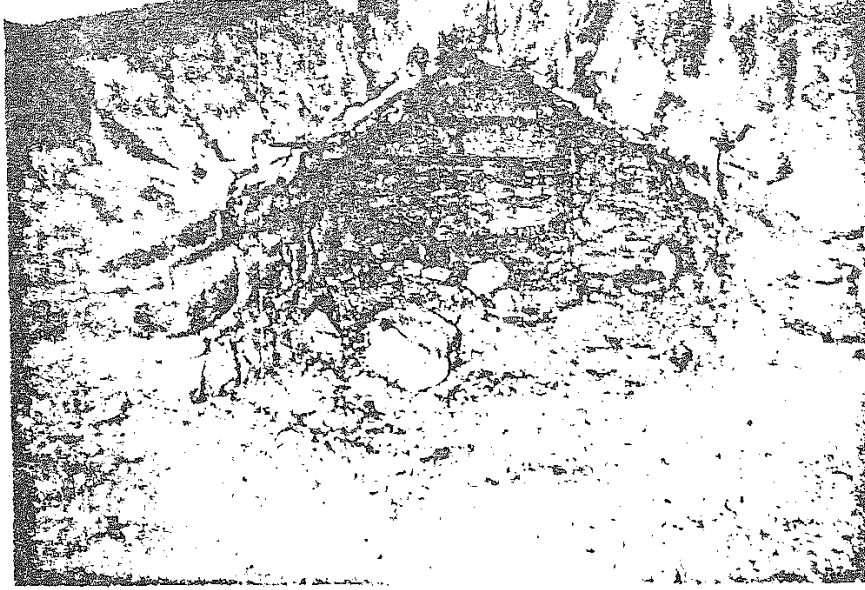

15.Resim- Tire, Yağlıoğlu Türbesi,
Genel Görünüş

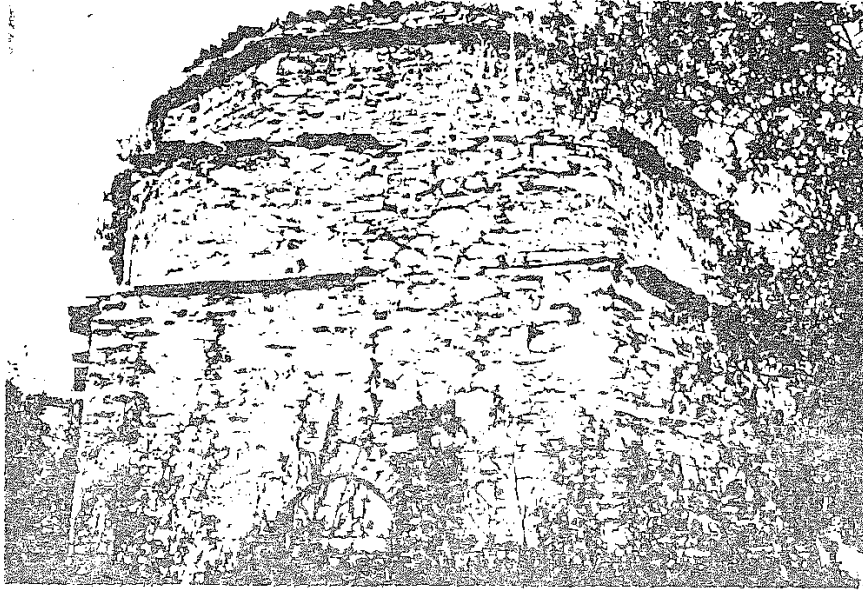

16.Resim- Yağlıoğlu Türbesi,
Mihrab

TİRE TÜRBELERİ

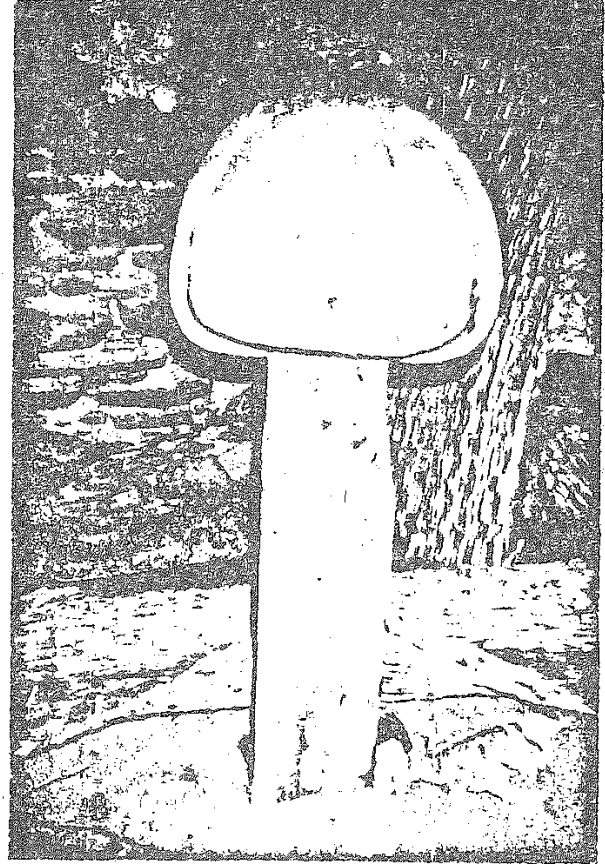
17.Resim- Tire, Yağlıoğlu Türbesi, Alt Kat Girişinden İzler

18.Resim- Tire, Çağaloğlu Ali Paşa Türbesi, Dış Görünüş

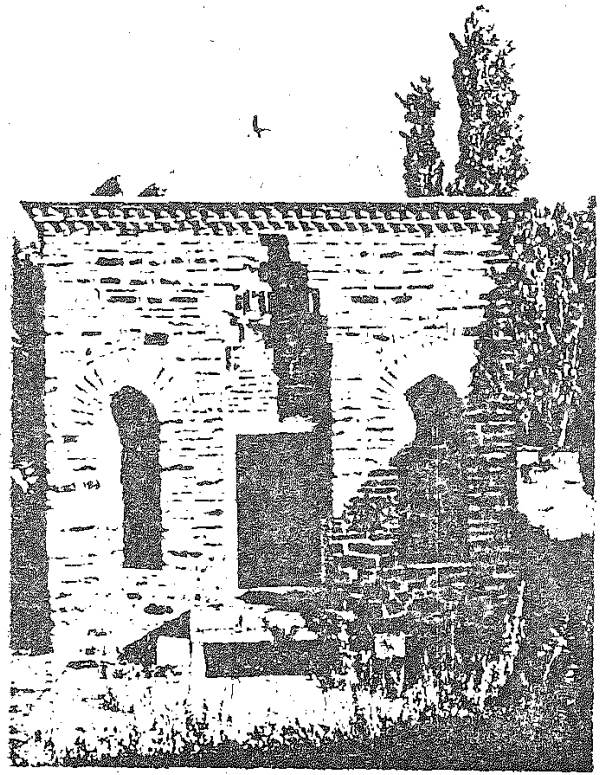
19.Resim- Tire, Cağaloğlu Ali Paşa Türbesi, Mihrab

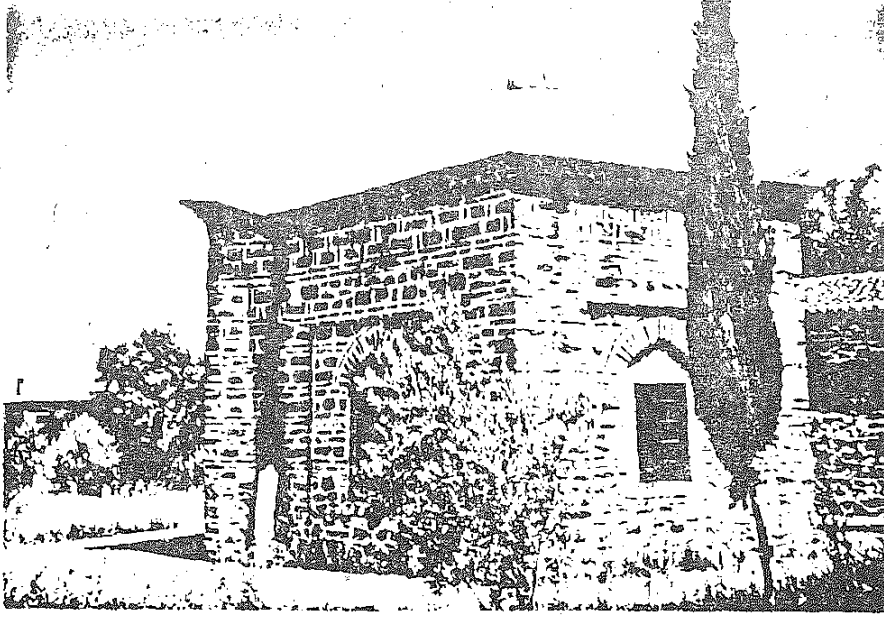
20.Resim- Tire, Cağaloğlu Ali Paşa Türbesi, Başucu Taşı

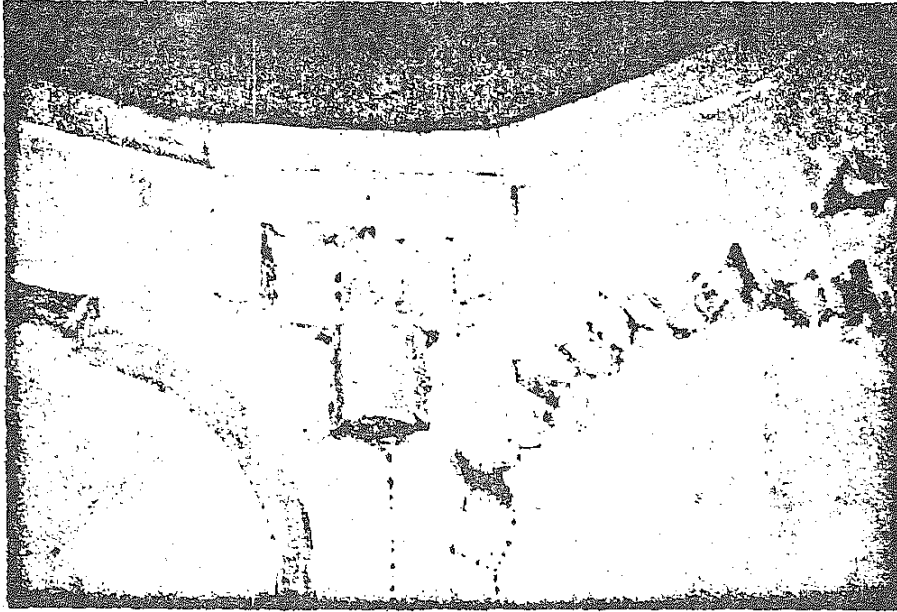
21.Resim- Tire, Cağaloğlu Ali Paşa Türbesi, Ayakucu Taşının İç Yüzü

22.Resim- Tire, Karakadı Meçdeddin Türbesi, Ön Cephe

23.Resim- Tirei, Karakadı Meodeddin Türbesi, Güney-Batı Cephesi

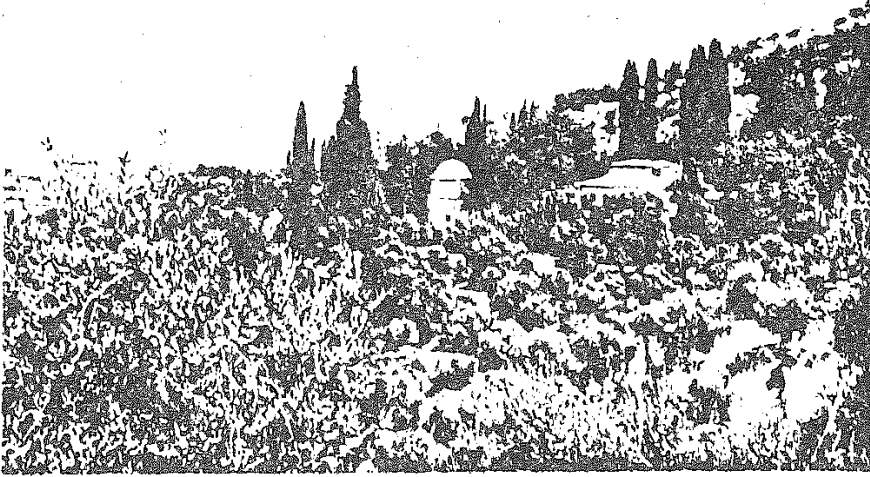

24.Resim- Tire, Karakadı Türbesi, Köşe Bingisi

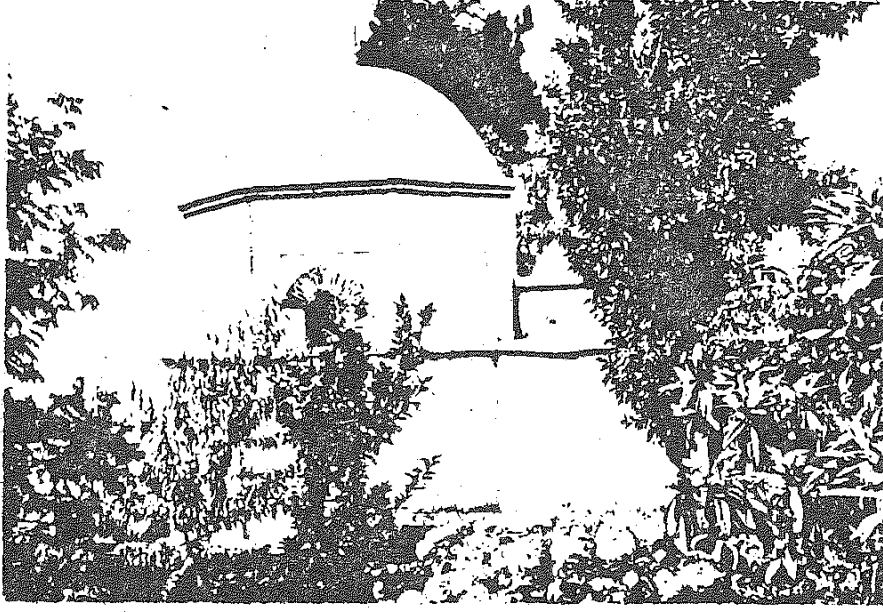
TİRE TÜRBELERİ

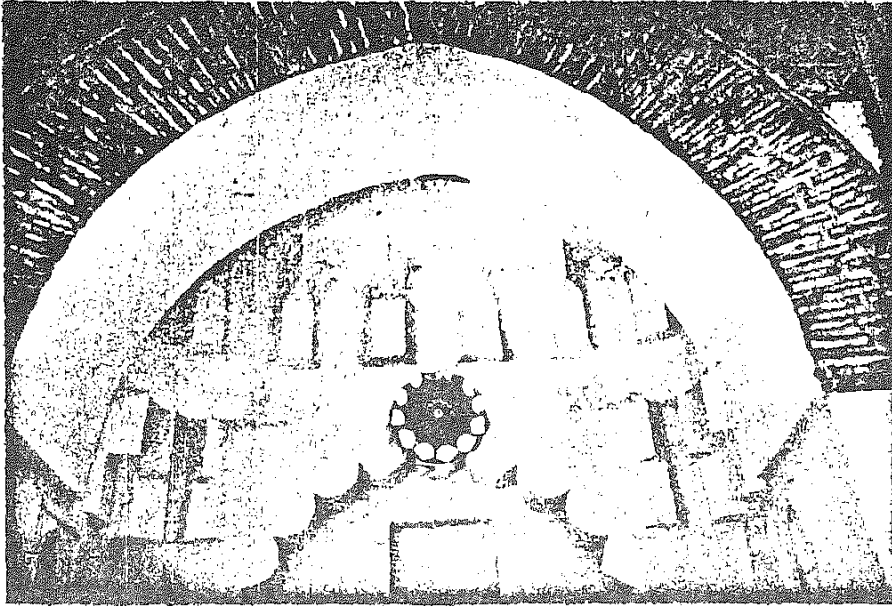
25.Resim- Tire, Karakadı Meveddin Türbesi, Alt Kat

26.Resim- Tire, Ali Baba Türbesi, Genel Görünüş

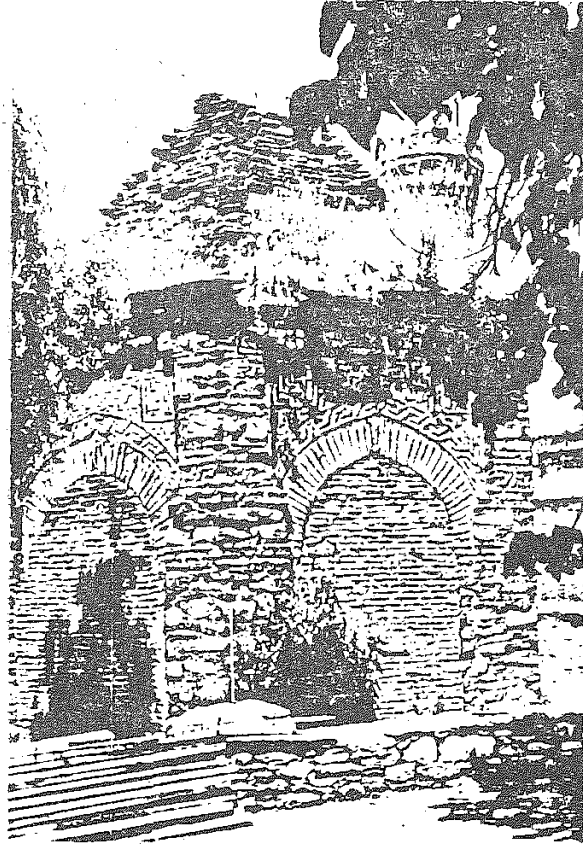
27.Resim- Tire, Ali Baba Türbesi, Dış Görünüş

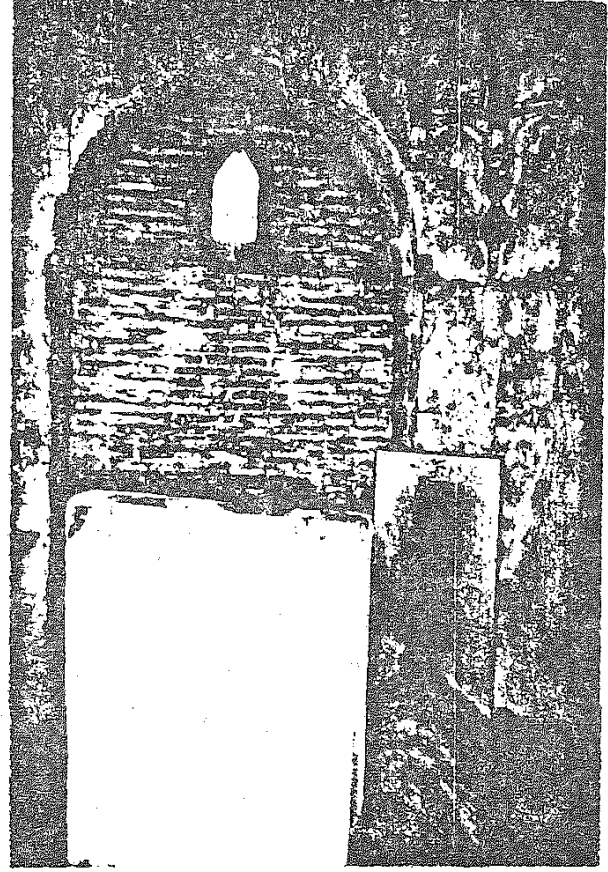
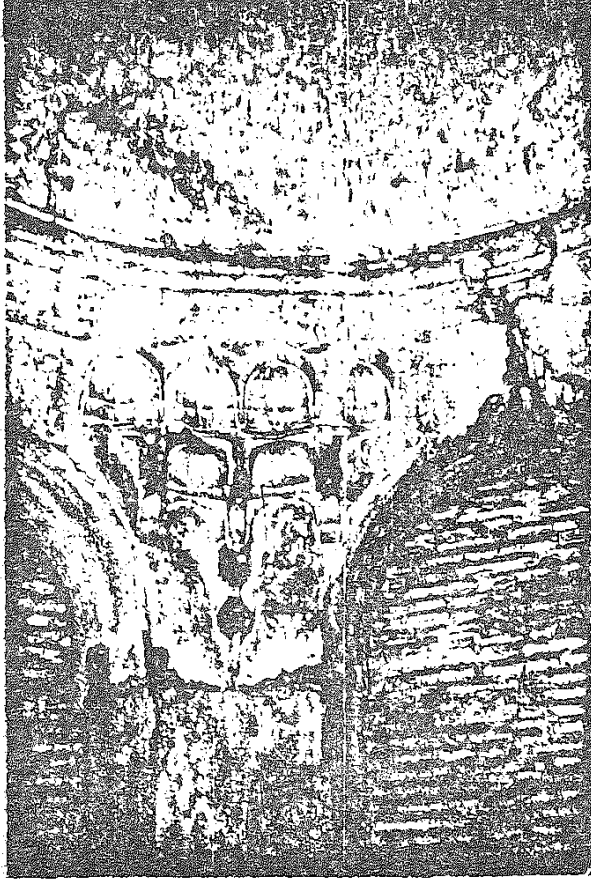
28.Resim- Tire, Ali Baba Türbesi, Kapı Revak Kemerli

29.Resim- Tire, Ali Baba Türbesi, Kubbe Süslemesi

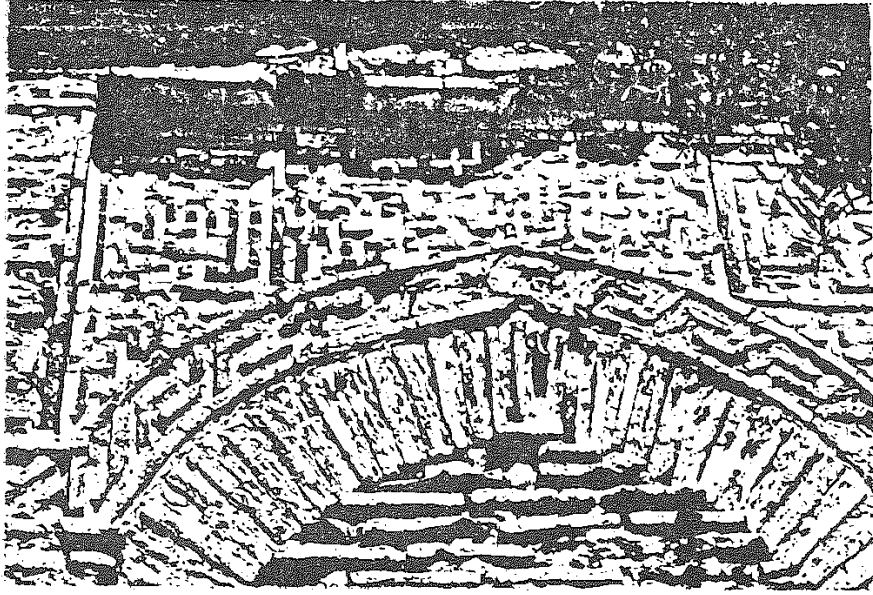
30.Resim- Tire, Rum Mehmed Paşa Türbesi, Dış Görünüş

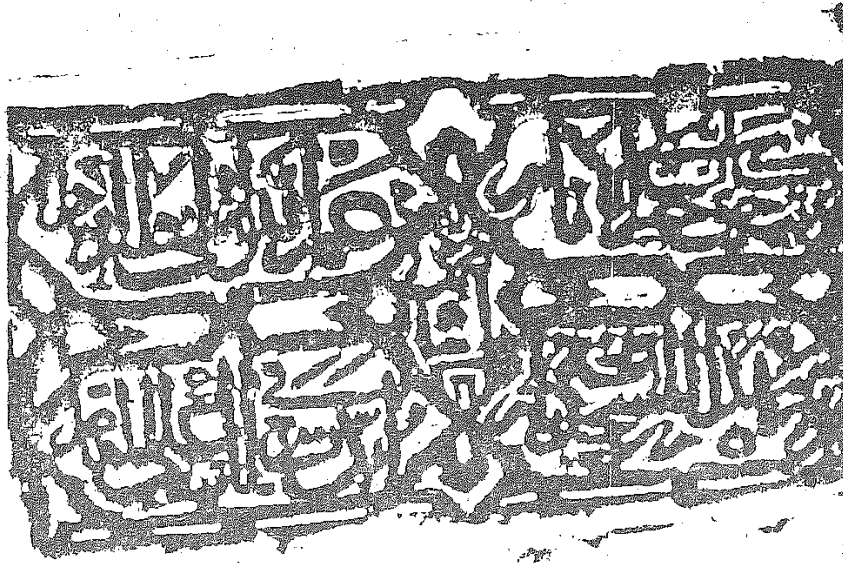
31.Resim- Tire, Rum Mehmed Paşa Türbesi, Mukarnas Bingi

32.Resim- Tire, Rum Mehmed Paşa Türbesi, İç Görünüş

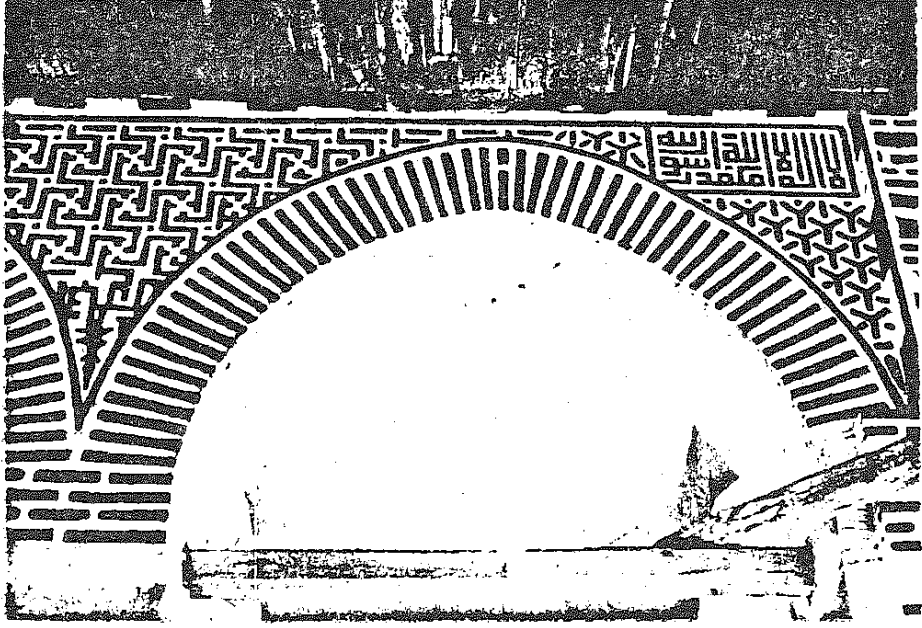
TİRE TÜRBELERİ

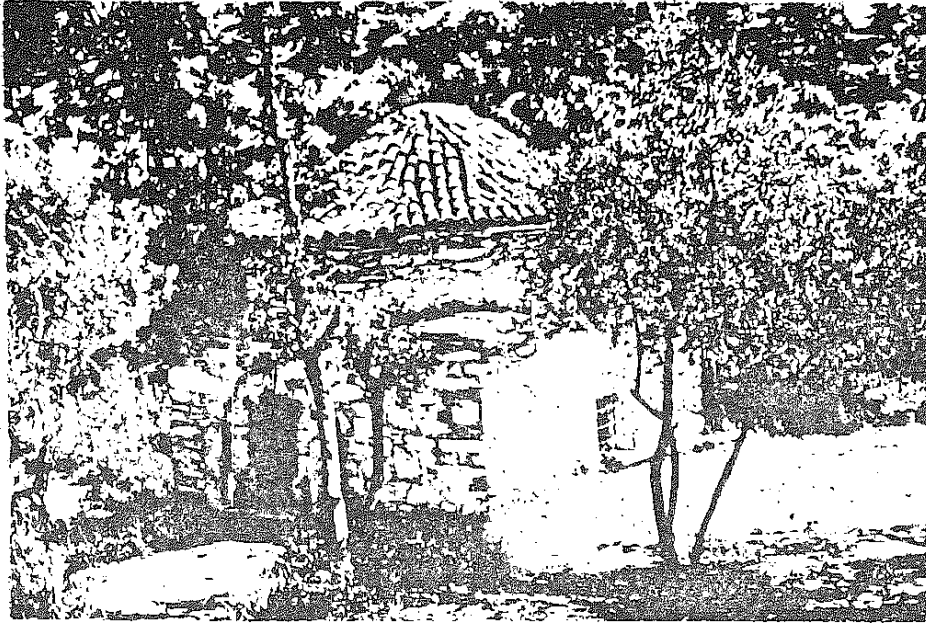
33.Resim- Tire, Rum Mehmed Paşa Türbesi, Cephe Süslemesi

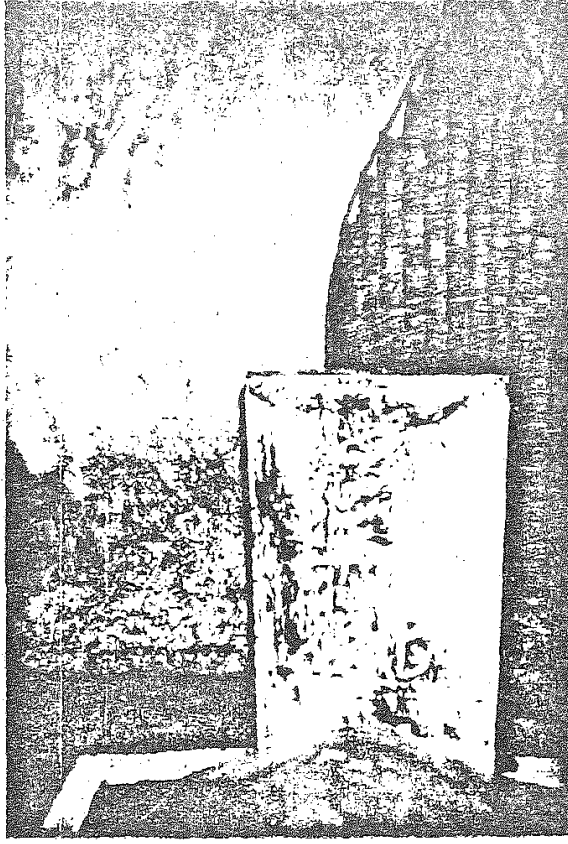
34.Resim- Tire, Rum Mehmed Paşa Camii, İnşa Kitabesi

35.Resim- Tire, Rum Mehmed Paşa Camii, Revak Süslemesi

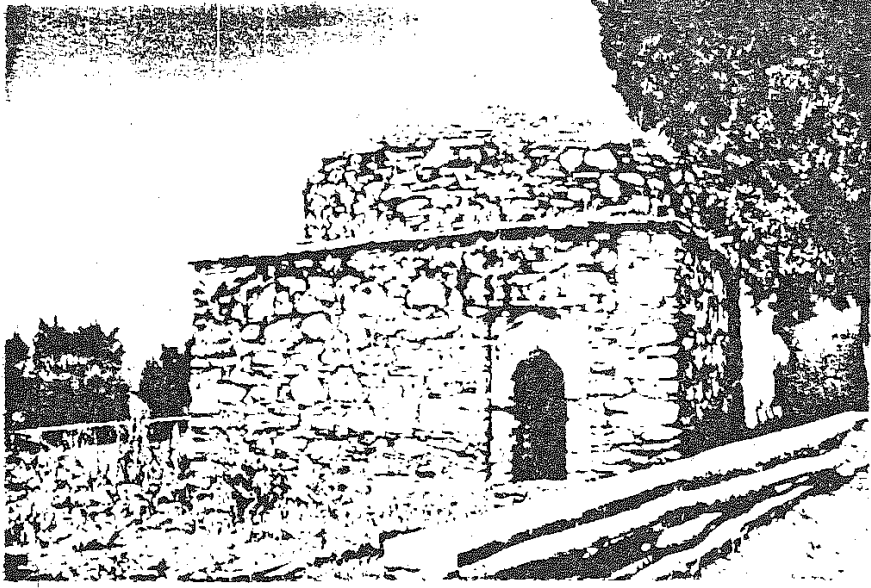
36.Resim- Tire, Anonim Türbe (İsa Baba Türbesi), Genel Görünüş

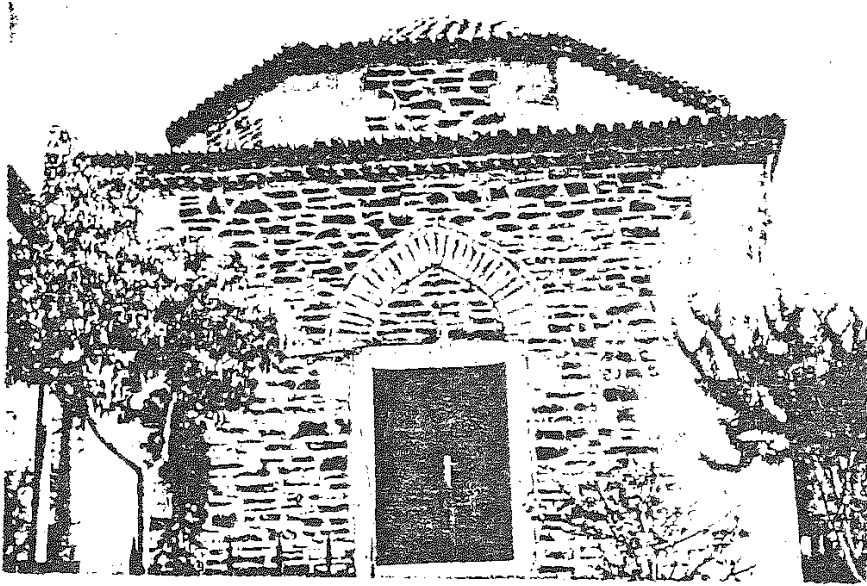
37.Resim- Tire, İsa Baba Türbesi, Başucu Taşı

38.Resim- Tire, İsa Baba Türbesi, Güney Cephe

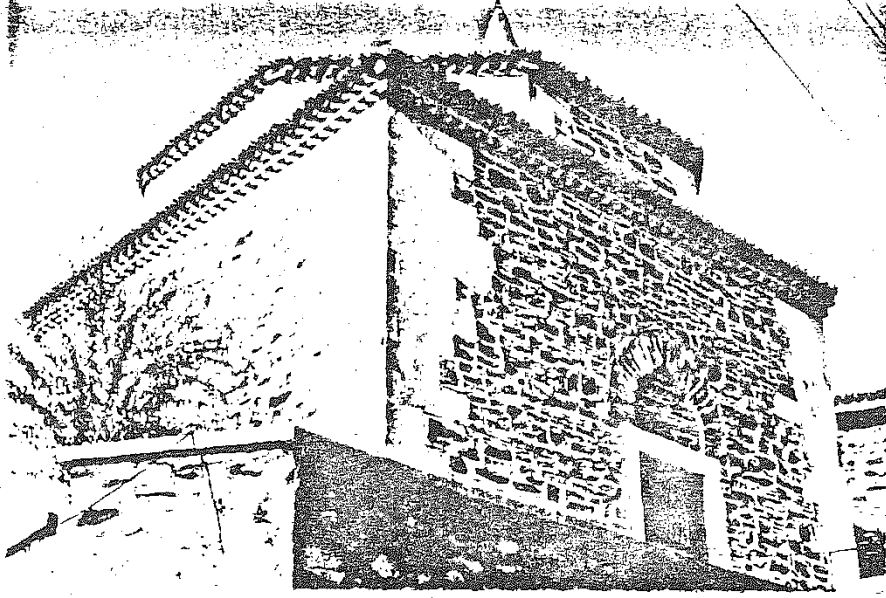

39.Resim- Tire, Hacı Fakih Türbesi, Güney Cephe

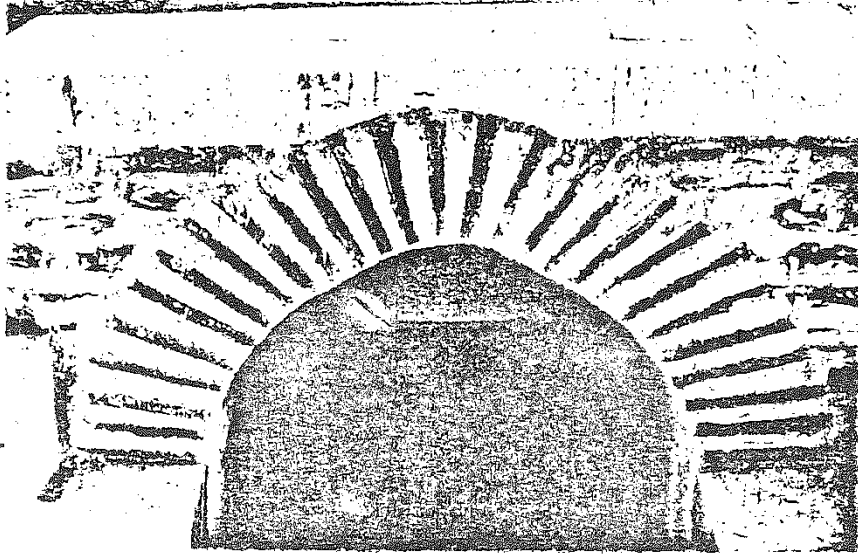

40.Resim- Tire, Molla Çelebi Mehmed Türbesi, Giriş Cephesi

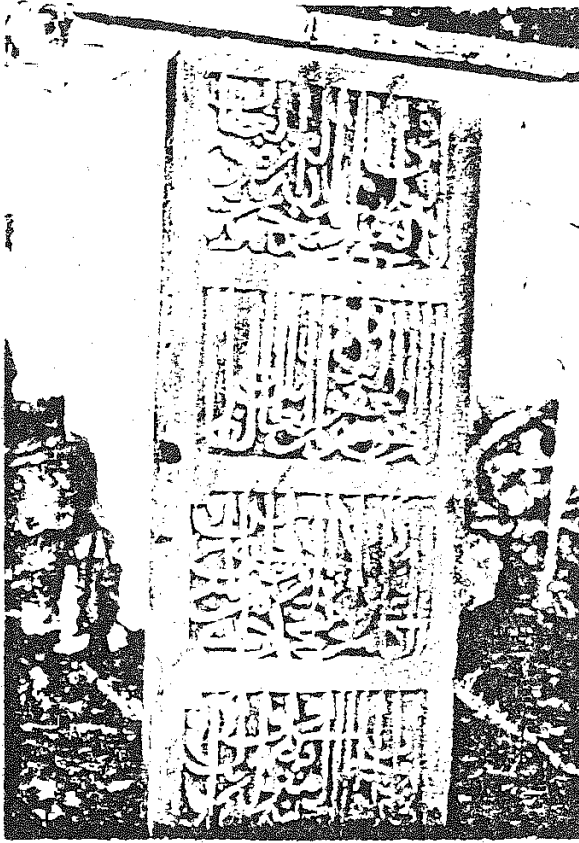
TİRE TÜRBELERİ

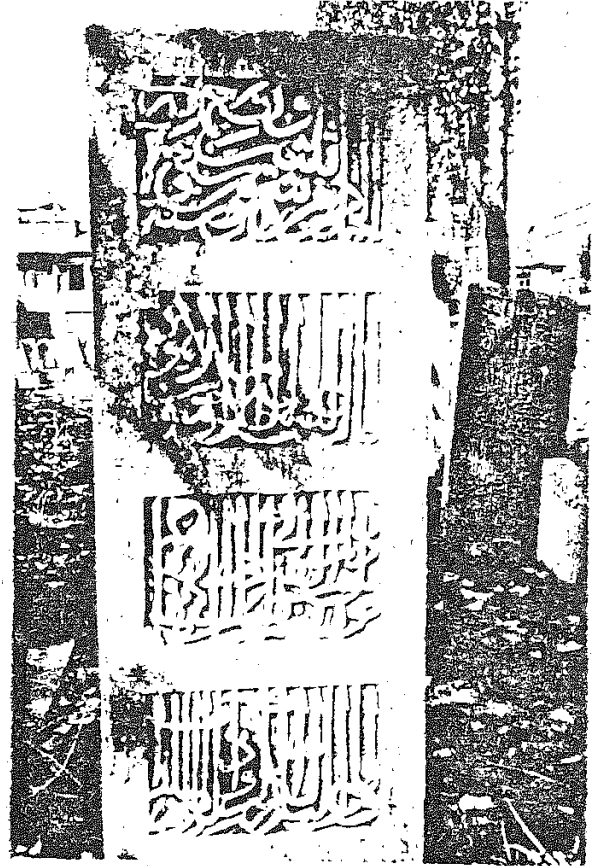
41.Resim- Tire, Molla Çelebi Mehmed Türbesi, Güney-Batı Cephesi

42.Resim- Tire, Molla Çelebi Mehmed Türbesi, Alt Kat Girişi

43.Resim- Tire Müzesindeki 2007
Envanter Nolu Mezar Taşının Ön
Yüzü

44.Resim- Tire Müzesindeki 2007
Envanter Nolu Mezar Taşının
Arka Yüzü